

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Diplomová práce

2019

Bc. Ladislav Beneš

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Křesťanská mírová konference a rozdělené
Německo v době bipolárního světa**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Ladislav Beneš

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Rok obhajoby: 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. května 2019

Bc. Ladislav Beneš

Bibliografický záznam

BENEŠ, Ladislav. *Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa*. Praha, 2019. 89 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Rozsah práce: 115 556 znaků

Anotace

Cílem diplomové práce je analýza vývoje návrhu řešení německé otázky v době po druhé světové válce, který rozpracovala jedna z největších ekumenických organizací poválečné doby - Křesťanská mírová konference. Na tomto konkrétním příkladě chce autor ukázat povahu organizace, která vznikla z popudu teologů a aktivních křesťanů z východního bloku ve spolupráci se svými protějšky ze Západu, především ze Spolkové republiky Německo. Proto budou prezentované ideje KMK následně srovnávány s vývojem mezinárodních vztahů v době studené války a s jejich možnými politickými dopady. Zároveň lze na této problematice ukázat proměnu jednání, především evropských aktérů, na mezinárodním poli po roce 1968. Okrajovým tématem práce je pak otázka, jak mohla obdobná organizace fungovat v prostředí socialistického státu, což bude demonstrováno na Německé demokratické republice.

Annotation

The aim of this diploma thesis is to analyze ideas how to deal with the German question after the Second World War which were brought up by one of the largest postwar ecumenical organizations – Christian Peace Conference. Using this example, the author of this thesis wants to describe nature of the organization whose establishment was initiated by the cooperation between theologians and active Christians from the Eastern bloc and their Western counterparts, particularly the ones from the Federal Republic of Germany. Therefore, the thesis presents ideas of Christian Peace Conference and then compares them with the development of international relations during the Cold War and shows potential political implications of these ideas. This issue also illustrates the evolution of negotiations among European actors in the international arena after 1968. Lastly, the thesis addresses the question how could an organization like Christian Peace Conference work in the socialist state the German Democratic Republic was.

Klíčová slova

Křesťanská mírová konference, Evangelische Kirche in Deutschland, Českobratrská církev evangelická, protestantské církve, Josef Lukl Hromádka

Keywords

Christian Peace Conference, Evangelical Church in Germany, Evangelical Church of Czech Brethren, protestant church, Josef Lukl Hromádka

Title

Christian Peace Conference and divided Germany in the time of bipolar world

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval své rodině a Sáře za veškerou podporu, bez které bych práci nikdy nedokončil.

Děkuji také svému vedoucímu práce PhDr. Miroslavu Kunštátovi, Ph.D. za vedení, konzultace a rady, které mě nasměrovaly k cíli.

Rád bych touto cestou poděkoval také Dr. Jensi Giesekemu z *Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam* za konzultace a vřelé přijetí na univerzitě v Postupimi.

Na závěr bych chtěl poděkovat všem blízkým, přátelům a spolužákům, kteří mě motivovali po celou dobu studia vše dokončit.

Obsah

1. Úvod.....	3
1.1. Výzkumné otázky.....	5
1.2. Současný stav bádání a použité zdroje	6
1.3. Rozdělení práce a kapitoly.....	7
2. Metodologický úvod	9
2.1. Transnacionální dějiny	10
2.2. Komunita.....	11
2.3. Německá otázka	13
3. Církevní situace v SRN a NDR po roce 1945 do vzniku KMK.....	15
3.1. Církev a nacionální socialismus.....	16
3.1.1. <i>Bekennende Kirche</i>	17
3.2. Evangelické církve po druhé světové válce	18
3.2.1. Spolková republika Německo	19
3.2.2. Německá demokratická republika.....	21
4. Vznik KMK a německá otázka	24
4.1. Založení KMK	25
4.2. KMK a německá otázka.....	27
4.3. První setkání KMK 1958 – <i>Aufgabe und Zeugnis</i>	29
4.3.1. Teologické základy mírové práce KMK	31
4.4. Druhé setkání KMK 1959 – <i>Elige vitam</i> a třetí setkání KMK 1960 – <i>Frieden – einzigste Zukunft</i>	33
4.5. I. Všekřesťanské mírové shromáždění a komise pro německou otázku	35
4.6. Spor o Karlovarské memorandum	38
4.7. II. Všekřesťanské mírové shromáždění	41
4.8. III. Všekřesťanské mírové shromáždění	45
5. KMK po roce 1968	49

5.1.	IV. Všekřesťanské mírové shromáždění	52
5.1.1.	Mezinárodní situace na počátku 70. let	53
5.2.	V. a VI. Všekřesťanské mírové shromáždění.....	55
5.3.	Konec optimismu před pádem bipolárně rozděleného světa	58
5.3.1.	Hlavní referát VI. VMS.....	59
5.4.	Zánik KMK	61
6.	Východoněmecký regionální výbor KMK.....	63
7.	Závěr.....	68
8.	Summary.....	73
9.	Seznam použitých zkratk	76
10.	Seznam použité literatury	77
10.1.	Archivní materiály	77
10.2.	Periodika	77
10.3.	Primární literatura	77
10.4.	Sekundární literatura	79
10.5.	Studentské práce.....	85
10.6.	Online zdroje	85
11.	Závěrečné teze magisterské práce NMTS.....	86

1. Úvod

„*Ich fühle mich trotz den Grenzen mit Dir verbunden.*“¹

Tato slova napsal v únoru roku 1962 pro svého přítele a teologa Fridricha-Wilhelma Marquardta účastník Křesťanské mírové konference² Karel Trusina, aby tak zareagoval na jeho referát, jenž na jednom ze setkání KMK přednesl.³ Tímto způsobem chtěl vyjádřit souhlas s jeho myšlenkami, jež měly povzbudit mladou generaci a dodat jí odvahu k aktivní činnosti. Marquardt tvrdil, že idealismus mladých lidí má sílu změnit svět k lepšímu, ale dospělí marní jejich snahy a rozhodují za ně, protože načerpali více životních zkušeností a moudrosti, například z války. „*Otcové jsou sice zdatní, pracovití, konstruktivní, jejich pracovní zdatnosti vděčíme za domy, v nichž bydlíme, za chléb, který jíme,*“ oceňoval jejich práci zmíněný teolog, „*ale myšlenky a činy se beznadějně rozcházejí.*“⁴ Marquardt si vážil budovatelských úspěchů poválečné generace, ale všiml si u nich i důležitého nedostatku. Svou činností pouze bezmyšlenkovitě opakovali staré formy, ať už stavební nebo společenské. To mu však přišlo nesprávné. Proto vyzýval novou, nastupující generaci k aktivitě, aby zlepšila život v církvi i mimo ni a dokázala dojít k usmíření mezi národy. Odvahu k tomu, aby tito mladí lidé nově nahlíželi na sociální vztahy ve společnosti a byli schopni je řešit, dává evangelium. Dává odvahu být v menšině a nebát se. Dává odvahu všem, dokonce i přes hranice, jež je navzájem rozdělují.

¹ Dopis Karla Trusiny pro Fridricha-Wilhelma Marquardta z 22. února 1962, z Prahy, Jungmannova 9. In: *Christliche Friedensbewegung*. EZA, inv. č. 763, kar. 218.

² V textu bude užíván název Křesťanská mírová konference, zkratkou KMK, jako označení organizace po celou dobu její existence, i po jejím rozšíření v roce 1961 na Všekřesťanské mírové shromáždění, zkratkou VMS. Případně toto pojmenování bude synonymní. Označení vychází ze statutu organizace, kde je uveden oficiální název *Christliche Friedenskonferenz*. Viz *Christliche Friedenskonferenz*. 1963, č. 4, s. 106. Také samotní účastníci a představitelé organizace používali těchto názvů synonymně, případně KMK jako zahrnující pojem. Takto lze usuzovat z faktu, že v roce 1962, tedy rok po I. VSM, založili oficiální periodikum organizace se stejnojmenným názvem *Christliche Friedenskonferenz*.

³ MARQUARDT, Friedrich-Wilhelm. Mírová služba mladé generace. In: *Křesťanská revue*. 1962, č. 29, s. 8-12.

⁴ Tamtéž, s. 9.

Historici se shodují, že jedním z nejkonfliktnějších míst soupeření mocenských bloků v době studené války⁵ byla hranice mezi Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou. Někteří z nich dokonce tuto dělící čáru, především pak Berlínské krize v letech 1948-1949 a 1958-1961, označují jako jedno ze „žhavých ohnisek“ celého konfliktu.⁶ Proto není překvapivé zjištění, že současníci tuto hranici vnímali a měli obavy, že kvůli ní vznikne nová světová válka. Jiní společenší aktéři pak hledali možná řešení, kterými by se nebezpečí eliminovalo, nebo dokonce plně překonalo a došlo se ke vzájemnému smíření. Takovou cestou se chtěly vydat mimo jiné i křesťanské církve a jejich příbuzná uskupení. V této atmosféře, za účelem smíření mezi národy, odzbrojení armád mocenských bloků a navázání mírových vztahů ve světě, vznikla v roce 1958 i mezinárodní ekumenická organizace Křesťanská mírová konference.

V čem byl ale přístup KMK ke světovému politickému napětí unikátní? Především v tom, z jakých kruhů pocházel. Organizace vznikla z popudu teologů východního mocenského bloku a spojovala křesťany – studované i laiky, z obou táborů, jenž spolu soupeřily ve studené válce. V době největšího rozkvětu KMK se pak její setkání velikostně přibližovalo setkáním Světové rady církví, která byla a stále je největší světovou ekumenickou organizací, a navíc byla KMK přijata do UNESCO jako jedna ze spřátelených organizací.⁷ Nabízí se ale otázky – jak vypadala ekumenická spolupráce takříkajíc „z druhé strany“, ze socialistického a podle státních ideologií ateistického Východu? Jak se povedlo Křesťanské mírové konferenci překročit hranici

⁵ Termín *studená válka* je pro zjednodušení, pokud nebude uvedeno jinak, používán jako všezahrnující pojem pro celé období po druhé světové válce až do přelomu 80. a 90. let 20. století, tedy pro celou dobu soupeření západního a východního mocenského bloku. Bude to tak navzdory tomu, že se v současné historiografii stále častěji mluví o rozdělení tohoto časového období na menší či kratší celky. Více viz např. NIEDHARD, Gottfried. East-West Conflict. Short Cold War and Long Détente. An Essay on Terminology and Periodization. In: BANGE, Oliver a VILLAUME, Poul (edd.). *The Long Détente. Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*. Budapešť, New York: Central European University Press, 2017, s. 19-30.

⁶ Termín použil Vít Smetana ve svém příspěvku pro časopis *Soudobé dějiny*. Toto celé číslo si jej pak vzalo do svého podtitulu. Viz SMETANA, Vít. Žhavé ohnisko studené války. Úvodem k bloku příspěvků o německé otázce v letech 1945-1990. In: *Soudobé dějiny*. 2012, roč. 19, č. 3-4, s. 405-407.

⁷ Přijetí KMK bylo učiněno skrze dopis Johna E. Fobese z 16. března 1966, viz: *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 27, s. 1.

bloků a spojit teology z východního a západního Německa? A jakou roli hrála německá hranice v mírové politice organizace?

1.1. Výzkumné otázky

Předkládaná diplomová práce se věnuje výzkumu Křesťanské mírové konference, jejímu pojetí *německé otázky*⁸, rozděleného Německa a zaujímaných politických postojů, které se s touto problematikou neodmyslitelně vážou. Cílem práce je analyzovat možnosti fungování a veřejnou činnost mezinárodní ekumenické organizace, jež vznikla na popud teologů ze socialistických zemí, a jako taková se potýkala s přímými či nepřímými vlivy komunistických stran jednotlivých zemí. Není však v autorových možnostech prozkoumat tuto problematiku v celé její šíři a zjistit, jaký konkrétně měly komunistické strany, popřípadě vláda Sovětského svazu na KMK vliv. Práce bude vycházet především ze sebe prezentace organizace skrze její oficiální periodika, případně sborníky z jednotlivých setkání či z jiných publikovaných textů jednotlivých aktérů. V těchto spisech pak budou hledány odpovědi na otázky: Jaký obraz o sobě chtěla KMK vytvořit ve veřejném prostoru? Jak vnímali účastníci KMK hranici a jedno z ohnisek napětí studené války – rozdělené Německo? Jak se vyvíjel jejich názor na německou otázku a jaké návrhy na řešení této problematiky byly prezentovány? Kdy a proč přestala být německá otázka nejdůležitějším bodem setkání KMK?

Sekundárně chce pak předkládaná práce odpovědět na otázky, jak mohla mezinárodní instituce působit na společnost? A jakým způsobem fungovala organizace, která vznikla na popud křesťanů z východního mocenského bloku? Následné odpovědi pak mohou ukázat, jakým způsobem fungovala mezinárodní církevní organizace přímo v zemi či zemích, kde vládly komunistické strany. I proto bude v textu upřednostňována více NDR než SRN, aby byl lépe ukázán život a role církve v socialistické společnosti. A také z tohoto důvodu bude na závěr připojena krátká analýza právě východoněmeckého regionálního výboru, aby na ní byly demonstrovány možnosti působení KMK na „běžné křesťany“.

⁸ Termín *německá otázka* bude vysvětlený v kapitole *Metodologický úvod*.

1.2. Současný stav bádání a použité zdroje

Předložená práce rekonstruuje veřejný obraz, který se snažila organizace sama o sobě vytvořit. Z toho důvodu byly použity především její oficiální texty,⁹ časopisy organizace¹⁰ a sborníky referátů,¹¹ které vycházely po každém setkání KMK. Od 70. let také začaly vycházet sborníky textů, jež zazněly v mezičase mezi těmito setkáními,¹² případně vznikaly soubory textů k určitému tématu nebo od jednotlivého autora.¹³ I tyto dokumenty, jež vyšly v knižním vydání, jsou z pohledu autora vnímané jako oficiální, jelikož jsou určeny pro širší veřejnost.

Z tohoto důvodu měl pramenný výzkum především podpůrný charakter a bádáno bylo ve vybraných archivech, které se zabývají jednotlivými aktéry, politickými vlivy na KMK a podobně. Tyto prameny sice nabízí odpovědi na otázky po genezi myšlenek KMK, případně také mohou lépe zodpovědět, kteří aktéři, ať už v rámci organizace nebo mimo ni, stáli v pozadí prezentovaných tezí, avšak předkládaná práce se zaměřuje pouze na zveřejněné texty. Mimo jiné i z toho důvodu, že nejdůležitější historické práce o KMK sledují především toto politické pozadí organizace a méně se věnují její oficiální prezentaci.¹⁴ Obraz KMK ve veřejném

⁹ Mezi ně jsou započítány i texty účastníků konference v církevních či jiných časopisech, které se dotýkají problematiky KMK. Jedná se o příspěvky např. v: *Kostnické jiskry*. Praha: Kostnická jednota, 1914-.; *Neue Stimme. Ökumenische Monatschrift zu Fragen in Kirche, Gesellschaft und Politik*. Mainz: Stimme, 1949-1989 aj.

¹⁰ *Informationsbulletin der CFK*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1961-2000.; *Christliche Friedenskonferenz*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1962-1989.

¹¹ Např. ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis. Christliche Friedenskonferenz, Prag 1.-4.6.1958*. Praha, 1958.

¹² Např. CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden. Aus der Arbeit der Christlichen Friedenskonferenz zwischen den IV. Allchristlichen Friedensversammlung 1971 und der V. Allchristlichen Friedensversammlung 1978*. Praha, 1978.

¹³ Např. TÓTH, Károly. *Living as a christian in today's world*. Praha: Christian Peace Conference, 1981.

¹⁴ Např. BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche. Der Weg in die Anpassung*. München: C. Bertelsmann, 1993.; LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis der gesamtchristlichen Ökumene“. Das Verhältnis zwischen der Christlichen Friedenskonferenz und dem Ökumenischen Rat der Kirchen. In: BESIER, Gerhard, BOYENS, Armin a LINDEMANN, Gerhard. *Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg (1945-1990)*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 653-932.; PIŠKULA, Jiří. The Conception of the Christian Peace Conference and the Totalitarian Regime in Czechoslovakia. In: *Communio viatorum*. 2010, roč. 52, č. 3, s. 254-269.

prostoru se snaží více recipovat práce, které napsali teologové.¹⁵ U nich je ale problematické, že se často sami účastnili příslušných setkání a mnohdy jim chybí nejen osobní, ale i časový odstup, jenž by více reflektoval změny v KMK po roce 1989.¹⁶ Lze z nich však vyčíst priority aktérů, jejich zdůrazněná, upozaděná či zamlčená témata, což svědčí o celkovém směru jejich sebe prezentace, případně prezentace organizace.

Archivní výzkum byl proveden v Ústředním archivu Synodní rady ČCE, Evangelisches Zentralarchiv in Berlin a Evangelisches Landesarchiv in Berlin, kde se nachází zápisy z jednotlivých schůzí, případně další poznámky k setkání KMK. Při porovnání těchto pramenných záznamů s texty aktérů o setkání lze částečně zjistit odlišnosti obsahu reálné diskuze od zdůrazněných priorit jednotlivých autorů.

Zmínky o KMK se v sekundární literatuře také objevují v pracích, jež jsou věnovány některým z hlavních protagonistů organizace, například o Josefu Luklovi Hromádkovi¹⁷, nebo v jejich vzpomínkových knihách.¹⁸ Přehledový historický text na téma Křesťanské mírové konference, který by se věnoval organizaci jako celku, prozatím chybí. I z tohoto důvodu byl v předložené práci zvolen více popisný než analytický styl, který má českému čtenáři sloužit jako úvod k problematice KMK, aby se v ní mohl lépe zorientovat.

1.3. Rozdělení práce a kapitoly

Diplomová práce je rozdělená kromě úvodu a závěru do pěti kapitol, které jsou velmi rozdílným způsobem akcentované. První část tvoří krátké shrnutí metodologických konceptů, jenž jsou v předloženém textu použity pro lepší uchopení

¹⁵ Např. WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz im Kontext von Weltpolitik. Ein unzeitgemäßer Beitrag zur Aufarbeitung der Vergangenheit*. Norderstedt: Books on Demand, 2012.

¹⁶ Např. SMOLÍK, Josef. Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz zur „Deutschen Frage“ Ende der 50er Jahre. In: *Kirchliche Zeitgeschichte*. 1990, roč. 3, č. 2, s. 380-385.; ORDUNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag. Zum 30. Jahrestag der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1988.

¹⁷ Např. FILIPI, Pavel. *Do nehlubších hlubin: Život, setkávání, teologie*. Praha: Kalich, 1990.; MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. *„Nejpokrokovější církevní pracovník“. Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*. Benešov: EMAN, 2015.; SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka: Život a dílo*. Praha: Ekumenická rada, 1989.

¹⁸ Např. MIŘEJOVSKÝ, Lubomír. *Dopisy z XX. století*. Praha: Nuga, 2004.; TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí I. a II. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010-2011*.

a pochopení problematiky. Druhá kapitola je věnována stručnému nastínění církevních dějin v SRN a NDR. Nejedná se však o celkový přehled událostí, které formovaly vývoj církví v obou německých státech. Pro účel práce byly vybrány pouze některé nejdůležitější skutečnosti, z nichž většina měla vliv nebo vazbu na Křesťanskou mírovou konferenci. I v této části textu je z důvodu zaměření práce na socialistickou společnost akcentován vývoj ve východním Německu. Třetí kapitola má název *Vznik KMK a německá otázka* a tvoří jednu z hlavních částí celého výzkumu. V ní je analyzována geneze organizace a role německé otázky v její teologické práci až do roku 1968, kdy došlo k významné proměně organizace. V následující kapitole je pak popsán další vývoj a změny, jež určily ráz KMK a její přeměnu v závislou instituci. V této části je také ukázáno, jak se německá otázka pro aktéry změnila v otázku bezpečnosti celé Evropy. Poslední – pátá kapitola výzkumu nabízí stručný vhled do fungování a možností regionálního výboru KMK v NDR. Tato část je opět pouze přehledová, aby dodala určitou plastičnost obrazu o možnostech celé organizace. Jako taková by si však zasloužila samostatné detailní zpracování.

2. Metodologický úvod

Vhodně zvolená metodologie představuje určité vodítko, které pomáhá autorovi formulovat a následně i zodpovídat výzkumné otázky. Na druhou stranu ji však nelze absolutizovat. Musí být podpořena a potvrzena prameny a na případné odchylky od víceméně apriorního konceptu je třeba upozornit, aby se výzkum nestal pouhým otrokem teorie.¹⁹ Kromě toho, že metodologický koncept dokáže provádět neznámým terénem, umožňuje i obecnější než pouze věcnou debatu. Nabízí totiž větší množství otázek, které překračují jednotlivá témata a překonávají „historický provincialismus“, tedy problematickou skutečnost, že se historici často zabývají pouze svým jedním – úzkým oborem, respektive předmětem zájmu a nevedou diskuzi na související obecnější témata.²⁰ To je důležité i pro svébytnost církevních dějin, aby dějiny církví nebyly chápány pouze jako „pomocná“ věda teologie, ale aby byly součástí širšího historického bádání o lidském jednání v průběhu dějin.

Pro svoji práci jsem zvolil koncepci transnacionálních dějin a metodologii, jež operuje s pojmem *komunita*. Oba tyto teoretické rámce na pole církevních dějin v české historiografii aplikoval ve svých textech historik Ondřej Matějka, který je využil pro bádání o Světové radě církví.²¹ Jejich použití se proto jeví jako vhodné i pro studium Křesťanské mírové konference, jelikož fungovala na velmi podobném principu a podobně jako SRC vytvářela paralelní diplomacii k oficiálním strukturám. Na konci této kapitoly bude vysvětlený termín *německá otázka*, který prostupuje celým textem.

¹⁹ ŠTAIF, Jiří. Sociální dějiny 19. století a jejich interpretační možnosti na prahu 21. století. In: ČECHUROVÁ, Jana a ŠTAIF, Jiří (edd.). *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI. Sociální dějiny dnes*. Praha: Karolinum, 2004, s. 13-14.

²⁰ FITSCHEN, Klaus. Aktuelle Methodendebatten in der protestantischen Kirchengeschichtsschreibung. In: KINZIG, Wolfram, LEPPIN, Volker a WARTENBERG, Günter (edd.). *Historiographie und Theologie. Kirchen- und Theologiegeschichte im Spannungsfeld von geschichtswissenschaftlicher Methode und theologischem Anspruch*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2004, s. 39-53, zde především s. 39 a 49-51.

²¹ Např. CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide. In: *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territoria*. 2017, roč. 17, č. 1, s. 35-60.

2.1. Transnacionální dějiny

Jak bylo již naznačeno v úvodní části, pro tento text bude zásadní, jakým způsobem vnímali aktéři hranice, respektive tzv. železnou oponu jako předěl mezi společnostmi. V tomto ohledu se jeví dobrým nástrojem pro uchopení této problematiky metody transnacionálních dějin. Umožňuje totiž zachytit tendence, které mají přeshraniční charakter, a zároveň které spojují dané společnosti dohromady. Pro studium KMK je vhodný tento koncept především pro pochopení práce tzv. pracovních komisí KMK, které se skládaly z různého počtu účastníků (většinou mezi 10-20) z různých zemí světa, a které tvořily do velké míry programové prohlášení celé organizace.

Hned na úvod je ovšem třeba zdůraznit, že v následující práci nebude využito konceptu transnacionálních dějin v celé jeho šíři, ale pouze jeho jednotlivých aspektů. Vynechaná bude například problematika nacionalismu a jeho srovnávání, který je esenciálně spjat s touto metodologií.²² V předložené práci totiž nejde o státy a národy,²³ ale o společnost, která je rozdělená hranicí mocenských bloků. K tomu je také třeba doplnit, že i když jsou oba německé státy formálně ohraničené území, tak Křesťanská mírová konference není nijak prostorově omezená a samotný pojem národního prostoru pro ni není důležitý, a to ani z pohledu konstituce organizace.²⁴

Metody transnacionálních dějin nemají být podle samotných autorů novým historiografickým paradigmatem, ale pouze pomůckami při výzkumu. V podstatě se jedná jen určité prizma pohledu, jež otevře nové náhledy na různé stupně interakce,

²² Dalšími poli působnosti, ve kterých je možné užít přístupu transnacionálních dějin, jsou podle Hanse-Ulricha Wehlera například výzkumy v oblasti dějin postkolonialismu, industrializace, dělnictva nebo náboženství. Viz: WEHLER, Hans-Ulrich. *Transnationale Geschichte – der neue Königsweg historischer Forschung?* In: BUDDE, Gunilla, CONRAD, Sebastian a JANZ, Oliver (edd.). *Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 161-174, zde především s. 163-167.

²³ V tomto kontextu se mluví především o postkoloniálním přístupu a vlivu kolonizované země na mateřskou. Více v např. RANDERIA, Shalini. *Entangled Histories of Uneven Modernities: Civil Society, Caste Councils, and Legal Pluralism in Postcolonial India*. In: HAUPT, Heinz-Gerhard a KOCKA, Jürgen (edd.). *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Oxford: Berghahn Books, 2012, s. 77-104.

²⁴ Spíše než prostor národních států, hraje roli v této jinak centrální kategorii transnacionálních dějin území dvou oddělených mocenských bloků, případně jejich hranice uprostřed německého území.

spojení, cirkulaci vědění či smíšení názorů mezi různými skupinami aktérů.²⁵ Zaměřuje se na: „*vztahy mezi kulturami, společnostmi nebo skupinami společenství, které úmyslně překračují hranice kultury nebo státu*“.²⁶ Hlavním předmětem zájmu jsou pak aktéři a zprostředkovatelé kulturní výměny, případně předmět jejich zájmu a specifický druh vědění, které je artiklem této vzájemné směny. Zároveň transnacionální dějiny umožňují zkoumat přijetí a užití získaného zahraničního prvku ve stávající domácí kultuře či prostředí.²⁷ Výhodou tohoto přístupu je, že dějiny mezinárodních vztahů se rozšíří i o intelektuální sféru a neredukují se pouze na klasickou zájmovou politiku a dějiny diplomacie.²⁸ Z pohledu práce je důležité, že takto mohou k diskuzi o ryze německé záležitosti rovnocenně přispívat i zahraniční účastníci konference, z nichž někteří jsou dokonce i z jiného kontinentu. Také lze skrze transnacionální pojetí problému rozděleného Německa lépe pochopit kolektivní obavy dvou heterogenních společností ze vzniku nového konfliktu. Protože hranice mezi SRN a NDR tvořila místo setkání dvou mnohonárodnostních, respektive více států zahrnujících mocenských bloků, jež disponovaly značným vojenským arsenálem, a jako taková byla tato hranice potencionálně místem vzniku nové války.

2.2. Komunita

Pro správné uchopení samotné formy fungování Křesťanské mírové konference a na ni navazujícího Všekřesťanského mírového shromáždění se nabízí pojem *epistemická komunita*.²⁹ Tento termín není v sociologickém a historickém bádání

²⁵ PATEL, Kiran Klaus. Transnationale Geschichte – Ein neues Paradigma? In: *Connections. A Journal for Historians and Area Specialists* [online]. [cit. 2018-04-21]. Dostupné z: <https://www.connections.clio-online.net/article/id/artikel-573>.

²⁶ THER, Philipp. The Transnational Paradigm of Historiography and its Potential for Ukrainian History. In: KASIANOV, Georgiy a THER, Philipp (edd.). *A Laboratory of Transnational History. Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*. Budapešť: CEU Press, 2009, s. 86.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ ROTHSCILD, Emma. Arcs of Ideas. International History and Intellectual History. In: BUDDE, Gunilla, CONRAD, Sebastian a JANZ, Oliver (edd.). *Transnationale Geschichte....* s. 225.

²⁹ V originále „epistemic community“.

novým a prošel dlouhým vývojovým procesem.³⁰ Pro účely této práce je však zásadní vliv Benedicta Andersona, který ve své knize *Představy společenství* z roku 1983³¹ uvedl novou koncepci národa jako představovaného společenství, které nemusí být přímo spjaté s místem, půdou či teritoriem, ale je konstruováno pouze skrze akt imaginace, kterým dochází k vnímání pospolitosti jako hlubokého horizontálního přátelství, kde však jednotliví aktéři z většiny zůstanou anonymní a také nedochází k přímému kontaktu mezi nimi.³²

Andersonovu koncepci, která byla spojena převážně s historiografií nacionalismu, rozvinul Peter Haas, jenž ji aplikoval na studium mezinárodních organizací. Vznikly tak tzv. epistemické komunity. Jedná se o: „*síť profesionálů a uznávaných expertů, kteří mají vysoké kompetence v určité oblasti a autoritativní nárok na převládající odborné vědění v daném oboru.*“³³ Takto vnímaná komunita je pak typická svými těsnými sociálními vztahy, které však mohou překračovat národní rámec a které mají normativní a deskriptivní funkci. Dále je tvořena pomocí komunikace, respektive určitého autoritativního diskurzu a jazyka, společných stanovisek či sociálních praktik. Historici proto využívají pojmu *epistemická komunita* při studiu organizací podobných Křesťanské mírové konferenci,³⁴ jež fungují jako sociální síť, ve které lidé sdílejí určité formy vědění, mají určitou společnou zkušenost nebo životní postoj či dochází k určitému kulturnímu transferu,³⁵ a která překračuje

³⁰ Stručný přehled vývoje pojmu „komunita“ například v: HAAS, Peter. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. In: *International Organization*. Roč 46, č. 1, 1992, s. 3.

³¹ Původní Andersonova kniha *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism* vyšla česky jako: ANDERSON, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.

³² ANDERSON, Benedict. *Představy společenství...* s. 21-23.

³³ Více v: HAAS, Peter. Introduction: Epistemic Communities... s. 1-35, zde strana 3.

³⁴ Koncept epistemických komunit byl již využit pro porozumění cirkulace expertů z Východu na Západ a opačně při studiu Světové rady církví, Mezinárodní organizace práce a Konferenci OSN o obchodu v: CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. *International Organizations in the Cold War...*

³⁵ COUPERUS, Stefan a KAAL, Harm. Introduction. (Re)Constructing Communities in Europe, 1918-68. In: COUPERUS, Stefan a KAAL, Harm (edd.). *(Re)Constructing Communities in Europe, 1918-1968. Senses of Belonging Below, Beyond and Within the Nation-State*. New York: Routledge, 2017, s. 3-7; THER, Phillip. Comparison, Cultural Transfers, and the Study of Networks. *Toward a Transnational*

hranici národních států.³⁶ Historici Stefan Couperus a Harm Kaal dodávají, že zmíněné komunity, ať už ve smyslu pouhé představy, nebo reálné, často vznikaly po druhé světové válce jako sociální trankvilizér pro válkou ztrýzněné obyvatelstvo.³⁷ Tyto komunity je pak vhodné užít ke studiu Křesťanské mírové konference a následného Všekřesťanského mírového shromáždění i z toho důvodu, že umožňuje lépe zachytit celkovou, avšak nejasnou strukturu organizace. Z dochovaných materiálů jsou sice známé počty účastníků konferencí, které můžeme označit za centrum celé KMK.³⁸ Ale není znám počet všech sympatizantů s tímto uskupením, kteří se aktivně nezačlenili do jeho struktur. Důležité je také zmínit, že tyto „externí“ členové ovlivňovali názory aktivních účastníků, kteří tvořili program KMK v komisích, které následně vydávaly konsenzuální stanoviska za celou organizaci. Zároveň je potřeba si uvědomit, že přesný akční rádius KMK není znám, a navíc se pravděpodobně od 70. let stále zmenšoval.

2.3. Německá otázka

Pro správné pochopení textu je nutné na úvod také vyjasnit, co znamená užívaný termín *německá otázka*. Jedná se o termín z politických dějin, který se objevuje již na počátku 19. století, především pak v době Vídeňského kongresu v letech 1814-1815. V této době zahrnoval problematiku uspořádání německých států a konflikty mezi rakouskou monarchií a Pruskem o nadvládu nad nimi.³⁹ V předložené práci je termín užitý pouze v užší formě. Jedná se o pojem, který se objevuje i v soudobých pramenech, který označuje sumu problémů, jenž se vázaly ke vzniku dvou států po druhé světové válce na území dříve jednotného německého státu a oba přináležely k jinému mocenskému bloku. Navíc spolu vzájemně soupeřily o politickou

History of Europe. In: HAUPT, Heinz-Gerhard a KOCKA, Jürgen. *Comparative and Transnational History...* s. 204-225.

³⁶ SAUNIER, Pierre-Yves. *Transnational History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013, s. 121-123.

³⁷ COUPERUS, Stefan a KAAL, Harm. Introduction... s. 1.

³⁸ Ve sbornících vydaných po konferencích KMK, které obsahovaly hlavní texty, je přiložený seznam účastníků, např. ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 90-92.

³⁹ DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815-1871*. München: R. Oldenbourg, 1993, s. IX.

moc a možnost zastupování i druhého územního celku. Samostatnou kapitolou pak je problematika rozdělení bývalého hlavního města Berlína na dvě části, z nichž ta západní byla v roce 1961 oddělena a zakonzervována Berlínskou zdí.

3. Církevní situace v SRN a NDR po roce 1945 do vzniku KMK

Od počátku Křesťanské mírové konference se významně na chodu organizace podíleli účastníci z obou německých států. Například Heinrich Vogel (1902-1989), profesor systematické teologie a děkan Humboldtovy univerzity, byl hned na prvním setkání v roce 1958 zvolen do presidia konference.⁴⁰ Účastnili se však spíše jako soukromé osoby, nikoliv jako oficiálně pověřeni zástupci z ekumenických rad, kteří přišli například z Polska nebo Maďarska. Prezident KMK J. L. Hromádka (1889-1969) dokonce oceňoval, že teologové (nejen z německých států) nejsou většinou oficiálními vyslanci svých domovských církevních institucí, protože přílišná institucionalizace aktérů by svázala konferenci do oficialit a ta by ztratila svou elasticitu. Mohla tak být nastolena libovolná témata a otázky.⁴¹ Tím se jim ale jim nabídla možnost navzájem spolupracovat, což ve vzrušené době konce 50. let nebyla i přes stálou jednotu EKD samozřejmost, a postupem času se přeshraniční kooperace stávala čím dál tím vzácnější. Pro správné pochopení dobové atmosféry, a také porozumění možnostem, které skýtala pro německé teology Křesťanská mírová konference, je nutné přiblížit celkovou situaci církví v SRN a NDR. Jelikož nejvýraznějšími členy KMK byli z těchto zemí evangeličtí teologové, bude brán zřetel především na vývoj *Evangelische Kirche in Deutschland* (EKD). Katolická církev se KMK oficiálně neúčastnila, i když měla na konferencích své pozorovatele. Navíc byla v roce 1964 založena jí obdobná organizace *Berliner Konferenz Europäischer Katholiken*.⁴²

⁴⁰ Dalšími byli Wiktor Niemczyk (1898-1980) z Polské lidové republiky, metropolita z Minsku Pitirim (1926-2003) ze SSSR a Lajos Vetö (1904-1989) z Maďarské lidové republiky. Předsedou byl zvolen Viktor Hájek (1900-1968) z ČSR a sekretářem Bohuslav Pospíšil (1905-1959) z ČSSR. Viz: CFK. *Protokoll der Christlichen Friedenskonferenz in Prag 1.6.-4.6.1958*. Praha, 1958, s. 2.

⁴¹ Viz: HROMÁDKA, Josef Lukl. Die heutige Problematik, gesehen von einem Theologen. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 8.

⁴² Více o této organizaci např. viz: GUSKE, Hubertus, HIEKISCH, Karl, SCHMIDTCHEN, Heinz a SCHEIBER, Harald (edd.). *20 Jahre Berliner Konferenz Europäischer Katholiken 1964-1984*. Berlin: Sekretariat der BKEK, 1984.

3.1. Církev a nacionální socialismus

Dějinná cézura v podobě nacistického režimu byla klíčovým a určujícím momentem pro vývoj německé společnosti ve 2. polovině 20. století. Pro protestantské církve toto tvrzení platí hned z několika důvodů. Pod vlivem nacionálních socialistů byla v roce 1933 založena *Deutsche Evangelische Kirche* (DEK), což bylo sjednocení či unie třiceti zemských církví. Jejím hlavním účelem bylo vytvořit jednotnou a koordinovanou říšskou církev, která byla řízena říšským synodem, v jejímž čele stál říšský biskup. Tím byl ustanoven Ludwig Müller (1883-1945) a v úřadu zůstal až do roku 1945, kdy instituce zanikla. Brzy po vzniku organizace se do jejího čela dostalo hnutí *Deutschen Christen*.⁴³ Toto hnutí bylo pronacisticky orientované, snažilo se o náboženskou vysvětlenu antisemitismu a odmítlo židovské zásluhy na křesťanství. Lze také po určitém zjednodušení říci, že jejich ideálem bylo popřít jakékoliv společné prvky s Židy – například zavržením Starého zákona, který se jim zdál příliš plný zaslíbení o vyvolení židovského národa, a vyzdvihli důležitost evangelií a Nového zákona, jež se však také snažili oprostít od zmínek o židovství. Ježíš Kristus se pak pro ně stal prototypem mužského hrdiny, který se obětoval za národ a prolil za něj svou (árijskou) krev. Celé hnutí tedy dávalo velký důraz na rasu a její čistotu, lid či národ a zároveň bylo i silně protikomunistické. Je důležité zmínit, že hnutí se rozšířilo po celém Německu, ale některé církve se jeho vlivu ubránily. Za intaktní církve jsou považovány především *Die Evangelische Landeskirche in Württemberg*, *Die Evangelisch-Lutherische Kirche in Bayern* či *Die Evangelisch-lutherische Landeskirche Hannovers*. Zároveň se po skončení druhé světové války a tím i nacistické vlády projevilo, že *Deutschen Christen* byli až příliš závislí na této politické podpoře. Proto po roce 1945 došlo k jejich marginalizaci až takřka k zániku.⁴⁴

⁴³ Jedním z členů hnutí byl mimo jiné i zmíněný Ludwig Müller.

⁴⁴ Více o hnutí *Deutsche Christen* např. v: BERGEN, Doris. Die „Deutschen Christen“ 1933-1945. Ganz normale Gläubige und eifrige Komplizen? In: *Geschichte und Gesellschaft*. 2003, roč. 29, č. 4, s. 542-574.

3.1.1. *Bekennende Kirche*

Jako protipól vůči nacisty řízenými DEK, respektive *Deutschen Christen*, může být označena tzv. *Bekennende Kirche*,⁴⁵ která vznikla v roce 1934 a jejíž nejznámějšími osobnostmi byli například Dietrich Bonhoeffer (1906-1945), Karl Barth (1886-1968) nebo Martin Niemöller (1892-1984), který se posléze přímo účastnil i Křesťanské mírové konference.⁴⁶ Je nutné ovšem zdůraznit, že *Bekennende Kirche* jako taková netvořila opozici *Deutschen Christen*, ale spíše jen jednotlivci z ní. Základem pro *Bekennende Kirche* bylo *Barmenské teologické prohlášení*, jejímž hlavním iniciátorem byl již zmíněný Karl Barth.⁴⁷ Členové hnutí vyznávající církve tímto prohlášením odmítli totalitní nároky státu a postavili se proti tomu, aby se církev stala jedním z orgánů politické moci. Dále požadovali svobodu vyznání či návrat ke studiu Písma, které je podle nich potřeba studovat celé a nevybírat si pouze vhodné části pro svůj program, jak tomu dělali *Deutschen Christen*. Tyto tzv. *Barmenské teze* se staly později základem i pro EKD.⁴⁸ Proti *Bekennende Kirche* byl veden posléze tzv. *Kirchenkampf*, který měl omezit vliv tohoto hnutí na křesťany v Německu. Její zastánci byli perzekvováni a zavíráni do koncentračních táborů, kde například Dietrich

⁴⁵ Více o *Bekennende Kirche* např. v třísvazkovém díle: SCHERFFIG, Wolfgang. *Junge Theologen im „Dritten Reich“. Dokumente, Briefe, Erfahrungen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1989-1994.

⁴⁶ Právě Martina Niemöllera lze ukázat jako příklad západních účastníků KMK. Byl to jeden z vůdců opozice německých církví proti nacismu, za což byl v roce 1937 uvězněn do koncentračního tábora, kde byl až do konce války. Po válce se stal viceprezidentem EKD a měl na starosti její zahraniční záležitosti. Po založení Světové rady církví se stal členem jejího ústředního výboru a následně byl zvolený i jako jeden z jejích prezidentů. Ve svých projevech zastával celosvětovou ekumenickou spolupráci, která měla vést k míru. Proto navštěvoval i církve v zemích východního mocenského bloku a snažil se je začlenit do ekumenického hnutí, za což byl mnohými kritizován ze sympatií ke komunismu. Zároveň prosazoval myšlenku neutrálního statutu pro Německo pod ochranou OSN a stavěl se proti jakémukoli znovuvybrojování. Viz: SMOLÍK, Josef. Touha po jednotě. In: *Křesťanská revue*. 1984, roč. 51, s. 73-74, zde především 74.

⁴⁷ Text viz: *Die Barmer Theologische Erklärung*. EKD [online]. [cit. 2018-06-09]. Dostupné z: https://www.ekd.de/ekd_de/ds_doc/handzettel_barmer_theologische_erklaerung.pdf

⁴⁸ Barmenskému teologickému prohlášení a dějinám *Bekennende Kirche* je věnována výstava v *Gemarkter Kirche* ve Wuppertalu a také k ní vydaná publikace ENGELS, Martin a LEPPER-BINNEWERG, Antoinette (edd.). *Gelebte Reformation. Barmer Theologische Erklärung*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2016.

Bonhoeffer na samém sklonku války byl popraven. V říjnu 1945 iniciovali následovníci vyznávající církve *Stuttgarter Schuldbekennnis*,⁴⁹ kde se omlouvali za hrůzy nacistického režimu, avšak odmítli kolektivní vinu. Tímto vyznáním se snažili začlenit nově vznikající EKD, jež mimo jiné personálně a ideově navazovala na Bekennende Kirche,⁵⁰ do ekumenického hnutí.⁵¹

3.2. Evangelické církve po druhé světové válce

Již v srpnu 1945 vznikla v Treyse (dnešní Schwalmstadt) Rada evangelických církví v Německu, která měla dvanáct členů, a která vytvořila řád a zakládající listinu EKD. Ta byla nakonec podepsána 13. července 1948 v Eisenachu. Je nutné ale zdůraznit, že nevznikla jedna národní církev, ale unie samostatných, různorodých církví, které se však dohodly na společné budoucí koncepci a spolupráci.⁵² Takto fungovala i přes oddělení SRN a NDR až do roku 1969, kdy vznikl v NDR *Bund der Evangelischen Kirchen in der DDR* (BEK).

Z hlediska studia Křesťanské mírové konference nastal v poválečné době ještě jeden zajímavý moment. Někteří členové Rady evangelických církví iniciovali vznik textu *Darmstädter Wort*, jenž byl zveřejněn 8. srpna 1947 budoucím aktivním členem KMK Hansem-Joachimem Iwadem⁵³ a Karlem Barthem. I když toto prohlášení EKD

⁴⁹ Text viz: *Stuttgarter Schuldbekennnis*: Der Wortlaut der Stuttgarter Schulderklärung. *Evangelische Landeskirche in Württemberg* [online]. [cit. 2018-06-09]. Dostupné z: https://www.elk-wue.de/fileadmin/Downloads/Glauben/Geistliches/Bekenntnisse/Der_Wortlaut_der_Stuttgarter_Schuld_erklaerung.pdf

⁵⁰ V SRN tvořil většinu konzervativní protestantismus luterského ražení. Protestantismus, který byl ovlivněný Karlem Barthem a který byl zakotven v tradici vyznávající církve byl v menšině. Viz: WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 59.

⁵¹ Více o *Kirchenkampfu* a církevní situaci v Německu do roku 1945 např. v: CONWAY, John. *Der deutsche Kirchenkampf*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 1969, roč. 17, č. 4, s. 423-449.

⁵² GRESCHAT, Martin. *Vorgeschichte*. In: LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland (1945-1989/90)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, s. 11-45.

⁵³ Hans-Joachim Iwand (1899-1960) byl německý luterský teolog, původem z tehdejšího pruského Slezska, který se především v důsledku zkušenosti s nacismem zajímal o mírovou politiku. Po druhé světové válce se podílel na tvorbě Stuttgartského vyznání, ve kterém autoři usilovali o přiznání viny ke hrůzám režimu a války od celého německého národa, tedy i od církví a jejich členů. Následně bojoval

nepřijala, stalo se později důležité pro BEK. A také již předznamenalo některé myšlenky, které prosazovala i KMK. Iwand s Barthem a dalšími v něm částečně navázali na Stuttgartské vyznání vin, protože v něm přiznávali historickou spoluvinu EKD na prosazení nacionálního socialismu v Německu a popsali další chybné cesty německého protestantismu v dosavadních dějinách. Zároveň chtěli nově definovat úlohu církve a státu, kdy církve se měla oprostít od jakékoliv ideologie a měla se pouze starat o chudé a o smíření mezi lidmi. K tomu mohlo napomoci i socialistické státní zřízení, které se jim zdálo více sociálně spravedlivé než kapitalismus, jenž podle nich zapříčinil dosavadní společenské problémy.⁵⁴

3.2.1. Spolková republika Německo

Jak již bylo zmíněno, EKD zůstala i po rozdělení Německa na východní a západní část de jure jednotná. Církve a náboženský život se však v jednotlivých zemích vyvíjely odlišně. Již samotné roztržení těchto dvou státních celků způsobilo zásadní změnu v obecné náboženské struktuře, především, co se týče Spolkové republiky. Založením maloněmeckého národního státu v roce 1871 se totiž katolíci dostali do pozice menšiny, tvořili asi jen třetinu obyvatelstva. Nejpočetnější zastoupení měla na západě a jihozápadě Německa, jež se po roce 1949 staly základními součástmi SRN. Naproti tomu protestantismus byl většinově zastoupen ve spolkových zemích na severu a východě Německa.⁵⁵ V západním Německu tak vznikla, i kvůli velkému množství poválečných přistěhovalců například z československého pohraničí, dosud nebyvalá parita obyvatel, co se týče náboženského vyznání. Fungování kooperace mezi církvemi a státem pak podpořily i vlády vedené koalici CDU/CSU, jež byla v SRN rozhodující politickou silou až do roku 1969.⁵⁶

proti znovuvybrojení SRN a jejímu zařazení do některého z mocenských bloků. Vycházelo to i z jeho přesvědčení, že by se Německo mělo v budoucnu inspirovat od států na východě i na západě, aby tímto propojením vzniklo nové, sociálně spravedlivé společenské uspořádání. Více viz: HROMÁDKA, Josef Lukl. Za Hansem-Joachimem Iwandem. In: *Křesťanská revue*. 1960, roč. 27, s. 174-178.

⁵⁴ Více o *Darmstädter Wort* viz: GRESCHAT, Martin. *Vorgeschichte...* s. 27-33.

⁵⁵ WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie...* s. 57-58.

⁵⁶ LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland...* s. 46. Role církví v prvních letech po druhé světové válce v SRN více popsána v: SAUER, Thomas (edd.).

Západní Německo v 50. letech řešilo otázku znovuvyzbrojování a otázku atomových zbraní. Církev se snažily do této výměny názorů zapojovat a většinou obhajovaly pacifistické tendence. Důležitou platformou pro veřejnou diskuzi k aktuálním problémům, tvořily jejich tzv. *evangelické akademie*, tedy vzdělávací či kulturní instituce, které byly určeny pro duchovní, ale i jiná setkání.⁵⁷ Evangelická církev měla v této oblasti nejprve náskok, jejich akademie byly zakládány již v době Výmarské republiky jako vzdělávací a školící instituce, katolická církev si své akademie vybudovala až později.⁵⁸ Z hlediska této práce je důležité, že se akcí, jež konaly tyto akademie, účastnili i zástupci KMK.⁵⁹ A zároveň také skutečnost, jak již bylo zmíněno, že jedním z hlavních diskuzních témat evangelických i katolických akademií se stala otázka odstranění jaderného odzbrojení. V sociologických průzkumech v SRN se v roce 1954 přes 70 % dotazovaných vyjádřilo, že církev se mají více angažovat ve společenských otázkách, především tváří v tvář hrozbě atomových zbraní.⁶⁰ A akademie byly pro tuto činnost jednou z vhodných platform. Současně se touto cestou dostala problematika spojená s atomovou energií do veřejné diskuze i v křesťanském prostředí, na což mohla KMK následně navázat svou činností.

Další z možností pro EKD a jiné církve v SRN, jak vstupovat do veřejného prostoru, byla veřejná shromáždění, jež měla upozornit na nějaký současný problém, například bohoslužby za mír krátce po stavbě Berlínské zdi atp.⁶¹ Můžeme ale říci, že

Katholiken und Protestanten in den Aufbaujahren der Bundesrepublik. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 2000.

⁵⁷ O akademiích více např. v: MITTMANN, Thomas. *Kirchliche Akademien in der Bundesrepublik. Gesellschaftliche, politische und religiöse Selbstverortungen*. Göttinge: Wallstein Verlag, 2011. Popř.: TREIDEL, Rulf Jürgen. Evangelische Akademien im Nachkriegsprotestantismus. Bemerkungen zu Kontinuitäten und Wandlungen von sozialetischen Leitbildern. In: SAUER, Thomas (edd.). *Katholiken und Protestanten...* s. 108-120.

⁵⁸ WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie...* s. 61.

⁵⁹ Bericht über eine Serie von Akademietagungen zu Friedensfragen in der BRD. In: *KMK 1*. A SR ČCE. Neoznačeno.

⁶⁰ WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie...* s. 61.

⁶¹ O této události více viz: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit? Die Ost-West-Gemeinschaft der evangelischen Christen und die deutsche Teilung (1945-1969)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, s. 424.

takto se církve snažily hrát ve svobodné liberální Spolkové republice svou společenskou roli až do sjednocení v roce 1990, s přesahem i do dnešní doby.

3.2.2. Německá demokratická republika

Nástup *Sozialistische Einheitspartei Deutschland* (SED) k moci a následný vznik Německé demokratické republiky s vedoucí úlohou této strany ve společnosti znamenal omezení možností působení církví. Komunistická strana skrze své marxisticko-leninské základy ideologicky prosazovala ateismus a vnímala církve jako svého přirozeného ideového protivníka. Avšak náboženskou situaci a její fungování v NDR nelze zjednodušit na jednostranné represe ze strany SED a na rezistenci církví, především většinové evangelické. Kromě konfrontací docházelo také, především v pozdější fázi státního socialismu, k oboustrannému vyjednávání či ústupkům.⁶² Přes všechna tato omezení církevní představitelé v prvních letech nejprve nezaznamenávali v oddělení německých států výraznější vnitrocírkevní hranici mezi Východem a Západem.⁶³ Do budoucna pak bylo důležité, že nedošlo k přerušení transferu idejí, ale také ani materiálních a finančních podpor ze západní části Německa do východní. Východoněmeckým sborům tak bylo umožněno pokračovat ve své práci ve sborech či diakoniích, tedy institucích, které jsou určeny pro sociální služby a občanskou pomoc a jsou zřizovány církvemi. Zároveň se tak posilovala idea jednoty národa, který byl ale vlivem historických okolností rozdělen do dvou států. A v neposlední řadě partnerství jednotlivých sborů zajišťovalo a podpořilo přítomnost církve v socialistickém státě.⁶⁴

⁶² MASER, Peter. *Niemals voll in das Regime integriert. Kirchen in der DDR*. Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, 2013, s. 25. Autor tohoto textu si je vědomý hodnotících výrazů v uplynulém a následujících odstavcích, ve kterých se snaží ukázat EKD či BEK jako církev, která pro zachování své existence do jisté míry kooperovala s vládou SED. Na toto období však existuje více názorů. Zajímavou sondou do sebevímání role církve v době komunistické vlády je například sborník Horsta Dähna, ve kterém církve (protestantské i katolické) vystupují jako opoziční síla. Je třeba zdůraznit, že v tomto případě hrálo roli, jak lze již z názvu rozpoznat, že texty byly napsány hned po převratu v letech 1989/1990. Více viz: DÄHN, Horst (edd.). *Die Rolle der Kirchen in der DDR. Eine erste Bilanz*. München: Olzog, 1993.

⁶³ LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland...* s. 49.

⁶⁴ Více fenoménu partnerských sborů a církví v době státního socialismu v NDR viz: RITTBERGER-KLAS, Karoline. *Kirchenpartnerschaften im geteilten Deutschland. Am Beispiel der Landeskirchen*

Po nástupu komunistické strany k moci v NDR ale postupně docházelo ke konfliktům. Východoněmecká ústava ze 7. října 1949 například garantovala právo na výuku náboženství ve školách, avšak hned následujícího roku na sjezdu SED bylo usneseno, že ve vzdělávacích institucích bude propagován vědecký dialektický materialismus jako světový názor dělnické třídy.⁶⁵ Právě zápas o mládež spolu s postupným vyvlastněním většiny majetku katolické Caritas a evangelické Diakonie v březnu 1951⁶⁶ můžeme označit za první výrazné známky toho, že doba nabrala pro církve ve východním Německu nepříznivý směr. Potvrzení tohoto postupu státních orgánů bylo pak zavedení tzv. *Jugendweihe* v letech 1954 až 1958, které mělo nahradit konfirmaci státním a sekularizovaným rituálem.

Moment, který do velké míry předznamenal budoucí vztah církví a SED v NDR v podstatě až do konce existence samotného státního socialismu v zemi, nastal 21. července 1958, kdy po opakovaných ostrých debatách podepsali představitelé SED s jejich církevními protějšky komuniké, jež ukončilo jejich vzájemné otevřené spory. SED v něm totiž potvrdila, že bude dodržovat a nebude omezovat svobodu vyznání, jak deklarovala ústava. Církevní představitelé v něm pak veřejně vyjádřili loajalitu k systému, který usiluje o mírové uspořádání světa, a proto budou respektovat socialistické zřízení státu.⁶⁷ Tato vzájemná tolerance však neznamenalala úplně bezproblémové soužití a kooperativní uspořádání se nezdálo měnilo v konfliktní. Také nezabránilo tomu, aby se počet členů církví snižoval.

EKD nastaly další problémy po rozdělení německého území Berlínskou zdí v srpnu 1961. Problematické uspořádání se snažila vyřešit mírovými dialogy

Wüttemberg und Thüringen. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, zde především s. 311-318. O EKD a vztahu východo- a západo-německých evangelíků do rozdělení organizace roku 1969 lze více nalézt v: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?*... O vztahu mezi EKD a BEK do opětovného sjednocení více viz: SILOMON, Anke. *Anspruch und Wirklichkeit der „besonderen Gemeinschaft“*. *Der Ost-West-Dialog der deutschen evangelischen Kirchen 1969-1991*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

⁶⁵ MASER, Peter. *Niemals voll in das Regime integriert...* s. 26.

⁶⁶ Tamtéž, s. 27.

⁶⁷ LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland...* s. 53. Většina nejdůležitějších dokumentů vztahu mezi SED a církvemi dostupná v: HARTWEG, Frédéric (edd.). *SED und Kirche. Eine Dokumentation ihrer Beziehungen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, sv. 1 a 2, 1995. Popř.: BESIÉ, Gerhard a WOLF, Stephan (edd.). *Pfarrer, Christen und Katholiken. Das Ministerium für Staatssicherheit der ehemaligen DDR und die Kirchen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1991.

a aktivitami mezi zneprátenými stranami.⁶⁸ Avšak situace postupně dospěla k rozdělení církve na EKD v SRN a BEK v NDR v roce 1969. BEK si uvědomovala svou minoritní pozici ve společnosti. I proto se v ní například prosadily teologické koncepty, které s touto skutečností již v minulosti, tedy v době nacistické vlády, pracovaly – ať už se jednalo o teologii Dietricha Bonhoeffera nebo Karla Bartha a celé *Bekennende Kirche*. Následně byl vytvořen i svébytný koncept *Kirche im Sozialismus*, který přímo reagoval na podmínky v NDR.⁶⁹ Jeho základní myšlenkou je, že si církev, respektive její členové, musí uvědomit politickou a sociální realitu, ve které žijí – tedy existenci trvalého socialistického zřízení, založeném na marxistických a materialistických základech, a podle toho musí nadále jednat. V 70. letech tak BEK vytvořila prostředí, které na jednu stranu bylo loajální zřízením socialistickému zřízení, ale na druhou stranu se těšilo velké míře autonomie, která byla ve východním bloku ojedinělá. Ke změnám a vyhrcoeným situacím pak docházelo znovu v 80. letech, kdy se v rámci církve vytvořily alternativní skupiny, jež se snažily různým způsobem pluralizovat, pozměňovat či narušovat vládu SED. Jezním z příkladů mohou být mírová uskupení či hnutí, která se zaštiťovala biblickým citátem *Schwerter zu Pflugscharen*. Tyto organizace přibližně od roku 1980 usilovaly především o odzbrojení a svobodu svědomí.⁷⁰ Vrcholem bylo, že pod střechou BEK našlo částečně útočiště i občanské hnutí *Neues Forum*, jež se velkou měrou podílelo na pádu komunistického režimu v NDR.⁷¹

⁶⁸ LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland...* s. 57-66.

⁶⁹ Více o *Kirche im Sozialismus* např. v: FALCKE, Heino. Die Kirche im Sozialismus. In: HEYDEMANN, Günther a KETTENACKER, Lothar. *Kirchen in der Diktatur*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, s. 259-281.

⁷⁰ Více viz např. SILOMON, Anke. „Schwerter zu Pflugscharen“ und die DDR. *Die Friedensarbeit der evangelischen Kirchen in der DDR im Rahmen der Friedensdekaden 1980-1982*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.

⁷¹ Více viz: LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland...* s. 66-93.

4. Vznik KMK a německá otázka

Založení Křesťanské mírové konference nelze označit za náhodné. Myšlenka na zřízení instituce, která by se věnovala mírové tématice a která by spojovala východní svět se západním, se formovala v průběhu prakticky celých 50. let.⁷² Idea založení mezinárodní organizace reagovala a do velké míry napodobovala západní typy organizací, jakou byla například Světová rada církví atp. Východní blok tak reagoval na vývoj v západním světě a do velké míry to také ukazuje jeho závislost na vývoji v mezinárodních vztazích.⁷³ Navíc, již existující organizace, jako například Světová rada církví nebo dokonce NATO, měly ve svém programu i mírovou politiku.⁷⁴ Jednalo se však většinou, především ze strany NATO, jen o zachování statusu quo, které však bylo bez reflexe krizí, jež tato společnost způsobila – ať už se jednalo o hospodářskou krizi ve 30. letech nebo druhou světovou válku. Proto zůstali někteří intelektuálové neuspokojeni a nadále přemýšleli o zřízení nové organizace, jež by byla kritičtější k západnímu způsobu života. Německý politolog Ralf Dahrendorf si ve svém textu o roli intelektuálů v dějinách a v době politické nesvobody všímá, že studená válka měla na intelektuály „pozoruhodný důsledek – začali se organizovat“.⁷⁵

Pro správné pochopení dobové atmosféry je třeba také vysvětlit ambivalentní vztah intelektuálů, ale i ostatních lidí k technice a technickému pokroku ve druhé polovině 50. a v 60. letech 20. století. Na jednu stranu spojovala společnosti z východu i ze západu důvěra a optimismus ve vědecký pokrok a technickou revoluci, které měly přinést lidem konečně vysněný blahobyt. Na druhou stranu se ozývaly taktéž z obou

⁷² Historik Werner Wittenberger při vysvětlování vzniku KMK zachází až do roku 1939 a událostí druhé světové války. V jeho případě jde ale spíše o popis historických událostí, které eskalovaly ve vznik studené války. Viz: WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen...* s. 38-52.

⁷³ Obdobnou myšlenku zpracovává historička Caroline Moine ve svém textu o Lipském festivalu dokumentárních filmů. Viz: MOINE, Caroline. Eine DDR zwischen Provinzialismus und internationaler Öffnung. Das Leipziger Dokumentarfilmfestival als Ort der Begegnung und des kulturellen Austauschs. In: KOTT, Sandrine a DROIT, Emmanuel (edd.). *Die ostdeutsche Gesellschaft. Eine transnationale Perspektive*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2006, s. 147-163.

⁷⁴ Tamtéž, s. 81-104. Rétorika mírové politiky se odrážela i v projevech menších církví. Například ČCE zaslala členům synodu EKD výzvu, aby se postavili proti atomovým zbraním a hrozícímu konfliktu. Viz: Proti atomové válce. In: *Kostnické jiskry*. 1958, roč. 43, č. 17, s. 2.

⁷⁵ DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody. Intelektuálové v čase zkoušek*. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2008, s. 174.

mocenských bloků – kritické hlasy proti ničivým silám techniky a postupnému zotročování lidí.⁷⁶ Patrně nejznámějšími kritiky v poválečné době byli Martin Heidegger, Theodor Adorno či Max Horkheimer z tzv. Frankfurtské školy. Z československých filosofů to pak byli především Jan Patočka, Dominik Pecka nebo Ladislav Hejdánek, v oficiálním diskurzu především Radovan Richta a jeho tým. V KMK se její účastníci zaměřili zejména na kritiku a upozorňování na nebezpečí techniky, respektive atomových a jiných zbraní hromadného ničení.

Za jednoho z těchto zmíněných intelektuálů lze označit i zakladatele KMK Josefa L. Hromádku, patrně nejvlivnějšího československého evangelického teologa v letech po druhé světové válce. Svůj vliv na ČCE rozšířil již v meziválečné době, kdy se již v roce 1920 habilitoval na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké v Praze, takže většina farářů v poválečné době byli jeho žáky. Po válce se také stal na dlouhou dobu děkanem samostatné Komenského evangelické bohoslovecké fakulty a své působení ještě více rozšířil ne celosvětovou ekumenu. Například v letech 1948-1968 byl členem ústředního výboru Světové rady církví a – jak již bylo zmíněno – v roce 1958 se stal prezidentem KMK. Za své aktivity na poli „mírové práce“, za snahu o narovnání mezinárodních vztahů, a samozřejmě také za své více než loajální postoje k socialistickému zřízení dostal v roce 1958 též sovětskou Leninovu cenu míru. Je třeba zdůraznit, že Hromádka byl celý život socialista, ale nikoliv ve stranickém slova smyslu, řídil se většinou myšlenkami Tomáše G. Masaryka a jeho dílem *Otázka sociální*. Problémy socialistických diktatur si uvědomoval, ale pevně věřil v jejich polidštění skrze křesťanství.⁷⁷

4.1. Založení KMK

Konkrétní kroky, které vedly přímo k založení KMK a jejímu prvnímu setkání 1.-4. června 1958 v Praze, se uskutečnily až po setkání profesorů z evangelických fakult

⁷⁶ Více o sdílení optimismu, respektive obav z vědecko-technické revoluce viz např. SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické moderny na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016, především s. 63-68 a 105-114.

⁷⁷ Více viz literatura z pozn. 16. Podrobněji jsem tuto problematiku popsal ve své bakalářské práci: BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity sboru Českobratrské církve evangelické (1945-1962). Celostátní a lokální perspektiva*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce doc. Mgr. Matěj Spurný, Ph.D., s. 29-33.

v Československu v Modré u Bratislavy v říjnu roku 1957. Přesné určení podnětů, ze kterých KMK vznikla – jestli z teologických nebo politických, je velmi problematické.⁷⁸ Po vzniku KMK se ale ptal ve svém textu například historik Jiří Piškula, jež vycházel především z archivních pramenů bezpečnostních složek a politických institucí. Jeho výsledkem pak je tvrzení, že KMK vznikla na politickou objednávku, aby alespoň v určitých oblastech nebyl přerušen kontakt se Západem, hlavně se SRN.⁷⁹ Tuto tezi také podporuje fakt, že obvykle jiné obdobné organizace nebyly ze strany komunistického státu podporovány a zaregistrovat podobné uskupení bylo za jiných okolností takřka nemožné. Již zmíněný Werner Wittenberger na druhou stranu tvrdí, že „*Die Entstehung der CFK ist in erster Linie zu erklären aus dem Druck der weltpolitischen Entwicklung.*“⁸⁰ Avšak názory Piškuly a Wittenbergera nemusí být nutně v rozporu. Je totiž pravděpodobné, že se v této konkrétní oblasti zájem státu shodoval s autonomním požadavkem církve.

Teologové a aktivní laici, kteří stáli u jejího zrodu, podle svého vyjádření chtěli reflexí evangelia⁸¹ reagovat na současnou situaci ve světě, jež podle nich připomínala napjaté vztahy z dob před druhou světovou válkou. Krize se však zdála být pro budoucí vrcholné představitele organizace v čele s Josefem L. Hromádkou a Bohuslavem Pospíšilem⁸² ještě výraznější než ve 30. letech, protože u nich převládl strach

⁷⁸ Pouhé prozkoumání této otázky přesahuje možnosti této práce a zasloužilo by si vlastní zpracování. Tato diplomová práce uvedenou věc neproblematizuje, protože vychází z pramenů KMK a pokládá si jiné výzkumné otázky. Ve sborníku, jenž vznikl po prvním setkání KMK, se autoři odkazují na setkání v Modré u Bratislavy. Viz: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 85.

⁷⁹ Více viz: PIŠKULA, Jiří. The Conception of the Christian Peace Conference...

⁸⁰ WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen...* s. 209.

⁸¹ I když se v rámci KMK řešily politické otázky, vše mělo být řešeno teologicky. Způsoby vedení diskuze shrnul ve svém úvodním referátu J. L. Hromádka v: HROMÁDKA, Josef L. Die heutige Problematik, gesehen von einem Theologen. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 8-15. Zde především s. 15.

⁸² Pospíšila označil Hromádka jako toho, kdo na konferenci v Modré u Bratislavy podal návrh na svolání KMK. Viz: HROMÁDKA, Josef L. Za Bohuslavem Pospíšilem. In: *Kostnické jiskry*. 1959, roč. 44, č. 38, s. 2. Snaha o založení KMK ze strany Bohuslava Pospíšila byla také vykládána v kontextu jeho snah o nalézání nových cest církve směrem ke společnosti, především v rámci světové ekumeny. Také celoživotně spolupracoval s J. L. Hromádkou, byl ředitelem ekumenického institutu na Komenského fakultě v Praze a sekretářem SRC v ČSR. Více viz např. FILIPI, Jan. Cesta služebníka. Za Bohuslavem Pospíšilem. In: *Theologická příloha Křesťanské revue*. 1959, roč. 26, s. 146-147.

z izolace. V jejich očích měly církve ze západního bloku tendenci se postupně odstříhnout od církví z východního – socialistického bloku, a nechtěly dále pěstovat ekumenické vztahy.⁸³ Tento pocit zakladatelů KMK paradoxně ještě více prohloubil jejich vztahy s oficiální komunistickou mocí a jejími představiteli.⁸⁴ Dokonce se snesla kritika i na Světovou radu církví,⁸⁵ která podle nich přehlížela názory, ale i problémy církví východní Evropy, proto se do ní některé ani nehlásily a naopak se sdružovaly v KMK, kterou dokonce nazvaly „*ekumeničtější než SRC*“.⁸⁶ Z těchto důvodů vznikla idea ekumenické organizace, která by překonala bariéru rozděleného světa a zabývala se současnými a nejpálčivějšími problémy – tedy hrozbou nové světové války,⁸⁷ a především hrozícím atomovým konfliktem.⁸⁸

4.2. KMK a německá otázka

Z těchto důvodů tedy není překvapivé, že se do popředí témat Křesťanské mírové konference brzy dostala tzv. německá otázka,⁸⁹ téma, ve kterém se skrývaly všechny obavy zakladatelů KMK. Tato otázka byla velmi živá a stále diskutovaná především u evangelických teologů z obou německých států. EKD totiž podpořila vznik evangelického církevního sněmu⁹⁰ v roce 1949, který vznikl v podstatě jako politický projekt, jenž měl spojit věřící evangelíky, ale i laiky ze SRN i NDR. Těchto „Kirchentagů“ se zúčastnili například Helmut Gollwitzer, Martin Niemöller, Hans-

⁸³ WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen...* s. 18.

⁸⁴ BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche...* s. 442.

⁸⁵ O vztahu SRC a KMK více viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 653-932.

⁸⁶ Především zde autor mluví o ortodoxních církvích ze SSSR, Bulharska, Rumunska, Československa a Polska. Viz: ORDNING, Carl. *Christen im Ringen um eine bessere Welt. Zum selbstverständnis der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1971, s. 11-12.

⁸⁷ HÁJEK, Viktor. Die Eröffnungsrede der Vorsitzenden des Oekumenischen Rates in der Tschechoslowakei. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 5.

⁸⁸ Atomare Bedrohung. Die Christliche Friedenskonferenz in Prag, B. Pospíšil. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8600.

⁸⁹ Podobně jako v diskuzi ohledně vzniku samotné KMK zde lze pochybovat o tom, zda toto téma bylo zvolené kvůli politickému tlaku, nebo z vlastního rozhodnutí teologů. Německá historička Claudia Lepp upřednostňuje tezi o politickém motivu. Více viz: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?...* s. 471.

⁹⁰ V německém originále *Deutscher Evangelischer Kirchentag*.

Joachim Iwand a další.⁹¹ Rozdělené Německo totiž ztělesňovalo rozdělení bloků, zvláště pak v době tzv. Berlínských krizí, jež hrozily, že přerostou do světového atomového konfliktu a označili tuto problematiku jako „*Kardinalproblem des Friedens in Europa*“.⁹² Je však nutné zdůraznit, že i tato problematika má svůj vývoj v letech před založením KMK a prošla delší diskuzí než jen na setkání konference. Toto téma se objevilo již při návštěvě Martina Niemöllera v Praze v roce 1954⁹³ a také při návštěvě delegace EKD následujícího roku, ve které byli například teolog Otto Dibelius nebo Gustav Heinemann a jiní.⁹⁴ Výsledkem těchto návštěv byla myšlenka, že napětí v Evropě i ve světě je možné snížit nebo zrušit jen skrze otevřený dialog mezi politicky zneprátelenými stranami. Tomu ale z jejich úhlu pohledu zabraňovala již zmíněná neochota Západu navázat kontakty s Východem, brát jejich myšlenky vážně, poučit se z jejich zkušeností z poválečné doby, a především atomové zbrojení a diskuze o znovuvyzbrojení Spolkové republiky, jež prohlubovalo vzájemnou nedůvěru.⁹⁵

Téma znovuvyzbrojení SRN bylo v 50. letech jedním z klíčových témat v rámci EKD. Především předseda její synody Gustav Heinemann (1899-1976), který se stal i spolkovým prezidentem v letech 1969-1974 – prvním za SPD, se spolu s dalšími, například Martinem Niemöllere, postavil proti vyzbrojování, a také proti přílišné orientaci Adenauerovy CDU na Západ. Heinemann a jeho názoroví souputníci

⁹¹ Je důležité zdůraznit, že německé katolické dny vznikly již v roce 1848 a měly tak výrazně delší tradici. O evangelických církevních dnech více viz: PALM, Dirk. „*Wir sind doch Brüder!*“. *Der evangelische Kirchentag und die deutsche Frage 1949-1961*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002. O německé otázce se ale diskutovalo i v jiných ekumenických institucích, například ve Světové radě církví, viz: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?...* s. 461-469.

⁹² HUDAK, Adalbert. *Die Deutschlandfrage in der Sicht der Prager Allchristlichen Friedenskonferenz*. Grenzland: Wolfenbüttel, 1967, s. 5.

⁹³ Martin Niemöller byl velmi aktivní v návštěvách a ve snahách o ekumenickou spolupráci se zeměmi východního bloku. Například v roce 1952 byl na důležité misi v Moskvě u ruské ortodoxní církve, při které se mimo jiné přimluvil za 600 německých vězňů, kteří byli následně propuštěni. Více o této návštěvě viz: ROHRKRÄMER, Martin. *Kirchliche Ost-West-Begegnungen zwischen 1952 und 1959*. In: BRANDT, Willy, GOLLWITZER, Helmut a HENSCHEL, Johann Friedrich (edd.). *Ein Richter, ein Bürger, ein Christ. Festschrift für Helmut Simon*. Baden-Baden: Nomos, 1987, s. 930-936.

⁹⁴ Více o těchto návštěvách, návštěvě Hanse-Joachima Iwanda a dalších v Československu viz: Tamtéž, s. 943-948.

⁹⁵ SMOLÍK, Josef. *Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz zur „Deutschen Frage“...* s. 381.

poukazovali na to, že tyto politické kroky mohou zabránit znovusjednocení Německa. Heinemann a Niemöller neměli však se svými názory většinovou podporu protestantských věřících a následně tak nebyli Heinemann ani Niemöller ve druhé polovině 50. let znovuzvoleni do svých vedoucích funkcí v rámci EKD.⁹⁶

Založení KMK také souznělo s tezemi zakladatele J. L. Hromádky, kterými se dlouhodobě prezentoval. Hromádka totiž již od konce druhé světové války tvrdil, že i církve jsou spoluvinné na katastrofách a sociálních nespravedlnostech současného světa, proto se musí snažit tyto své přečiny vykompenzovat mírovým úsilím. A o to silnější má být podle něj snaha církví, čím je nebezpečí jaderné války intenzivnější.⁹⁷ Hromádkovi protestantští kolegové ze SRN i NDR, kteří se s ním podíleli na zakládání KMK, pak kritizovali především vyprázdění západních idejí, které jsou postavené pouze na materiálních statcích a jiných ekonomických výhodách a hledali inspiraci ve východním idealismu, jenž byl postavený na marxistických základech. Budoucnost následně měl tvořit socialismus.⁹⁸

Teolog Jakub Schwartz Trojan ve svých pamětech píše, že KMK si od počátku kladla za cíl napomoci udržení světového míru. Proto bojovala proti výrobě a užití jaderných zbraní z důvodů, které byly popsány výše. Ale od počátku absentovala kritika domácích poměrů, což byla podle Trojana podmínka politického vedení, aby mohla organizace vzniknout, na kterou Hromádka přikývl. Za to pak byl zakladatel KMK na domácí teologické scéně kritizován.⁹⁹

4.3. První setkání KMK 1958 – *Aufgabe und Zeugnis*

Hlavní problematikou prvního setkání Křesťanské mírové konference v roce 1958 se proto stalo atomové zbrojení a odzbrojování.¹⁰⁰ Dalšími tématy byla například

⁹⁶ WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie...* s. 59-60.

⁹⁷ Více viz např. HROMÁDKA, Josef Lukl. *Komunismus a křesťanství. O nápravu věcí lidských*. Hradec Králové: Evangelické dílo, 1946.; Týž. K dnešním mezinárodním otázkám. In: *Křesťanská revue*. 1951, roč. 18, s. 24-26.; Týž. Sebekritika vyznávající církve. In: *Křesťanská revue*. 1954, roč. 21, s. 1-10.

⁹⁸ NOLTE, Ernst. *Deutschland und der Kalte Krieg*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1985, s. 333-338.

⁹⁹ TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí I...* s. 195-196 a 223-224.

¹⁰⁰ Je třeba zdůraznit, že protiválečný diskurz vedli už teologové z *Bekennende Kirche*, tedy v předválečné a válečné době, na kterou se také aktéři explicitně odkazují ve svých textech, jmenovitě především na Karla Bartha a Dietricha Bonhoeffera. Viz: Tamtéž, s. 381. KALTENBORN, Carl-Jürgen.

zodpovědnost církví za současnou mezinárodní situaci, šíření křesťanské mírové etiky a jiné. Kromě programových prohlášení byl patrně nejdůležitějším referátem projev východoněmeckého teologa z Humboldtovy univerzity Heinricha Vogela o úloze křesťanů v době atomového ohrožení.¹⁰¹ Kritizoval v něm technizaci společnosti, ze které mizí humanismus a láska člověka ke svému bližnímu. Tím, že bylo vynalezeno velké množství různé techniky, výrazně narostla možnost zničení všech lidí. A právě tato možnost je největší hrozbou a znejistěním pro druhé. Své myšlenky nakonec Vogel shrnul do šedesáti tezí, ve kterých vysvětloval, proč je hříchem proti božímu stvoření¹⁰² nejen výroba a užití zbraní hromadného ničení, ale i pouhá myšlenka na jejich použití.¹⁰³ Na vlastnění takových zbraní pak podle Vogela nemá právo nikdo, tedy ani východní, ani západní blok. A pokud některý společenský systém, tedy i ten socialistický, se bude chtít v budoucnu opírat svou legitimitu o jaderné zbraně, nebude morálně správný.

Příspěvky, jež zazněly na konferenci v roce 1958, pak byly shrnuty v závěrečné poselství, které požadovalo právě odstranění atomových zbraní a mír mezi bloky a národy.¹⁰⁴ Konkrétní žádosti o zastavení výroby a dekonstrukci již vyrobených zbraní, a také požadavek na zřízení bezatomové zóny ve středu Evropy¹⁰⁵ pak byly zaslány čelním představitelům SSSR,¹⁰⁶ USA¹⁰⁷ a Velké Británie.¹⁰⁸

„... wenn diese schweigen, werden die Steine schreien“. Von der christlichen Verantwortung für die Abrüstung. Berlin: Union, 1978, s. 73. O návaznosti na *Bekennende Kirche* hovoří mimo jiné také fakt, že v čele regionální komise pro NDR stál Werner Schmauch, který v *Bekennende Kirche* působil.

¹⁰¹ VOGEL, Heinrich. Die Gemeinde Jesu Christi und die Atomare Bedrohung der Welt. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 16-36.

¹⁰² Tamtéž, s. 29.

¹⁰³ Tyto teze byly měly velkou působnost i mimo hranice KMK a byly otiskovány i v církevních tiscích atp. Viz např: Církev Ježíše Krista k atomové hrozbě. In: *Kostnické jiskry*. 1958, roč. 43, č. 22-23, s. 5.

¹⁰⁴ Botschaft der christlichen Friedenskonferenz 1.-3. Juni in Prag. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 83-84.

¹⁰⁵ Požadavek na zřízení bezatomové zóny uprostřed Evropy navazuje na plán polského ministra zahraničí Adama Rapackého z října 1957, který se však nikdy neuskutečnil. Viz: KALTENBORN, Carl-Jürgen. „... wenn diese schweigen...“ s. 74.

¹⁰⁶ An die Regierung der UdSSR. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...*, s. 77-78.

¹⁰⁷ An die Regierung der Vereinigten Staaten. In: Tamtéž, s. 79-80.

¹⁰⁸ An die Regierung von Gross-Britannien. In: Tamtéž, s. 81-82.

Z hlediska cílů oficiální politiky komunistického státu je příznačné, že zahraniční účastníci, včetně H. Vogela, byli 3. června pozváni a přijati předsedou Národního shromáždění Zdeňkem Fierlingerem. Následující den se účastnili audience u ministra školství a kultury Františka Kahudy. Přítomen byl i předseda Mírového výboru katolického duchovenstva Josef Plojhar. Zmínění politici ocenili KMK jako „*přínos významný pro udržení světového míru*“.¹⁰⁹ Ke vztahu Křesťanské mírové konference a oficiálních státních struktur je výmluvná také vzpomínka od Lubomíra Miřejovského, budoucího generálního sekretáře KMK, kterému byla podle jeho slov odmítnuta účast na setkání, protože nedostal souhlas od ministerstva kultury.¹¹⁰

Tento postup – dohoda a přijetí od představitelů komunistického režimu v Československu, byl též velmi typický pro politiku celé ČCE. Českobratrští evangelíci se v této době vyznačovali velkou loajalitou a snahou o dobré vztahy se socialistickým režimem. Na druhou stranu toho dokázali využívat pro svůj prospěch. Typickým příkladem může být organizování pracovních brigád, které však sloužily i pro setkávání nad Biblií, různá setkání mládeže a podobně.¹¹¹

4.3.1. Teologické základy mírové práce KMK

Jeden ze základních principů KMK bylo, jak zmínil Hromádka ve svém „programovém prohlášení“, že teologové a laici chtějí reflexí evangelia reagovat na tehdejší politické poměry.¹¹² Tento pracovní postup bude ilustrován na referátu zakladatele KMK Hanse-Joachima Iwanda o odpovědnosti a úkolech křesťanů v tehdejší mezinárodní situaci.¹¹³

Iwand nejprve připomíná, proč se křesťanská teologie jako taková může vyjadřovat k politickému a společenskému dění. Vychází totiž z Bible, respektive hlavně z evangelií, které vyzývají lidi k mírovému soužití a odmítají použití jakýchkoliv

¹⁰⁹ Viz: Křesťanská mírová konference. In: *Kostnické jiskry*. 1958, roč. 43, č. 22-23, s. 2.

¹¹⁰ MIŘEJOVSKÝ, Lubomír. *Dopisy z XX. století...* s. 291.

¹¹¹ MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“ Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956. In: *Soudobé dějiny*. 2007, č. 2-3, s. 305-340, především s. 317-319.

¹¹² Viz s. 26.

¹¹³ IWAND, Hans-Joachim. Die Verantwortung und die Aufgaben der Christen in der heutigen internationalen Situation. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 41-57.

zbraní. Přesto Iwand vyzývá k boji. Tvrdí, že mír v prozatímním světě neexistuje a musí být teprve dosažen.¹¹⁴ Existuje pouze klid zbraní. Avšak i ty se stále kvalitativně i kvantitativně vyvíjejí pro potencionální „horký“ konflikt. Teprve až toto přestane, bude podle autora cesta ke smíření a mírovému uspořádání světa volná.¹¹⁵

K tomu je ale potřeba spolupráce všech lidí na světě. Stejně jako je Bůh pro všechny, nejen pro Židy, tak ani mír není pouze pro lidi na Západě nebo na Východě. Pokud bude existovat toto rozdělování na dva světy, podobně jako byli dříve za doby apoštola Pavla některými oddělováni Židé od křesťanů, v době nacismu pak Židé od nadřazených lidí, tak smíření nenastane.¹¹⁶ Neexistuje totiž vyšší nebo nižší lidství, ale pouze jedno, které je všude na světě stejné a Bůh si přeje zachování každého lidského života. Ekumenická práce je proto především prací mírovou. A pokud jí není, není ani prací ekumenickou.¹¹⁷ Ekumena totiž znamená jednotu lidství, respektive jednotu víry v Boha.

Za mír a království nebeské však nelze bojovat se zbraní v ruce, protože i samotný Ježíš cestou na kříž křesťanům zbraně zakázal.¹¹⁸ Křesťanství vede ke smíření. A pokud ne k vnějšímu, pak alespoň k vnitřnímu, které je potřeba si vždy a za každé situace zachovat. Úkolem křesťana je pak svědčit okolnímu světu o tomto vnitřním míru s Bohem, křesťan musí jít příkladem svým životem.¹¹⁹

V současném světě existuje plno různých ideologií a člověk není podle Iwanda zvíře, aby žádné nepodléhal.¹²⁰ V politických dějinách lze takových vlivů nalézt mnoho – v národně-osvobozeneckých bojích, ve Francouzské revoluci, v revoluci v Rusku a podobně. Politické ideologie, jak lze spatřit ve výsledku konferencí a historickém vývoji po první i po druhé světové válce, oddělují státy od sebe.¹²¹ Ježíš a evangelium však dokáže spojovat i zneprátelené národy a dokáže předcházet konfliktům. Žádná diktatura podle Iwanda není tak silná, aby Boží pouto s lidmi zpřetrhala. Je však

¹¹⁴ Tamtéž, s. 42.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 43.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 44-45.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 45.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 46.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 48.

¹²⁰ Tamtéž, s. 49.

¹²¹ Tamtéž, s. 50-51.

potřeba lidem zvěstovat tuto zprávu, aby docházelo k opětovnému lidskému shledání.¹²²

Iwand dále tvrdí, že železná opona je vinnou všech lidí, kteří dopustili její vznik a dostatečně proti ní neprotestovali, včetně členů církví. Ohrožuje samotnou existenci člověka, svobodu i jednotu. Lidé z ní mají strach a bojí se proti ní ozvat. Ale křesťanská víra tento strach dokáže překonat. Bůh v Ježíši Kristu překonal smrt i všechny další nástrahy tohoto světa, proto není potřeba se bát. Tuto naději si může každý odnést ve svém srdci a je to ta nejúčinnější zbraň proti všem konfliktům či válkám. Toto vědomí sjednocuje křesťany z celého světa.¹²³

4.4. Druhé setkání KMK 1959 – *Elige vitam* a třetí setkání KMK 1960 – *Frieden – einzige Zukunft*

Druhá konference KMK, jež se uskutečnila v dubnu 1959 v budově Evangelické církve metodistické v Praze, se věnovala především obecně studené válce jako teologickému problému. Oproti prvnímu setkání, jež bylo spíše politické, došlo při druhém k většímu příklonu k teologickým úvahám.¹²⁴ První referát na setkání přednesl opět Heinrich Vogel a měl podobné vyznění jako ten z předchozího roku.¹²⁵ Avšak tentokrát se věnoval především otřesným událostem druhé světové války a atomové bombě, jež byla svržena na japonskou Hirošimu.

Německou otázku na tomto setkání detailně probíral Hans-Joachim Iwand. Iwand, ovlivněný Barthem i Hromádkou, byl některými označován jako „hlavní spojovatel mezi Západem a Východem“¹²⁶ a celoživotně usiloval o mírové soužití mezi všemi lidmi. Proto vystupoval často proti atomovému vyzbrojení, hlavně SRN, ze které pocházel. V jeho případě však nešlo jen o pacifismus, jenž by každý sám za sebe určitým způsobem vyznával. Šlo mu o vytvoření nové duchovní a kulturní atmosféry v Evropě, ze které by vzešlo vzájemné odpuštění vin – ať už z dob druhé světové války

¹²² Tamtéž, s. 52.

¹²³ Tamtéž, s. 53-57.

¹²⁴ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 669.

¹²⁵ VOGEL, Heinrich. Ruf von Hiroshima. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam. Zweite Tagung der Christlichen Friedenskonferenz. Prag 16.-19. April 1959*. Praha, 1959, s. 11-22.

¹²⁶ ORDNUNG, Carl. *Christen im Ringen...* s. 8.

a nacismu, nebo pozdějších,¹²⁷ za což si jej Hromádka velmi cenil.¹²⁸ Navíc by se spojením Východu a Západu vzniklé prostředí mohlo navzájem obohacovat a předávat své zkušenosti.¹²⁹ V podobném duchu se nesla i jeho řeč na setkání KMK v roce 1959.¹³⁰ Kritizoval v něm Konráda Adenauera a jeho západní spojence, že neberou východní státy jako rovnocenné partnery v dialogu. Podle něj tak na Západě vzniká iluze, že je vše možné vyřešit pomocí zbraní, díky kterým by šlo i rozšiřovat své hodnoty bez ohledu na názory lidí z východního bloku. Jedná se podle něj o chybnou mentalitu, jež je pevně zakořeněná ve společnosti, že jedinou správnou politikou je politika moci a síly. S takovým způsobem smýšlení však nelze dojít ke smíření.

Třetí setkání KMK v září roku 1960 pokračovalo v tezích předchozích konferencí. Částečně se pouze proměnila rétorika, která byla více smířlivější a neutrálnější než na předchozích střetnutích. Bylo to způsobeno snahou přilákat ke KMK ještě více západních teologů a církevních organizací, což se i podařilo. Tento krok ale negativně hodnotili zástupci SED a KSČ, jenž měli KMK na starosti a snažili se v pozdějších letech ovlivnit tón a obsah dialogu opět více „pro-socialističtější“.¹³¹ Toto setkání bylo také výrazně ovlivněno úmrtím Bohuslava Pospíšila – do té doby sekretáře KMK. Kvůli tomu byla konference přesunuta z jara na podzim roku téhož roku. Na Pospíšilovo místo nastoupil Jaroslav N. Ondra.¹³²

Závěry druhého a třetího setkání KMK je ovšem nutné číst optikou světových událostí. Na podzim roku 1958, tedy několik měsíců po vzniku a prvním shromáždění KMK, propukla tzv. Druhá berlínská krize, která eskalovala v srpnu roku 1961 stavbou

¹²⁷ Proto se podílel na vzniku již zmíněného *Darmstädter Wort*. Více viz s. 16.

¹²⁸ HROMÁDKA, Josef Lukl. Za Hansem-Joachimem Iwadem. In: *Křesťanská revue*. 1960, roč. 27, s. 174.

¹²⁹ SMOLÍK, Josef. Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz... s. 382-383.

¹³⁰ IWAND, Hans-Joachim. Situation in Westdeutschland. In: ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam...* s. 64-67.

¹³¹ Více ke třetí KMK viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 670-671.

¹³² Tamtéž. Jaroslav N. Ondra (1925-2000) byl český evangelický teolog a profesor na KEBF. Od roku 1959 se stal tajemníkem Ekumenické rady církví v Československu a generálním tajemníkem KMK, avšak z obou pozic musel v roce 1969 odejít. Následně vystudoval doktorát na právnické fakultě a od roku 1978 působil jako profesor filosofie až do odchodu do důchodu v roce 1990. Uznávaný je především za své aktivity v mezinárodním mírovém hnutí a za svou sociální a pastorační činnost. Více viz: *Jaroslav N. Ondra*. ETF [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/ondra.html>

Berlínské zdi. Vznikla ultimátem 1. tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Nikity Chruščova západním velmocem, kterým vyhrožoval mírovou smlouvou s NDR, jež by prakticky znamenala podřízení západního Berlína východoněmecké vládě. Výsledkem napětí mezi bloky však bylo zachování statusu quo v Berlíně a stavba zdi, přičemž tato situace trvala až do roku 1989. Co však tuto krizi způsobilo? Historici se shodují, že krize byla způsobena stálou migrací z NDR do SRN, kterou Walter Ulbricht, generální tajemník SED, nechtěl dále tolerovat, proto „požádal“ Chruščova o zakročení.¹³³ Z předchozích odstavců však lze vyčíst, že se referenti KMK přikláněli spíše k oficiálnímu pohledu na tuto problematiku. Tedy k názoru, že krize byla vyústěním či reakcí na agresivní postup západních mocností, které svou politiku opíraly o masivní zbrojení a sílu, bez ohledu na možnost potencionálního smíření.

4.5. I. Všekřesťanské mírové shromáždění a komise pro německou otázku

Důležitým zlomovým momentem v dějinách Křesťanské mírové konference bylo její rozšíření na Všekřesťanské mírové shromáždění v roce 1961. Tato změna však musela být v souladu se Světovou radou církví, jež měla stále obavy, že z KMK se k ní vytvoří konkurenční organizace. Hromádka a další zástupci KMK však ubezpečili jejího prezidenta Willema Viser't Hoofta a další ze SRC, že tomu tak není a ani to není záměrem do budoucna.¹³⁴ K tomuto kroku vedla organizátory snaha o rozšíření organizace o další účastníky z více zemí světa,¹³⁵ a také o zástupce církví, které prozatím nebyly v SRC.¹³⁶ To vše i za cenu, že se konference celé organizace nebude moci scházet každý rok, jako tomu bylo při prvních třech setkáních. Z tohoto pohledu lze konstatovat, že se jim původní záměr vydařil, protože počet účastníků vzrostl

¹³³ Např. ASH, Timothy G. *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*. London: Vintage, 1994, s. 50-51.; NOLTE, Ernst. *Deutschland und der Kalte Krieg...* s. 431-444.

¹³⁴ Tamtéž, s. 682-684.

¹³⁵ Například na tomto setkání vystoupil Jacob Stephens, což byl první zástupce z Afriky, jenž pronesl jeden z hlavních referátů. Viz: STEPHENS, Jacob S. A. *Friede und die neuen Staaten*. In: ... *und Friede auf Erden. Dokumente der 1. Allchristlichen Friedensversammlung. Praha, 13.-18. Juni 1961*. Praha: Sekretariat der CFK, 1961, s. 92-102.

¹³⁶ HÁJEK, Viktor. Proč Všekřesťanské mírové shromáždění? In: *Kostnické jiskry*. 1961, roč. 46, č. 10, s. 1.

z původních 212 v roce 1960 na více než 700 na I. Všekřesťanském mírovém shromáždění o rok později, z nichž skoro třetinu tvořili zástupci různých uskupení ze Západu.¹³⁷

Účastníky konferencí nebyli pouze teologové, ale od samého počátku KMK i laikové. Ti dokonce z I. VMS vydali své vlastní prohlášení, ve kterém vyzývají ke vzájemnému respektu, aby dále neprohlubovali napětí studené války. Nabádají k použití finančních zdrojů místo na zbraně raději pro ekonomickou spolupráci. A také apelují na německý lid, aby se usmířil a společně jednal o své budoucnosti.¹³⁸

Na tomto setkání v červnu roku 1961 byl také rozšířen počet pracovních skupin z původních čtyř na deset, z nichž byla jedna určena přímo pro německou otázku – *Friede und das Deutschlandproblem*.¹³⁹ Díky tomuto rozšíření mohli jít jednotliví aktéři při svých úvahách do větší hloubky, než tomu bylo například na předchozím shromáždění KMK, které sice řešilo studenou válku, případně i znovuvyzbrojení SRN, ale jen na velmi obecné rovině.¹⁴⁰ Teolog z ČCE a vyučující na KEBF Josef Smolík dokonce napsal, že na I. Všekřesťanském mírovém shromáždění stála „*die deutsche Frage im Mittelpunkt der Verhandlungen*“.¹⁴¹ Toto tvrzení dokládá i fakt, že byla zřízena samostatná komise pro Německo, ale nebyla založena obdobná pracovní skupina například pro Izrael atp. V materiálech konference pak stojí, že ke zřízení komise došlo, protože „*das Problem Deutschlands eine hervorragende Stelle inmitten der bestehenden Spannungen in der Welt einnimmt*.“ Popř. „*Die ungelöste Deutschlandsfrage ist eine gefährliche Wunde am Leibe Europas*.“¹⁴²

¹³⁷ GRESCHAT, Martin. *Protestantismus im Kalten Krieg. Kirche, Politik und Gesellschaft im geteilten Deutschland 1945-1963*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2010, s. 374.

¹³⁸ Laienvotum der Allchristlichen Friedenskonferenz, Juni 1961. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 670, kar. 385.

¹³⁹ Dalšími komisemi byly: *Friede und Gerechtigkeit, Friede und Freiheit, Friede und kalter Krieg, Friede und die neuen Staaten, Friede und Mißbrauch des Christentums, Friede und Abrüstung, Friedensdienst der Jugend, Friede und Ökumene, Friede und die atomaren Waffen*. Viz: ORDNUNG, Carl. *Christen im Ringen...* s. 38-39.

¹⁴⁰ Viz hlavní referáty v: SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Einzige Zukunft. Dokumente der Dritten Tagung der Christlichen Friedenskonferenz*. Praha, 1960, s. 15-88.

¹⁴¹ SMOLÍK, Josef. *Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz...* s. 383.

¹⁴² Viz: ... *und Friede auf Erden...* s. 138 a 150.

Ze zprávy komise na I. Všekřesťanském shromáždění¹⁴³ pak lze vyčíst, jaké postoje zaujímala organizace, respektive její zástupci v této pracovní komisi, k oběma německým státům. Zaprvé od nich požadovala uznání viny za způsobenou druhou světovou válku a všechna příkoří způsobená nacistickým systémem, jak to již navrhoval text *Darmstädter Wort*. Německé státy tedy primárně měly přistupovat kriticky k vlastní minulosti. Zadruhé komise zkonstatovala, že „*die DDR der erste deutsche Staat sei, der keinen ‚Drang nach dem Osten‘ habe*“.¹⁴⁴ Podobně jako Hans-Joachim Lwand viděli členové komise v zemích východního bloku a zemích tzv. třetího světa obrovské kulturní bohatství, kterým je možné se skrze vzájemný dialog nechat inspirovat. Zároveň je při tomto konstatování zřejmé, že hlavními agresory zde byly opět označeny západní státy, které svým zbrojením a přehlížením východního intelektuálního potenciálu způsobují další rozepře mezi mocenskými bloky. Zatřetí komise řekla, že existence dvou německých států znamená velký společný úkol do budoucnosti. Lidé z těchto zemí a jejich spojenci se musí naučit vzájemně se vyslechnout a spolupracovat. Úkolem všech církví je pak tomuto procesu napomáhat skrze práci ve sborech, diakoniích či ve veřejném prostoru, a také svými prosbami a žádostmi představitelům jednotlivých států o odzbrojení. Kromě těchto „klasických“ témat jako mír, studená válka či atomové odzbrojení se na I. Všekřesťanském mírovém shromáždění dostala do popředí problematika kolonialismu. Bylo to způsobené především zvýšeným počtem účastníků z Afriky, Asie a Latinské Ameriky.¹⁴⁵

Právě ono zbrojení a vlastnění zbraní, především jaderných, bylo podle současných aktérů hlavním problémem nastolení míru v Evropě či ve světě. Proto se v následujících letech na setkání regionálních konferencí pracovníků KMK řešila především Kubánská raketová krize a byla velmi vysoko ceněna encyklika papeže Jana XXIII *Pacem in Terris*.¹⁴⁶ Ve svém komentáři ke zprávě pracovní skupiny *Friede und das Deutschlandproblem* se tak vyjádřila aktuálně Renate Riemeck¹⁴⁷, i ve vzpomínkách zpětně Carl Ordnung.¹⁴⁸

¹⁴³ Tamtéž, s. 138-140.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 139.

¹⁴⁵ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 689-690.

¹⁴⁶ Viz: KALTENBORN, Carl-Jürgen. „... wenn diese schweigen...“ s. 82-84.

¹⁴⁷ RIEMECK, Renate. Diskussionbeitrag in Arbeitsgruppe 5. In: ... und Friede auf Erden... s. 120-122.

¹⁴⁸ ORDNING, Carl. *Christen im Ringen...* s. 39-42

4.6. Spor o Karlovarské memorandum

Velké neshody mezi aktéry v KMK panovaly okolo uznání, či neuznání NDR jako samostatného státu. Na počátku 60. let tyto kontroverze dosáhly takových rozměrů, že dokonce Martin Niemöller chtěl opustit II. Všekřesťanské mírové shromáždění v roce 1964.¹⁴⁹ Vše rozvířilo Karlovarské memorandum v roce 1962, které podpořilo návrh na uznání NDR jako samostatného státu.¹⁵⁰ V něm bylo konstatováno, že v současné situaci, kdy je západní svět a SRN tak agresivní vůči zemím východního bloku, není možné vyjednávat podmínky budoucího mírového vývoje. V jednom z přepisů tohoto memoranda, jež bylo opatřeno dalšími Hromádkovými komentáři, kritizuje prezident KMK západní mocnosti, především USA, že dělají ze SRN „předmostí“ pro hospodářský, vojenský a diplomatický boj se SSSR. Proto rehabilitují vojenskou sílu SRN a snaží se o jeho obnovu a remilitarizaci. Problémem podle něj je také to, že velká část občanů západního Německa toto znovuvyzbrojení a nepřátelský postoj vůči NDR a státům východního bloku bere za svůj vlastní postoj.¹⁵¹ Také se v něm opět objevila kritika, že západní státy nepovažují ty východní za sobě rovné partnery v diskuzi.¹⁵² Memorandum proto požadovalo respektování obou německých států na stejné úrovni, spolu s jejich politickými a sociálními strukturami. Také vzneslo požadavek na uznání hranic těchto

¹⁴⁹ SMOLÍK, Josef. Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz... s. 383.

¹⁵⁰ Memorandum později přepsal, shrnul a okomentoval vlastními připomínkami Josef L. Hromádka. Viz: HROMÁDKA, Josef Lukl. Memorandum zur Deutschlandfrage. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1963, č. 4, s. 83-90.

¹⁵¹ Zur Vorbereitung auf die Besprechung der Deutschlandfrage auf der Christlichen Friedenskonferenz. Prof. Hromádka, Präsident der CFK: Memorandum zur Deutschlandfrage, März 1963. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8600, s. 2-5.

¹⁵² „Es steht außer Zweifel (wir wiederholen), daß eines der entscheidenden Motive in diesem Prozeß das Bemühen war, aus Westdeutschland einen festen Damm gegen Osteuropa zu schaffen, das auf einer neuen sozialen, wirtschaftlichen und politischen Grundlage organisiert wurde. Man wird auch den Anspruch Westdeutschlands durchdenken müssen, daß die BDR der einzige staatspolitische Repräsentant des deutschen Volkes sei und die DDR nur zeitweilig besetztes Gebiet.“ In: HROMÁDKA, Josef Lukl. Memorandum... s. 88.

států a na navázání „normálních“ kulturních, sportovních, obchodních a ekonomických vztahů.¹⁵³

Tímto memorandem se ještě více Křesťanské mírové konferenci zúžil manévrovací prostor. V očích mnohých křesťanů, politiků či institucí na Západě se z ní stala organizace, jež slouží zájmům sovětské politiky.¹⁵⁴ Již v předešlých letech se museli východoněmečtí teologové vypořádat s tlakem SED, která chtěla, aby přejímali mírovou politiku nadiktovanou Sovětským svazem. S tímto vlivem se pak různě a individuálně vyrovnávali. Avšak v očích zahraničních pozorovatelů, především ze západních států, byli stále v podezření z této propagace.¹⁵⁵ Zmíněné memorandum pak tedy jen potvrdilo již předešlé názory mnohých, že tato mírová politika je pouze sovětskou či východoněmeckou propagandou. Tento názor podpořily také podpůrné a vřelé telegramy od prvního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu Nikity Chruščova a československého prezidenta Antonína Novotného. Na druhou stranu je třeba říci, že podpůrný telegram delegátům II. VMS zaslal mimo jiné i prostřednictvím svého zástupce v Praze britský premiér Alexander Douglas-Home.¹⁵⁶

Pro objasnění je třeba říci, že mezinárodní uznání NDR i od jiných států, než byly státy východního bloku, bylo jedním z hlavních zahraničněpolitických úkolů generálního tajemníka SED Waltera Ulbrichta. Dalšími úkoly představitelů NDR do roku 1972 bylo například dosáhnout míru v Evropě, který byl podle jejich názoru ohrožen imperialistickými a militantními tendencemi SRN, vybudovat druhý německý stát a alternativu k SRN, navázat kontakty se západními zeměmi a zeměmi z tzv. Třetího světa apod.¹⁵⁷

¹⁵³ Hromádka prosazoval teorii dvou německých států i na půdě EKD. Viz: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?...* s. 475-484.

¹⁵⁴ SMOLÍK, Josef. *Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz...* s. 383.

¹⁵⁵ Více o snahách a vlivu SED na mírovou politiku východoněmeckých teologů viz: LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?...* s.425-428.

¹⁵⁶ Viz: INTERNATIONAL SECRETARIAT OF CFK. *My Covenant is Life and Peace. Documents and Informations from the Second All-Christian Peace Assembly in Prague. June 28-July 3, 1964.* Praha, 1964, s. 139-140.

¹⁵⁷ Více viz: MUTH, Ingrid. *Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972. Inhalte, Strukturen, Mechanismen.* Berlin: Ch. Links Verlag, 2000, s. 49.

KMK se tak setkala s obdobnou kritikou, s jakou se potýkala například *Mezinárodní demokratická federace žen*.¹⁵⁸ Tato organizace usilovala o zrovnoprávnění žen ve společnosti a také o ochranu dětí, především ve válkách. Zároveň se v rámci této instituce diskutovalo o imperialismu a míru v obdobném duchu, jako tomu bylo v KMK. A podobně problematicky jako u Křesťanské mírové konference byla u WIDF vnímána její finanční podpora ze strany SSSR. Taktéž byla obviněna z propagace politiky Sovětského svazu.¹⁵⁹

Dokonce i někteří sympatizanti KMK se ke Karlovarskému prohlášení stavěli kriticky, protože uznáním NDR jako suverénního státu by podle nich mimo jiné znamenalo konec nadějí na znovusjednocení Německa. Mezi takovými byl například Martin Noemöller nebo i Hromádkův přítel Karl Barth. Niemöller tvrdil, že by NDR nemělo být uznáno jako samostatný stát, stejně jako SRN. A také, že tato problematika není v rukou Němců, ale mocností. Proto ani KMK by o tom neměla rozhodovat.¹⁶⁰ Proti tomuto názoru v KMK někteří oponovali. Německý národ podle nich nemůže jen přejímat názory mocností, ale musí převzít zodpovědnost sám za sebe a za řešení napětí ve světě. Pouhé přijetí rozkazů od velmocí by mohlo podle nich znamenat, že Němci budou slepě, bezmyšlenkovitě a nekriticky následovat rozhodnutí druhých, a to se všemi chybami, které tato rozhodnutí mohou obsahovat.¹⁶¹ Barth pak Hromádkovi v jednom ze svých dopisů vyčítal jeho jednostranný pohled na danou problematiku pouze skrze optiku východní politiky. Vytykal mu, že se chová spíše jako filosof dějin, čímž se odchyluje od svého povolání teologa.¹⁶² Mimochodem, kritika, že se Hromádka stává někým jiným než jen teologem, vyplývá i z toho, že publikoval v německých médiích výzvy k tomu, aby se lidé z NDR chopili své dějinné úlohy

¹⁵⁸ Pro tuto organizaci se užívá zkratka WIDF, podle jejího anglického názvu *Women's International Democratic Federation*.

¹⁵⁹ Více o této organizaci a její pozici „na hranici mocenských bloků“ viz: ILIC, Melanie. Soviet women, cultural exchange and the Women's International Democratic Federation. In: AUTIO-SARASMO, Sari a MIKLÓSSY, Katalin (edd.). *Reassessing Cold War Europe*. New York: Routledge, 2011, s. 157-174.

¹⁶⁰ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 726.

¹⁶¹ Protokoll des 2. Studienabends der „Freunde der Prager CFK“ in Dahlemer Gemeindehaus, 23.3.1964. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8600.

¹⁶² „(...) du seist zwar gewiß kein Geschichtsphilosoph in Theologenmantel, du seist aber ‚gelegentlich‘ ein echter Theologe im Mantel eines Geschichtsphilosophen.“ Viz: FANGMEIER, Jürgen a STOEVE SANDT, Hinrich. *Karl Barth. Briefe 1961-1968*. Zürich: Theologischer Verlag, 1979, s. 149-153, zde 152.

a konečně uskutečnili pro celé Německo kulturně-duchovní i sociálně-politickou revoluci, která by spočívala na humanistických základech.¹⁶³

Také některé církve a uskupení chtěly vystoupit z KMK.¹⁶⁴ Nakonec však nedošlo k hromadnému exodu z organizace, protože po jednáních byl nalezen konsenzus v myšlence, že by se ze střední Evropy, respektive z německých států, měl stát most, jenž bude spojovat oba mocenské bloky a půjde tzv. třetí cestou mezi socialismem a kapitalismem, kdy dojde k převzetí toho nejlepšího z obou systémů, z kterých pak vznikne nová kvalita.¹⁶⁵ Jedná se vlastně o podobný koncept, který navrhoval J. L. Hromádka v návaznosti na myšlenky Tomáše Garrigue Masaryka pro nové uspořádání Československa po roce 1945.¹⁶⁶ KMK se snažila touto myšlenkou nalézt cestu z patového uspořádání po Berlínské krizi a „zakonzervování“ západního Berlína.

4.7. II. Všekřesťanské mírové shromáždění

Mezi I. VMS a II. VMS na přelomu června a července roku 1964 byl přenesen hlavní důraz z referátů, které byly předneseny na samotné konferenci, na práci v jednotlivých pracovních skupinách,¹⁶⁷ jež byly spravovány pěti komisemi.¹⁶⁸ Výsledky pak byly prezentovány na společných setkáních. Toto je i velmi důležitá změna z hlediska prezentace KMK navenek. Zatímco zveřejněné texty z minulých setkání lze hodnotit jako názory jednotlivců, které byly artikulovány na konferencích

¹⁶³ Viz překlad článku z *Neue Zeit* v: HROMÁDKA, Josef L. Dějinný význam NDR. In: *Kostrnické jiskry*. 1964, roč. 49, č. 34, s. 2.

¹⁶⁴ LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?...* s. 481.

¹⁶⁵ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 715.

¹⁶⁶ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Mezi Východem a Západem*. Praha: Kalich, 1946.; HROMÁDKA, Josef Lukl. *O nové Československo*. Praha: YMCA, 1946, především s. 28-30. Celkově je tato problematika zpracována v: BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015.

¹⁶⁷ Informationen über die Allchristliche Friedensversammlung – Prag, 13.-18. Juni 1961. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8599, s. 1.

¹⁶⁸ Spravujícími komisemi byly: Theologische Kommission, Internationale Kommission, Friede und Ökumene, Friede und die Probleme der neuen Staaten, Friedensdienst der Jugend. Viz: *Der Friede der Welt als ökumenische Aufgabe. Aspekte und Probleme der Prager Friedenskonferenz* von Erwin Wilkens. In: *Prager Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 609, kar. 168, s. 9-10.

a mohou spolu případně polemizovat, tak od II. Všekřesťanského mírového shromáždění jde na tyto zveřejněné referáty nahlížet více jako na již konsenzuální stanoviska, která vyjadřují názor celé KMK či komise, jež danou problematiku v uplynulé době projednávala.

Zásadním pro následující vývoj KMK referát pozdějšího generálního sekretáře SRC Emilia Castra¹⁶⁹ z Uruguaye, který se věnoval problémům třetího světa, roli Latinské Ameriky, Číny či Japonska¹⁷⁰ ve světě. Dal tak ostatním novou perspektivu o představě spravedlnosti ve světě, jež je odlišná od této představy v Evropě. Předznamenal tak proměnu hlavní tematiky KMK, jež se v budoucnu zaměřovala více na křesťansko-humanitární pomoc ve světě než na ryze evropské problémy. A spíše než na konflikt Západ – Východ, kde měla výsadní postavení německá otázka, se zaměřovala na nerovnováhu mezi Severem a Jihem.¹⁷¹ KMK tak tematicky reagovala na proměnu v mezinárodní politice a soupeření mezi mocenskými bloky, které přenesly po stavbě Berlínské zdi v srpnu 1961 svou pozornost mimo Evropu. V první polovině 60. let se jednalo především o politické soupeření na Kubě, známé jako Kubánská (raketová) krize, v Kongu či Laosu.¹⁷²

Proměnou prošla i samotná organizace, přibližně 60 % účastníků bylo ze západních zemí a ze zemí třetího světa.¹⁷³ Počet katolíků, jež byli přítomni jako pozorovatelé, stoupl na 30. A počet novinářů, jenž se účastnili II. VMS stoupl přibližně na 900. Tyto počty byly již srovnatelné se setkáním Světové rady církví. Nejen z těchto důvodů, ale i díky velkému přátelství Visser't Hoofta a Hromádky se spolupráce mezi těmito organizacemi zintenzivnila. Společným tématem se pak stala Kubánská krize, nově nastolená problematika třetího světa a kolonialismu.¹⁷⁴ KMK na tomto setkání též

¹⁶⁹ CASTRO, Emilio. Hunger and Economic Independence. In: INTERNATIONAL SECRETARIAT OF CFK. *My Covenant is Life and Peace...* s. 50-59.

¹⁷⁰ O Japonsku více viz: INOUE, Yoshio. The Struggle for Peace and Independence in Asia. In: Tamtéž, s. 87-93.

¹⁷¹ Viz: Bericht des Beobachters der EKD über die Zweite Allchristliche Friedensversammlung vom 28. Juni bis 3. Juli 1964 in Prag. In: *Prager Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 87, kar. 1082, s. 7.

¹⁷² WETTIG, Gerhard (edd.). *Chruschtschows Westpolitik 1955-1964. Gespräche, Aufzeichnungen und Stellungnahmen. Band 3: Kulmination der Berlin-Krise (Herbst 1960 bis Herbst 1962)*. München: Oldenbourg, 2011, s. 5.

¹⁷³ „Schon die bisherige Übersicht hat deutlich werden lassen, dass die Teilnehmerschaft alles andere als homogen war.“ Viz: Tamtéž, s. 3.

¹⁷⁴ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 721-722 a 729-736.

reagovala na změnu ve světové politice a mocenský vzestup Číny. Aby byl nastolen světový mír a byl udržen pořádek v mezinárodních vztazích, KMK prosazovala, aby byla Čína přijata do OSN, kterou považovala za dobrý nástroj pro mírové řešení jednotlivých konfliktů.¹⁷⁵

Na druhou stranu je třeba říci, že v jiných otázkách se rozpory mezi SRC a KMK později v 60. letech stupňovaly. Velmi odlišné bylo například hodnocení blízkovýchodního konfliktu a šestidenní války v Izraeli. Podle KMK byla arabským zemím vnucena existence izraelského státu na území, které bylo původně jejich. S tímto hodnocení však nesouhlasili všichni, proti byli například Martin Rohrkramer nebo Helmut Gollwitzer, ale z KMK nevystoupili. Navíc se KMK profilovala jako uskupení více politicky, tedy jako organizace, která bojuje za mír ve světě. Již méně se pak navenek prezentovala skrze svou víru a vyznání, jako to bylo typické pro SRC.¹⁷⁶

Německé otázce se před II. VMS věnovala jedna z určených pracovních skupin, která ve své závěrečné zprávě vyjádřila poměrně jasně o budoucnosti obou německých států.¹⁷⁷ Ke svému setkání se pracovní skupina, jež se věnovala pro světovou politiku kontroverznímu tématu, sešla úmyslně v neutrálním Švýcarsku, v Basileji. Bylo to z toho důvodu, aby se mohl tohoto střetnutí účastnit každý a neměl problémy s vízy. V pracovní skupině byli křesťané například z SRN, NDR, ČSSR, USA, SSSR, Polska, Maďarska či Nizozemí.¹⁷⁸

Základním výchozím bodem pro odborníky z této komise je budoucí sjednocení Německa. Aby to však bylo možné, je podle nich nutné oprostit se od všech ideologií – jak západních, tak východních. Proto považují tuto teologové otázku Německa důležitou i pro ostatní, protože představuje světové problémy v malém. A jestliže bude dosaženo konsenzu na tomto území, znamená to naději i pro další státy, respektive pro konflikt mezi mocenskými bloky. Než toho však bude dosaženo, musí obě zneprátelené strany spolu nejprve navázat dialog, který může vést ke konečnému

¹⁷⁵ Bericht des Generalsekretärs für BAFA 1965, Auswertung der II. Allchristlichen Friedensversammlung. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8601, s. 18.

¹⁷⁶ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 747-749.

¹⁷⁷ Reports of 10 Working Groups. Peace and the German Question. In: INTERNATIONAL SECRETARIAT OF CFK. *My Covenant is Life...* s. 116-118.

¹⁷⁸ Pressedienst für die Vorbereitung der 2. Allchristlichen Friedensversammlung. In: *KMK. Všekřest. Mír. Shrom.* A SR ČCE, inv. č. XXVII, kar. D4, s. 2-3.

řešení. Tento dialog pak spolu mohou vést pouze sobě rovné strany, proto tito zástupci KMK požadovali uznání NDR jako samostatného státu, uznání hranice na Odře a Nise a uzavření mírové smlouvy po druhé světové válce, jež vypukla shodou okolností 25 let před II. VMS. Dále požadovali, aby se oba německé státy vzdaly atomových zbraní a převzaly zodpovědnost za svoji budoucnost. Na pracovní skupinu, jež se věnovala Německé otázce, navázala skupina *Mír a odzbrojení*, která ve své zprávě požadovala „*the setting up a atom-free zones, not only militarily disarmed, but also marked by freedom of information and of travel, by economic and cultural cooperation.*“¹⁷⁹

Zpráva pracovní skupiny k Německé otázce tak ještě vyhrcořenějším způsobem navazuje na předchozí myšlenkovou linii, jež operovala se dvěma německými státy,¹⁸⁰ což podporovalo politiku NDR.¹⁸¹ Původně s tímto závěrem zástupci SRN nesouhlasili a napsali vlastní závěrečnou zprávu, ale nakonec byla prosazena tato verze, která byla částečně kompromisní.¹⁸² Výsledek však způsobil další rozkol mezi KMK a EKD, jež bylo velmi těžké překonat, a jejich cesty prakticky rozdělily.¹⁸³ Již totiž v předchozí

¹⁷⁹ Reports of 10 Working Groups. Peace and Disarmament. In: INTERNATIONAL SECRETARIAT OF CFK. *My Covenant is Life...*, s. 120-122, zde 121.

¹⁸⁰ Takto vyhrcozenou rétoriku o vzniku a uznání dvou německých států můžeme nalézt již v dopise J. N. Ondry a J. L. Hromádky západoněmeckému kancléři a jeho protějšku v NDR z předešlého roku, který napsali ve jménu pracovní skupiny KMK. Již v něm psali, že „*Bei allem Wissen um die Mitverantwortung der Grossmächte und der Nachbarn Deutschland waren wir uns immer einig darin, dass die Lösung der deutschen Frage in erster Linie eine Sache der Deutschen selbst ist. Das deutsche Volk kann die Verantwortung dafür nicht auf andere abschieben.*“ A dále pak, že „*Eine Annahme des Rapacki-Planes in irgendeiner Gestalt, ein Aufgeben der Hallsteindoktrin, die Aufnahme der Deutschen Demokratischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland in die UNO, ein wechselseitiger Verzicht auf Gewaltanwendung, kein längeres Spekulieren auf den Revisionismus, jeder Verzicht auf den politischen Missbrauch von Heimatgefühlen, eine bessere gegenseitige Information aller Beteiligten, eine Bereitschaft, die legitimen Interessen des Gegenübers ernst zu nehmen – das alles ist nach unserer Erkenntnis für eine wirkliche Gestaltung des Friedens in Europa nötig.*“ Viz: J. N. Ondra und J. L. Hromádka an die Präsidenten des Deutschen Bundestages und der Volkskammer in der DDR, 8. 3. 1963. In: *Prager Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 609, kar. 168.

¹⁸¹ LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?*... s. 484-485. Pokud bychom se drželi více politické výkladu výsledku zprávy, je třeba zdůraznit, že SED skrze své lidi ve vládě na toto setkání ze státního rozpočtu nejméně 20 000 Marek, KSČ pak přispěla 200 000 Kčs. Viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 724.

¹⁸² BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche...* s. 457-459.

¹⁸³ LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit?*... s. 487.

době byly vztahy kvůli podpoře NDR ze strany KMK napjaté, a ne všechny církve, jež se sdružovaly v rámci EKD, tomu byly nakloněny, případně některé i odříkaly svoji účast, respektive jejich oficiální či neoficiální zástupci.¹⁸⁴ Také vznikl konflikt uvnitř německých delegací jak ze SRN, tak z NDR, kde proti sobě stáli vždy zástupci prosazující různé koncepty politiky pro Německo. V západoněmecké skupině se vytvořily dva hlavní okruhy. Jeden okolo Herberta Mochalskiho, Renate Riemeck či Kurta Essena, jenž se vyznačoval velkou kritikou vůči zahraniční politice SRN. Druhý pak okolo Martina Noemöllera či Karla Immerera, jenž se snažil smířit oba tábory a hledat třetí cestu. Ve východoněmecké delegaci se snažil uzurpovat slovo Hanfried Müller, který bojoval za uznání samostatnosti NDR. Naproti tomu byla skupina v KMK dříve velmi vlivných teologů jako Carl Ordnung nebo Günter Wirth, kteří hledali i jiná řešení.¹⁸⁵

4.8. III. Všekřesťanské mírové shromáždění

Mezi II. a III. VMS došlo ke změně hlavního tématu, které se řešilo v rámci KMK. Konflikt mezi Východem a Západem, jenž měl svůj středobod v Německu, již nebyl „*jedinou otázkou. A také ani hlavní otázkou.*“¹⁸⁶ I když aktéři zdůrazňovali, že „*bez vyřešení této otázky nemůže nastat ve světě mír.*“¹⁸⁷ Ze záznamů tak lze vyčíst, že tendence KMK směřovala směrem od vyřešení problémů spojených s německými státy, jež se stávaly sekundárními,¹⁸⁸ k řešení bezpečnosti v celé Evropě. Hlavní pozornost však byla přenesena na reálný válečný konflikt – na válku ve Vietnamu,¹⁸⁹

¹⁸⁴ Viz: „*Die Prager Friedenskonferenz aber hat von ihren Anfängen an eine einseitige politische Stellung eingenommen, die es sowohl dem Rat der EKID wie auch unserer Berlin-Brandenburgischen Kirche bisher unmöglich gemacht hat, daran teilzunehmen. Die Prager Friedenskonferenz ist, offenbar auf einen Druck von außen hin, auf die bekannte Einstellung des Ulbricht-Regimes eingeschwenkt.*“ Brief des Evangelischen Bischofs von Berlin für Dr. H. Kloppenburg, 22. Januar 1964. In: *Christliche Friedenskonferenz*. ELAB, inv. č. 1, kar. 2264.

¹⁸⁵ Bericht des Beobachters der EKD über die Zweite Allchristliche Friedensversammlung... s. 3-4.

¹⁸⁶ *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 31, s. 3.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ COKER, Esther. Europäische Probleme scheinen sekundär zu sein. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1968, č. 27, s. 21.

¹⁸⁹ *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 32, s. 3. *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 33, s. 3-6. Obsáhlý rozbor k válce ve Vietnamu do r. 1966 zpracován v: STUDIENGRUPPE

a také více na sociální nerovnosti ve světě, která podle účastníků KMK vede k dalším a opakovaným svárům, revolucím či občanským válkám.¹⁹⁰

III. Všekřesťanské mírové shromáždění s podtextem *Suche den Frieden* se sešlo v březnu roku 1968¹⁹¹ a bylo ovlivněno změnami ve společnosti, které se v této době udály.¹⁹² Například Hromádka ve svém hlavním referátu¹⁹³ vyzýval k jednotě socialistických zemí. Inspirováni stavem socialismu v Československu měly státy nejen východního bloku vytvořit nový systém, ve kterém by křesťané měli klíčovou úlohu. Tento nový systém pak nemusel být podobný těm současným, ale kladl důraz na to, aby byl sociálně spravedlivý a nesl mírové poselství ostatním. I z tohoto referátu je patrné stále se opakující poselství KMK, že církve mají ve společnosti hrát roli zprostředkovatelů mezi zneprátenými národy. A toho lze dosáhnout pouze skrze dobré ekumenické vztahy se všemi církvemi – tedy i ortodoxními, z Číny a podobně,¹⁹⁴ a se všemi organizacemi. Zvláště pak v KMK ocenili, že se podařilo navázat užší kontakty s některými skupinami křesťanů římsko-katolického vyznání skrze *Berliner Konferenz katholischer Christen aus europäischen Staaten*.¹⁹⁵

K evropské bezpečnosti se pak vyjádřila pracovní skupina pro mezinárodní problémy.¹⁹⁶ Ta konstatovala, že základem pro bezpečnost v Evropě je uznání současných hranic mezi jednotlivými státy. Z toho vyplývá i výzva k uznání hranice

FÜR INTERNATIONALE FRAGEN DER CFK IN DER DDR – ARBEITSGRUPPE BERLIN. Vietnam Dokumentation. Geschichtliche Übersicht und Stellungnahmen zum Vietnam-Konflikt. In: *Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 102, kar. 210.

¹⁹⁰ *Kostnické jiskry*. 1968, roč. 13, č. 6, s. 1.

¹⁹¹ Při této konferenci byl z technických důvodů redukován počet účastníků na přibližně 500. Viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 759.

¹⁹² Celková koncepce shromáždění a předběžné závěry, které měly na setkání zaznít, zpracovala již dopředu pracovní skupina KMK pro tyto účely. Viz: Konzeption für die 3. ACFV. In: *KMK. Všekřest. Mír. Shrom.* A SR ČCE, inv. č. XXVII, kar. D4.

¹⁹³ HROMÁDKA, Josef L. Rettet den Menschen – Friede ist möglich. In: *Suche den Frieden. Texte der Prager Friedenskonferenz vom März 1968*. Zürich: EVZ, 1969, s. 14-19.

¹⁹⁴ Např. v: *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 31, s. 11-12.

¹⁹⁵ Bericht der Gruppe F. Gemeinsame christliche Verantwortung trotz verschiedener Bekenntnisse. In: *Suche den Frieden...* s. 109. Více o této organizaci například viz: SCHÄFER, Bernd. State and Catholic Church in Eastern Germany. In: *German Studies Review*. 1999, roč. 22, č. 3, s. 447-461.

¹⁹⁶ Bericht der Arbeitsgruppe B. Internationale Probleme. In: *Suche den Frieden...* s. 85-90, především 89-90.

na Odře a Nise, dále pak k uznání samostatnosti NDR jako suverénního státu a k podepsání mezinárodní smlouvy, jež by zaručovala, že SRN ani NDR nebudou vlastnit nebo vyvíjet atomové zbraně. V otázce západního Berlína členové pracovní skupiny zdůraznili, že musí být garantován jeho zvláštní status, s čímž souvisí jeho regulace a nastavení pravidel do budoucna, které by zabraňovaly potencionálním konfliktům. Na závěr tito teologové zdůraznili, že je v perspektivě velkých světových – sociálních a humanitárních problémů v Asii, Latinské Americe či Africe takřka ostuda, že se v tak malé části světa, jakou je Evropa, nedokáží jednotlivé státy domluvit na systému kolektivní bezpečnosti.

K tomuto vyjádření je třeba dodat dvě poznámky. Zaprvé, v roce 1966 nastoupil na místo spolkového kancléře SRN Kurt Georg Kiesinger, který prohlásil, že německá otázka ve světle světových událostí není nadále ústředním problémem světové politiky. A zároveň zdůraznil, že se západní Německo musí snažit změnit svůj přístup ke svým východním sousedům, především k NDR. Těchto svých cílů musí pak SRN dosáhnout skrze evropské mírové uspořádání a evropské struktury.¹⁹⁷

A zadruhé to, že myšlenka vzniku systému kolektivní bezpečnosti v Evropě nebyla v roce 1968 novinkou. Již od počátku 50. let obdobné názory zastával Sovětský svaz, aby zabránil tomu, že by se SRN připojila k západním bezpečnostním strukturám, především k NATO. Tato idea se pak znovu zintenzivnila v době druhé Berlínské krize a v první polovině 60. let, kdy šlo o reakci na plány západních mocností na zahrnutí SRN do svých jaderných programů. Sovětský svaz tak chtěl upevnit status quo v Evropě.¹⁹⁸

V poselství konference¹⁹⁹ pak ještě byla Spolková republika obviněna, že se snaží zastupovat celé Německo bez ohledu na NDR a stává se tak podle komise KMK pro mezinárodní otázky „*das Haupthindernis auf dem Weg zu einem System der kollektiven Sicherheit Europas*“.²⁰⁰ Další západní státy pak byly nařčeny z neokolonialismu v Evropě.

¹⁹⁷ PLŠKOVÁ, Jaroslava. Ostpolitik SRN za Erharda a Kiesingera. In: *Mezinárodní vztahy*. 1996, roč. 31, č. 4, s. 65-67.

¹⁹⁸ MARTIN, Mathias. *Sowjetische Sicherheitspolitik und Kollektive Sicherheit 1917-1990*. Hamburg: Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik, 1990, s. 15-25.

¹⁹⁹ Botschaft der III. Allchristlichen Friedensversammlung. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1968, č. 27, s. 8-13, zde především s. 9.

²⁰⁰ *Informationsbulletin der CFK*. 1966, č. 32, s. 3.

Není bez zajímavosti, že se III. VMS zúčastnil na pozvání *Jugendkommission* také známý studentský aktivista Rudi Dutschke.²⁰¹ Jako vždy měl oblečený svůj svetr,²⁰² krátce vystoupil se svým referátem a v diskusi pobouřil některé konzervativce z KMK, takže jej brzy vyloučili z účasti na konferenci a zabránili mu vstupu do východního Berlína.²⁰³ V diskusi kritizoval nejen kapitalistickou společnost, ale také autority socialistického zřízení, především z NDR, protože podle jeho názoru nevytvářeli dostatečnou alternativu k SRN. Na druhou stranu vyzdvihoval snahy Československa o socialismus „s lidskou tváří“, který dával člověku více svobody, než tomu bylo v jiných zemích východního bloku.²⁰⁴

²⁰¹ Die Botschaft der III. Allchristlichen Friedensversammlung, von Evangelischer Pressedienst Zentralredaktion, 11. April 1968. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8601, s. 20.

²⁰² Bericht über die „Dritte Allchristliche Friedensversammlung“ in Prag (31.3. – 5.4. 1968). In: *Christliche Friedenskonferenz*. ELAB, inv. č. 1, kar. 2264, s. 6.

²⁰³ BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche...* s. 480.

²⁰⁴ Die Botschaft der III. Allchristlichen Friedensversammlung, von Evangelischer Pressedienst Zentralredaktion... s. 20.

5. KMK po roce 1968

Rok 1968 a vstup vojsk Varšavské smlouvy do Československé socialistické republiky znamenal nejen v Evropě velký politický zlom. Mimo jiné to, že Sovětský svaz chce i nadále tvrdě hájit své bezprostřední zájmy v Evropě. V Československu byly v následujících letech potlačeny snahy o reformy socialismu a spolu s Gustávem Husákem, novým generálním tajemníkem ÚV KSČ a následně i prezidentem, nastoupila tzv. normalizace. V NDR, které se podílelo na invazi do Československa, byly také potlačeny protesty na podporu reformního hnutí v ČSSR, což bylo následováno bojem Waltera Ulbrichta a Ericha Honeckera o moc v SED, ze které v roce 1971 vyšel vítězně druhý jmenovaný. Zástupci SRN viděli, že USA a další evropské velmoci jsou zainteresované spíše než v Evropě v jihovýchodní Asii, proto rozhodli o větší angažovanosti v rámci NATO.²⁰⁵ Zároveň se však od roku 1969 nová Brandtova vláda snažila o navázání vztahů se svými východními sousedy.

Obdobnou césuru můžeme nalézt i v rámci Křesťanské mírové konference, která se postupem času začala vyjadřovat více politicky než teologicky.²⁰⁶ Organizace se kvůli této události takřka rozštěpila. Na jedné straně stáli její členové, kteří tento násilný akt schvalovali jako součást boje za udržení socialismu ve světě. Druzí, především aktéři ze západních zemí, ale i z Československa a jiných států východního bloku tomu odporovali. Například Hromádka, Ondra a další členové vedení KMK se svými prohlášeními vyjádřili proti intervenci a následně také rezignovali na své funkce.²⁰⁷ O to důležitějším tématem pro KMK vpád vojsk byl, že hlavní sídlo bylo v obsazené Praze.

V organizaci zavládla obava, co se s KMK po odchodu Hromádky a Ondry stane. Část organizace se snažila, aby zůstal ve funkci generální tajemník Jaroslav N. Ondra, který prosazoval „hromádkovskou linii“,²⁰⁸ vyjádřil se proti intervenci vojsk

²⁰⁵ PLŠKOVÁ, Jaroslava. Ostpolitika SRN za Erharda a Kiesingera... s. 59.

²⁰⁶ Příklad takového oficiálního vyjádření více rozebrán v kapitole 5.3.1. Hlavní referát VI. VMS.

²⁰⁷ Regionalkonferenz des Regionalausschusses der CFK in West-Berlin, 10. Mai 1970. Bemerkungen zur Diskussion von Helmut Gollwitzer. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8602, s. 29.

²⁰⁸ Co zbylo z odkazu J. L. Hromádky v KMK s odstupem deseti let shrnul teolog Pavel Filipi. Zdůrazňuje především to, že KMK je hnutí, které je stále otevřené novým lidem a dokáže se přizpůsobit novým společenským pořádkům. Dále pak otevřenost KMK i pro země z východního bloku. A nakonec silný

v Československu a dodával organizaci určitou dávku legitimacy, zvláště pro západní církve. Ondru přemlouvali jak členové KMK, například leningradský metropolita Nikodim, tak i zástupci KSČ, jak je psáno v dokumentech KMK.²⁰⁹ Na druhou stranu historici Morée a Piškula, kteří vycházeli z archivů státních složek, došli k závěru, že Ondru k abdikaci donutili členové KMK ze socialistických zemí a že se jednalo o politický plán vedoucího sekretariátu úřadu pro věci církevní Karla Hruzy. Hruza si totiž podle nich přál v čele organizace někoho více loajálnějšího a člověka, který bude více zastupovat zájmy představitelů komunistických vlád ve východním bloku.²¹⁰

Jaroslav N. Ondra se své funkce generálního sekretáře KMK vzdal 5. listopadu 1969²¹¹ a brzy po něm na jeho podporu také i Hromádka.

Organizaci pak převzal leningradský metropolita Nikodim²¹² a zmíněné křídlo teologů, které žádalo Ondrovu rezignaci, mezi kterými byl např. G. Bassarack a jiní, generálním sekretářem se po Ondrovi stal Károly Tóth.²¹³ Značnou personální výměnou se KMK přeměnila v organizaci, která již otevřeně podporovala názory Sovětského svazu či východního bloku a přijala také jeho rétoriku.²¹⁴ To však bylo

sociální akcent, který hraničí až s výzvami k revoluci. Viz: FILIPI, Pavel. Interpretace Hromádkova odkazu v teologické práci KMK. In: *Teologická motivace ve dvacetileté práci Křesťanské mírové konference. Symposium bohosloveckých fakult v ČSSR, Praha, 1979*. Praha: HČEFB, 1979, s. 38-43.

²⁰⁹ Korespondence Hromádky, Ondry a zástupců KMK o Ondrově abdikaci dostupné v: CASALIS, Georges, DE GRAAF, Hannes, JACOBY, Irene, KLOPPENBURG, Heinz, DE SANTA ANA, Julio, SCHWARZ, Martin a TOLEN, Aron (edd.) *Christliche Friedenskonferenz 1968-1971. Dokumente und Berichte*. Wuppertal: Jugenddienst, 1971, s. 42-58.

²¹⁰

²¹¹ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 781-782.

²¹² Leningradský a Novgorodský metropolita Nikodim (1929-1978) z ruské ortodoxní církve se celý svůj profesní život věnoval ekumenickým vztahům, proto byl v roce 1975 zvolen prezidentem SRC, tedy v době, kdy byl i prezidentem KMK (1971-1978). Byl též známý svými velmi dobrými vztahy s katolickou církví, například pozorovatelem na II. Vatikánském koncilu, a napsal podrobnou knihu o papeži Janu XXIII. Zároveň byl v roce 1974 jmenován exarchou pro západní Evropu. Svého vlivu dosáhl i kvůli spolupráci se sovětskými tajnými službami. Více viz např. RAZDORSKY, A. I. Nikodim (Rotov) (1929-1978), Metropolitan of Leningrad and Novgorod 1963-1978. *Saint Petersburg Encyclopaedia* [online]. [cit. 2019-04-25]. Dostupné z: <http://www.encspb.ru/object/2804009460?lc=en>

²¹³ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 786-789.

²¹⁴ Například: „*Imperialistická výbojnost a neokolonialismus patří sem [do zemí Třetího světa – L.B.] a my víme, že antikomunismus se neomezí na pouhý jeden kontinent.*“ Viz: *Naše společná odpovědnost za lepší svět. Čtvrté Všekřesťanské mírové shromáždění, Praha, 30. září–3. října 1971*. Praha: KMK,

velmi problematické pro udržení a navázání nových vztahů s teology či křesťany ze západního světa. KMK se sice snažila navázat kontakty s novými levicovými hnutími v kapitalistických společnostech, ale nebyla od nich přijímána kvůli své vstřícnosti k marxismu-leninismu, což pro západní intelektuály byla pouze degenerace pravého marxismu. Závěry debaty KMK k této problematice pak jsou, že socialismus na západě je přijímán pouze tehdy, když je antisovětský, protože jejich politický postoj je zásadní. Spolupráce s KMK se proto pro mnohé z nich stávala politickou sebevraždou.²¹⁵

V KMK si ale byli vědomi, že se na ně západní svět dívá jako na propagátory zahraniční politiky Sovětského svazu. Opakovaně se proto bránili tezí, že i přes velké hospodářské či vědecké úspěchy západních zemí nepřichází od jejich občanů žádné podnětné návrhy na mírové uspořádání světa. A jestliže přicházejí, jsou to ideje socialistické, jako například u H. Gollwitzera nebo F. W. Marquardta.²¹⁶

Teolog Milan Opočenský přeměnu fungování organizace po roce 1968 popsal tak, že před rokem 1968 vyplývala práce KMK především z přesvědčení o tom, že církve má živě působit niterně na jedince, ale i ve světě a pro svět. Proto se musí zajímat o sociální problémy, které vznikly po hospodářské krizi a druhé světové válce, i vlivem špatného a nespravedlivého společenského uspořádání, a které člověka jako jedince trápí. Po roce 1968 pak podle něj byla potřeba tato východiska aktualizovat a konkretizovat. KMK tak položila důraz především na službu veřejnosti a na snahu o změnu sociálních podmínek, ve kterých lidé žijí.²¹⁷

1972, s. 32. „IV. VMS položilo hlavní důraz na potřebu ‚stranickosti‘ v protiimperialistickém boji jako výzvu evangelia křesťanům tváří v tvář současné světové situaci v zápase o mír a lepší svět.“ ROER, Ingo. *Křesťanská mírová konference...* s. 40.

²¹⁵ Zur Sozialismusdebatte in der CFK, 1970. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8602.

²¹⁶ Viz např. Poznámky k poselství IV. VMS a novému statutu KMK. In: *Křesťanská revue*. 1972, č. 39, s. 215-216.

²¹⁷ OPOČENSKÝ, Milan. Teologická motivace zájmu o otázky světa. In: *Teologická motivace v dvacetileté práci...* s. 72-78.

5.1. IV. Všekřesťanské mírové shromáždění

Svolání IV. VMS na přelomu září a října roku 1971 se netajilo změnou své oficiální politiky. Doposud totiž usilovala KMK především o mírové uspořádání světa a atomové odzbrojení. Na tomto setkání k tomu však přibyla do stanov formulace o boji s imperialismem,²¹⁸ o kterém organizace hovořila nejpozději již od poloviny 60. let. Vyplývá tak ze zprávy komise KMK pro mezinárodní otázky a její definice z podzimu roku 1965, která zní: „*Unter Imperialismus verstehen wir versuche und Bestrebungen von Menschen und Kreisen, im eigenen Interesse andere Menschen und Völker mit ökonomischen, politischen oder militärischen Mitteln unter Druck zu setzen oder zu beherrschen, was dem Interesse der betreffenden Menschen oder Völker widerspricht.*“²¹⁹ Imperialismem nejohroženější regiony jsou pak podle této zprávy jihovýchodní Asie a Latinská Amerika. V tomto smyslu hovořili i někteří ve svých referátech, jejichž hlavními tématy se stal kolonialismus, respektive neokolonialismus, či rasismus.²²⁰ Právě boj s imperialismem, který prosazovala KMK, pozitivně ocenili ve svém pozdravném dopise například kubánský prezident Osvaldo Dorticós Torrado nebo předseda Křesťansko-demokratické unie z NDR Gerald Götting.²²¹

Sovětský svaz v této době soupeřil na asijském kontinentu o moc s Čínou. Aby omezil její moc, snažili se vrcholní představitelé SSSR vytvořit obdobný orgán kolektivní bezpečnosti, jaký navrhovali pro Evropu, vytvořit i v Asii. Brežněv tento záměr obhajoval tím, že Sovětský svaz ze dvou třetin své rozlohy leží právě na tomto

²¹⁸ Statut Křesťanské mírové konference. In: *Naše společná odpovědnost...* s. 48. Zdůvodnění KMK, proč boj s imperialismem není jen sekulární problém, viz: These z práce regionální skupiny KMK pro mezinárodní otázky v Brně 21.-22.XI.1972. In: *KMK. Pracovní zasedání komisi.* A SR ČCE, inv. č. XXVII, kar. D3, s. 3.

²¹⁹ Více viz: *Informationsbulletin der CFK.* 1966, č. 28, s. 3-4.

²²⁰ Viz referáty Herberta Mochalskiho, Richarda Andriamanjata, příspěvek v diskuzi Gonzala Arroya, příspěvek pracovní skupiny, která se věnovala mezinárodní situaci či rezoluce o rasismu. V: *Unsere gemeinsame Verantwortung für eine bessere Welt. Dokumente von der Vierten Allchristlichen Versammlung, Prag, 30. September – 3. Oktober 1971.* Praha, 1972.

²²¹ Viz příslušné texty v: *Unsere gemeinsame Verantwortung...* s. 171 a 177-178.

světadíle, kde se navíc prosazují různé formy imperialismu a kolonialismu, proti kterým musí socialistické státy bezpodmínečně bojovat.²²²

Avšak je třeba zdůraznit, že například metropolita Nikodim v hlavním referátu celého setkání pozitivně ohodnotil snahu SRN a Brandtovy vlády na počátku 70. let o navázání vztahů a uzavírání smluv se zeměmi východního bloku.²²³ Stejně tak byla v rezoluci kladně přijata Čtyřstranná dohoda (Francie, Velké Británie, USA a SSSR) o západním Berlíně.²²⁴ V této smlouvě akceptoval Sovětský svaz zvláštní postavení západního Berlína vůči SRN za podmínky, že se ale nestane její součástí, a možnost transitu obyvatel z města do SRN, ale i do NDR. Západní mocnosti pak fakticky uznaly, že východní Berlín náleží k NDR.²²⁵

5.1.1. Mezinárodní situace na počátku 70. let

Pro dokreslení politického kontextu doby je třeba říci, že Brandtova vláda uzavřela postupně čtyři smlouvy a zmíněnou smlouvu o západním Berlíně. Nejprve Moskevskou smlouvu se SSSR ze srpna 1970, která obsahovala základní půdorys dalších smluv se svými východními sousedy, čímž také SSSR tyto kroky a příslušná jednání posvětil. V prosinci 1970 podepsala SRN Varšavskou smlouvu s Polskem, jež garantovala hranici na Odře a Nise a měla tak velkou symbolickou hodnotu. Následně pak v listopadu roku 1972 byla podepsána smlouva mezi SRN a NDR, kde bylo umluveno, že žádný z těchto států nezastupuje Německo jako celek, a že vztahy mezi nimi budou opět navázány a normalizovány. A v prosinci roku 1973 uzavřelo SRN smlouvu s ČSSR, ve které byla uznána Mnichovská dohoda z roku 1938 za nulitní.²²⁶

Zmíněná formulace o boji s imperialismem a přijetí některých výrazů ze slovníku socialistických vlád však byla jediná změna v myšlenkově-politické linii KMK, která je

²²² Vyplývá tak ze zprávy: Vorschlag für ein kollektives Sicherheitssystem in Asien. Aus einer Rede L. I. Breschnjews vor dem 15. Gewerkschaftskongreß der UdSSR vom 20. März 1972. In: FISCHER, Alexander. *Sowjetische Außenpolitik seit 1945*. Stuttgart: Klett, 1985, s. 113.

²²³ Celý referát viz: *Unsere gemeinsame Verantwortung...* s. 17-52, zde především s. 42-43.

²²⁴ *Naše společná odpovědnost...* s. 32.

²²⁵ Více o východní politice Brandtovy vlády viz: BIERLING, Stephan. *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Normen, Akteure, Entscheidungen*. München: Oldenbourg, 2005, s. 184-186.

²²⁶ Více viz: Tamtéž, s. 171-197.

v tomto textu sledována. Ve středu zájmu na IV. VMS byly válečné konflikty ve Vietnamu, Kambodži či Pákistánu, sociální problémy tzv. Třetího světa a jaderné odzbrojování. Kladně byly hodnoceny rozhovory o odzbrojení, později nazvané SALT I.²²⁷ I otázka evropské bezpečnosti byla nadále projednávána obdobně jako na III. VMS. V rezoluci KMK²²⁸ je stále zdůrazňováno, že hlavním nástrojem k zabránění potenciálního atomového konfliktu a vzniku třetí světové války v Evropě má být systém kolektivní bezpečnosti a ukončení imperialistických tendencí západních zemí. K tomu je však zapotřebí uznat NDR jako suverénní stát, aby mohl jednat sám za sebe. Nově je pak doporučováno, aby SRN ratifikovala Moskevskou²²⁹ a Varšavskou smlouvu²³⁰ a aby oba německé státy byly přijaty do OSN.²³¹ Církve pak mají zprostředkovávat dialog mezi zneprátelenými stranami, mají vytvářet prostředí míru, porozumění a odpuštění mezi národy. To vše je možné pouze skrze dobré ekumenické vztahy.²³²

²²⁷ Botschaft der IV. ACFV. In: *Unsere gemeinsame Verantwortung...* s. 123-128. SALT I., tedy Strategic Arms Limitation Talk, je nazývána série dohod mezi USA a SSSR o omezení strategických zbraní, jež se uskutečnily v letech 1969-1972. V roce 1979 byly tyto dohody rozšířené o další, což je obecně nazýváno jako SALT II. Více informací viz: BIERLING, Stephan. *Die Aussenpolitik...* s. 218-223.

²²⁸ Resolution über europäische Sicherheit. In: *Unsere gemeinsame Verantwortung...* s. 130-133.

²²⁹ Stanovisko KMK k Moskevské smlouvě, které bylo pozitivní, viz: Erklärung der Representanten der CFK zum Abkommen zwischen der UdSSR und der Bundesrepublik Deutschland. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1970, č. 64, s. 3-4. Za toto stanovisko pak Willy Brandt reprezentantům KMK poděkoval, viz: Zu dem Vertrag zwischen der BDR und der UdSSR. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1970, č. 67, s. 3.

²³⁰ Stanovisko generálního sekretáře KMK k Varšavské smlouvě viz: Generalsekretär s. i. Janusz Makowski zur Unterzeichnung des Abkommens zwischen der Volksrepublik Polen und der Bundesrepublik Deutschland. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1970, č. 69, s. 5-7.

²³¹ To se po navázání vzájemných kontaktů mezi SRN a NDR po podepsání smlouvy v roce 1972 stalo, takže mohly být oba státy přijaty v roce 1973 do OSN, což KMK velmi pozitivně přijala. Viz *Informationsbulletin der CFK*. 1973, č. 138, s. 2. KMK měla dlouhodobě pozitivní vztah k OSN. Lze to vyčíst ze zprávy: SOULE, Carl. Die Kirche und die Vereinigten Nationen. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1964, č. 10, s. 232-234.

²³² CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 86-100. K velmi podobným závěrům docházeli také teologové v *Berliner Konferenz katholischer Christen aus europäischen Staaten*, se kterou měla KMK dobré vzájemné vztahy a na jejich setkání vysílala své zástupce, kteří pak podávali podrobné zprávy. Viz např: WIRTH, Günter. Die IV. Plenartagung der Berliner Konferenz Katholischer Christen aus europäischen Staaten. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1972, č. 37, s. 26-28.

Novou problematikou v rámci KMK bylo téma diskriminace žen ve společnosti, které se v rámci jejích setkání objevilo v 70. letech. Jako první se s touto otázkou začala zabývat ekonomická pracovní skupina, jež požadovala, aby ženy byly osvobozeny – sociálně i ekonomicky – od svého podřízení, začaly mít stejná práva jako muži, stejné platy a měly ve společnosti stejně silný hlas.²³³

5.2. V. a VI. Všekřesťanské mírové shromáždění

Uzavření smlouvy mezi SRN a NDR v roce 1972 mělo zásadní vliv i na projevy v rámci KMK. Německá otázka hrála nadále oproti konci 50. a 60. let již jen marginální roli, podobně jako v očích ostatních. Z evropských konfliktů se do popředí dostaly krize v Severním Irsku²³⁴ a na Kypru,²³⁵ které byly navíc obě spjaty i s náboženskými rozepřemi. KMK se v bezpečnostní otázce zaměřila více na celoevropskou úroveň.²³⁶

Proměnu hlavní linie myšlení v rámci KMK lze také například spatřit na hodnocení Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jež se uskutečnila v Helsinkách roku 1975. Zástupci KMK kladně hodnotili výsledky helsinské konference, jež směřovaly k odzbrojení, odmítnutí násilí a ke snížení napětí v Evropě, skrze garantování statusu quo.²³⁷ Zvláště poslední zmíněný bod souzněl se sovětským výkladem tohoto setkání.²³⁸ V otázce, co znamenají Helsinky pro rozvojové země, došli zmínění teologové k závěru, že větší ekonomická a vědecká spolupráce umožní rozvoj

²³³ Více k této problematice viz: CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 79-83. Popř. příslušné texty v: *Christliche Friedenskonferenz*. 1975, č. 48.

²³⁴ CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 95-97.

²³⁵ Tamtéž, s. 97-100.

²³⁶ Viz příslušné texty např. v: *Christliche Friedenskonferenz*. 1972, č. 39 a 40. *Christliche Friedenskonferenz*. 1973, č. 42.

²³⁷ CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 88-92. Další hodnocení viz: K podepsání závěrečného aktu o spolupráci a bezpečnosti v Evropě v Helsinkách v srpnu 1975. In: *KMK. Pracovní zasedání komisí*. A SR ČCE, inv. č. XXVII, kar. D3, s. 1-4.

²³⁸ Americký politik a politolog dokonce řekl, že KEBS znamenala tehdy pro Moskvu určitou náhražku za nepodepsanou mírovou smlouvu s Německem. Více viz: PFEILER, Wolfgang. Die Deutschlandpolitik Breshnews. Kontinuität und Wandel. In: MEISSNER, Borus a EISFELD, Alfred (edd.). *50 Jahre sowjetische und russische Deutschlandpolitik sowie ihre Auswirkungen auf das gegenseitige Verhältnis*. Berlin: Duncker und Humblot, 1999, s. 80-81.

i těchto zemí v Africe či Asii.²³⁹ V závěrečném aktu helsinského programu pak byla podepsanými stranami potvrzena ochrana a dodržování lidských práv. Gerhard Bassarak k tomu posléze napsal, že KMK měla obdobné požadavky již na počátku 70. let a kladně ohodnotil, že k tomu nyní došlo.²⁴⁰ Pracovní skupina pro mezinárodní otázky však pouze vyjádřila obavu, že dojde k „*Missbrauch der Bestimmungen der Schlussakte im Dienste der psychologischen Kriegsführung und antikommunistischer Propaganda*“.²⁴¹ O výjimečnosti Helsinské konference svědčí i fakt, že jiné pokusy o mírové uspořádání ze západní Evropy nebo přímo od SRN, především ty, které vznikly po první a druhé světové válce, byly většinou ze strany KMK kritizovány za jejich (militantně) antikomunistické vyznění.²⁴²

V tomto duchu se nesla i V. Všekřesťanská mírová konference v červnu 1978, které se tentokrát účastnilo 445 delegátů a na které byl zvolen novým prezidentem Károly Tóth a generálním sekretářem Lubomír Miřejovský z Československa.²⁴³ Hlavními tématy se stalo uskutečnění dohod z Helsinek a kritika vývoje neutronové bomby,²⁴⁴ což jednotně pozitivně hodnotili političtí zástupci NDR, ČSSR či SSSR

²³⁹ CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 92-93.

²⁴⁰ BASSARAK, Gerhard. Ökumenische Perspektiven von Helsinki. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1976, č. 54-55, s. 30-36.

²⁴¹ CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden...* s. 93-94. Generální sekretář Károly Tóth se ve svém textu o konferenci v Helsinkách věnoval především uvolnění napětí ve světě, sociální spravedlnosti a výměně informací mezi jednotlivými státy či lidmi. Jiným lidským právům se do hloubky nevěnoval. Viz: TÓTH, Károly. Nach Helsinki. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1975, č. 52, s. 1-4.

²⁴² Např. viz: WERNER, Heinrich. „Europa-Idee“ und europäische Sicherheit. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1972, č. 39, s. 12-18. Samotný problém antikomunismu a to, jak podle KMK škodí mírové koexistenci národů, více rozebrán v: *Christliche Friedenskonferenz*. 1974, č. 44, s. 3-12.

²⁴³ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 861-863. Lubomír Miřejovský (1925-2002) byl český evangelický teolog. Za války byl „totálně nasazený“ v Protektorátu Čechy a Morava. Po válce studoval teologii v Praze a na univerzitách v USA, kde se oženil s Američankou. Následně sloužil u PTP. Jako farář sloužil v letech 1952-1978 v Táboře, následně do roku 1990 na Praze 1. Během svého farářského působení se snažil o zlepšení vztahů mezi mocenskými bloky v rámci světového ekumenického hnutí a podporoval i další mírové iniciativy, například po roce 1990 Lidickou iniciativu. Nechvalně známá je jeho spolupráce se státními tajnými službami. Více viz: MIŘEJOVSKÝ, Lubomír. *Dopisy z XX. století...*

²⁴⁴ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 864.

ve svých děkovných dopisech.²⁴⁵ Ale je výmluvné, že ve zprávě komise, která se věnovala mezinárodním otázkám, již není zmíněná problematika Německa vůbec²⁴⁶ a k mírovému soužití v Evropě je pouze opět zopakována potřeba orgánu kolektivní bezpečnosti a nutnost odzbrojení.²⁴⁷ To odpovídá tezi, že po podepsání smlouvy mezi SRN a NDR v roce 1972 již nebyla německá otázka pro většinu aktérů tak problematická a nebylo třeba se jí nadále podrobně věnovat. Dokonce ani Sovětský svaz po konferenci v Helsinkách nadále výrazněji neusiloval o společnou bezpečnostní instituci pro Evropu, i když se tento koncept nadále v různé míře ve vědecko-politických kruzích prodiskutoval. Z oficiálních prohlášení však zaznívalo, že bezpečnost bude zajištěna pro státy východního bloku v rámci této struktury a není potřeba proto zakládat nějakou alternativní instituci.²⁴⁸

Hlavními tématy pro KMK byly problémy v Latinské Americe, Asii a Africe.²⁴⁹ A více než konflikt Západ – Východ byl řešen problém nerovnoměrného vývoje a možnost krize, která by plynula ze sociální nerovnosti mezi Severem a Jihem.²⁵⁰ A Sovětský svaz tuto politiku podporoval a souzněl s ní, jak lze vyčíst z pozdravného dopisu předsedy Rady ministrů SSSR Alexeje N. Kosygina.²⁵¹ K tomu je třeba také dodat, že účastníci KMK pocítovali na konci 70. let díky konferenci v Helsinkách určité uvolnění a byli plni optimismu do budoucna.²⁵² Tóth dokonce ve svém projevu řekl, že:

²⁴⁵ Viz příslušné texty v: Pozdravy představitelů států a vlád k zahájení V. Všekřestanského mírového shromáždění. In: *Dokumenty V. Všekřestanského mírového shromáždění. Praha 22.-27. 6. 1978.* Praha: SPVC MK ČSR, 1979, s. 126-139.

²⁴⁶ Zpráva pracovní skupiny k „mezinárodním otázkám a mírovým strukturám“ In: Tamtéž, s. 117-125.

²⁴⁷ Bericht der Arbeitsgruppe „Internationale Fragen und internationale Friedensstrukturen“. In: INTERNATIONALES SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Gottes ruf zur Solidarität. Christen für Frieden, Gerechtigkeit und Befreiung. Dokumente der V. Allchristlichen Friedensversammlung. Prag, 22. bis 27. Juni 1978.* Praha: KMK, 1978, s. 197-210, zde 197-198.

²⁴⁸ MARTIN, Mathias. *Sowjetische Sicherheitspolitik...* s. 24-25.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ ROSA, Christie. Neue Internationale Wirtschaftsordnung. Ihre Herausforderung für den Norden und Süden. In: *Christliche Friedenskonferenz.* 1979, č. 62, s. 3-6.

²⁵¹ *Dokumenty V. Všekřestanského mírového shromáždění...* s. 126-127.

²⁵² „[V dnešní době si všímáme – L.B.] *mohutného pramenu energie současného lidstva mířícího k vybudování lidských vztahů na podkladě spravedlnosti a míru. Tato energie a dobrá vůle dnešních lidí rozlámala ledy ‚studené války‘. Ona přináší nové, teplé ovzduší ve vzájemných vztazích mezi zeměmi a národy. S uspokojením zjišťujeme, že se v politickém klimatu Evropy rozšiřuje příznivá atmosféra přispívající k upevnění míru a všestranné spolupráci.*“ Projev předsedy Křesťanské mírové konference

„v důsledku této velké změny [přijetí dohody v Helsinkách – L.B.] byla možnost vojenských konfliktů v Evropě snížena na minimum. Bylo všeobecně uznáno, že neexistuje politický cíl, jenž by mohl ospravedlnit riziko jaderné války.“²⁵³

5.3. Konec optimismu před pádem bipolárně rozděleného světa

Tento optimismus však velmi brzy vyprchal. Již v závěru 70. let Sovětský svaz napadl Afghánistán, započaly nové závody ve zbrojení,²⁵⁴ napětí mezi Východem a Západem se opět zvýšilo a jaderný konflikt se stal znovu aktuálním.²⁵⁵ Proto VI. Všekřesťanské mírové shromáždění v červenci 1985 ve své politice evropské bezpečnosti navázalo na dobu před konferencí v Helsinkách a pouze stabilizovalo svou pozici.²⁵⁶ Setkání mělo titul *Gott ruft: Wählt das Leben! Die Stunde eilt! Christen in Widerstand gegen die Mächte des Todes – auf dem Wege zu Frieden und Gerechtigkeit für alle*. Přičemž zmíněnými „mocnostmi smrti“ byly myšleny především státy NATO.²⁵⁷ Ale to, že evropská situace je relativně stabilizovaná, popsal prezident Károly Tóth ve svém úvodním referátu: „*Trotz alledem (...) kann Europa als relativ ruhig*

metropolity Leningradského a Novgorodského Nikodima u příležitosti zahájení V. Všekřesťanského mírového shromáždění. In: *Dokumenty V. Všekřesťanského mírového shromáždění...* s. 13.

²⁵³ Zpráva generálního tajemníka pátému Všekřesťanskému mírovému shromáždění. In: Tamtéž, s. 33.

²⁵⁴ Wehret einer neuen Rüstungskalation. Erklärung der CFK zu neuen Gefahren im Verhältnis von Aufrüstung und Abrüstung. Citováno dle: CFK-Informationen Nr. 245 (29. Januar 1979), s. 9-11. In: INFORMATIONENABTEILUNG DER CFK (edd.). *Stimmen für Abrüstung. 25 Jahre Christliche Friedenskonferenz. Dokumente, Reden, Erklärungen*. Praha: KMK, 1983, s. 96-99.

²⁵⁵ Die Stunde eilt! Stellungnahme der Christlichen Friedenskonferenz für das Internationale Öffentliche Hearing des Ökumenischen Rates der Kirchen zum Thema ‚Nuklear-Waffen und Abrüstung‘, Amsterdam, 23. bis 27. November 1981. In: Tamtéž, s. 125-138. Popř. TÓTH, Károly. Höchste Priorität von heute: Die nukleare Katastrophe verhindern. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1982, č. 72, s. 1-5. KMK byla po celou svou existenci proti zbrojení a výrobě atomových zbraní. Historik Gerhard Lindeman ale dodává, že se tato organizace v průběhu 80. let postupně stala instrumentem sovětské politiky proti zbrojení NATO a rozmisťování jeho raket po Evropě. Viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 879-895.

²⁵⁶ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 895-901.

²⁵⁷ Vyplývá tak z článku: KALTENBORN, Carl-Jürgen. Alternative zur Macht des Todes. In: *Neue Stimme. Ökumenische Monatsschrift zu Fragen in Kirche, Gesellschaft und Politik*. 1985, č. 1, s. 15-17.

*bezeichnet werden, wenn es auch nicht frei von Problemen ist.*²⁵⁸ Z pohledu otázky evropského uspořádání byla důležitá pouze další kritika zbrojení.²⁵⁹ Ale za „*Brennpunkte der gegenwärtigen Welt*“ bylo označeno hospodářské vykořisťování Třetího světa, nevyřešený konflikt v Palestině a v jižní Africe, především apartheid v JAR. A nakonec krize na Kypru a v Súdánu.²⁶⁰ Sovětský svaz svou agresivní zahraniční politiku v zemích tzv. Třetího světa obhajoval pomocí pro rozvojové země v boji s imperialismem kapitalistických zemí.²⁶¹

5.3.1. Hlavní referát VI. VMS

Změnu rétoriky KMK oproti prvnímu setkání v roce 1958 lze doložit i analýzou hlavního referátu celého VI. Všekřesťanského mírového shromáždění,²⁶² který přednesl metropolita z Dillí Paul Mar Gregorios (1922-1996), který byl mimochodem od roku 1975 prvním metropolitou této nově vzniklé diecéze indické ortodoxní církve, a také byl v letech 1970-1990 viceprezidentem KMK. Text pak svou formou i obsahem připomíná spíše politické prohlášení než teologické zamyšlení, jak tomu bylo u Hanse-Joachima Iwanda v roce 1958.

Metropolita Gregorios ve svém referátu řekl, že násilí v tehdejší době mělo nové formy, například terorismus. Jeho oběti jsou pak všude ve světě – jak na východě, tak na západě (zmiňuje například atentáty na Ronalda Reagana, Jana Pavla II. nebo Margaret Thatcherovou).²⁶³ Organizace mírového hnutí, mezi nimi i KMK, pak mají za úkol rozpoznávat kořeny tohoto násilí ve světě a poznávat, jaké jsou jeho prvotní důvody. Gregorios tvrdí, že příčiny současného násilí a teroru ve světě vnikají

²⁵⁸ Problematickými zeměmi však Tóth myslel Polsko a Irsko. Viz: TÓTH, Károly. Rede des Präsidenten der CFK. In: CFK (edd.). *Gott ruft: Wählt das Leben! Die Stunde eilt! Christen in Widerstand gegen die Mächte des Todes. Auf dem Wege zu Frieden und Gerechtigkeit für alle. Sechste Allchristliche Friedensversammlung, Prag, 2.-9. Juli 1985.* Praha, 1985, s. 40-41.

²⁵⁹ RAUSCHENBACH, Boris W. Rüstung und Ökonomie. Das Problem der Militarisierung des Weltraums. In: Tamtéž, s. 226-239.

²⁶⁰ Bericht der Arbeitsgruppe Friedliche Koexistenz und Befreiung. In: Tamtéž, s. 300.

²⁶¹ Viz: FISCHER, Alexander. *Sowjetische Außenpolitik...* s. 116.

²⁶² GREGORIOS, Paulos Mar. *Gott ruft: Wählt das Leben!* Hauptreferat. In: CFK (edd.). *Gott ruft: Wählt das Leben!..* s. 64-91.

²⁶³ Tamtéž, s. 64-65.

v politických a ekonomických strukturách. Nástrojem pro jejich napravení je pak spravedlivá a svobodná společnost.²⁶⁴

Autor referátu se pak dlouze věnuje návrhu amerického prezidenta Ronalda Reagana na vojenský systém obrany proti útokům strategických jaderných zbraní – tzv. programu SDI, jehož cílem bylo za využití nejmodernějších technologií vybudovat systém obrany, který by fungoval tak, že zničí nepřátelské střely ještě před jejich dopadem na území USA.²⁶⁵ Podle Gregoria Američané říkají, že budují vojenský štít skrze program SDI, aby tak zajistili mír a klid ve světě. Není to však podle něj pravda. Američané si tak podle jeho názoru chtěli vytvořit klid na prosazování vlastní agrese, neokolonialismu (ekonomického ovládnutí) a imperialismu (politické nadvlády). Svě tvrzení se pak snaží doložit velmi podrobným výčtem vojenského arzenálu USA.²⁶⁶

Problémem pak podle Gregoria je, že socialistické vlády na toto zbrojení musí reagovat a samy vydávají peníze na zbrojení. Přitom mají programy, jak zlepšit sociální postavení svých obyvatel, skrze výstavbu bytů či investic do zemědělství, avšak tyto peníze musí vydávat na výrobu zbraní. Socialismus pak podle jeho názoru tvoří živou alternativu pro země tzv. Třetího světa, protože není orientovaný pouze na prosazování vlastní moci.²⁶⁷

Tato jeho tvrzení jsou následována podrobným popisem toho, co způsobuje atomová bomba, kolik milionů lidí umřelo již ve válkách a jak toto číslo bylo ve 20. století znásobeno, a také se snaží vyčíslit náklady na války, které lidstvo v posledních sto letech postihly. Podrobným výčtem, včetně konkrétních čísel, se snaží ukázat, že peníze vydané na konflikty by byly mnohem potřebnější na podporu lidí v Africe, Asii a jinde po celém světě.²⁶⁸ Tímto se snažil ukázat, že západní svět sice investoval do ekonomicky slabších zemí, ale mnohem více z nich sám získal. Dále pak tvrdil, že tržní hospodářství pomocí zbrojení podporuje nespravedlnost v ekonomických

²⁶⁴ Tamtéž, s. 66.

²⁶⁵ Programu SDI se také říkalo *Hvězdné války*. Více o tomto programu viz např. BJORK, Rebecca S. *The Strategic Defense Initiative. Symbolic Containment of the Nuclear Threat*. Albany: State University of New York Press, 1992.

²⁶⁶ GREGORIOS, Paulos Mar. Gott ruft: Wählt das Leben!.. s. 66-70.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 71-72.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 74-82.

a politických strukturách. Proto je podle něj potřeba zabránit zbrojení a místo toho investovat ušetřené peníze do zlepšení sociálních poměrů lidí ve Třetím světě.²⁶⁹

K samotné teologické reflexi, na kterou se KMK stále odvolávala a která byla základem Iwandova přednesu, se Gregorios dostal až ke konci svého referátu. Snažil se v ní říci, že víra v Ježíše Krista dává lidem naději, že mocnosti války a agrese v současném světě nevyhrají a nebudou mít poslední slovo. Vyzývá k nové koncepci ekleziologie, založené na nové antropologii, která více zdůrazňuje překonání smrti, a také to, že lidé byli stvořeni k obrazu Božímu. Lidství, naplněné Boží láskou, tak podle něj může existovat pouze v harmonii s veškerým stvořením, zvířaty, ale i k živé a neživé materii.²⁷⁰ Následně metropolita Gregorios zdůraznil, že v církvi i v KMK je potřeba také žen a jejich práce. Ženy totiž dodávají odvahu, mají energii a lepší fantazii než muži. Nakonec Gregorios řekl, že KMK musí podporovat také mírovou práci vědců a ekologů, kteří dokážou pomocí techniky přetvořit svět k lepšímu.²⁷¹

5.4. Zánik KMK

Poslední velká událost, kterou uspořádala KMK před pádem komunistického režimu ve východní Evropě, byla v roce 1988 oslava třicátého výročí založení organizace, jež se konala v Görlitz v NDR. Na tomto setkání se již projevilo otevření politické scény ve východním bloku způsobené sovětskou perestrojkou a glasností. Jednotliví účastníci se vlivem nových impulsů neshodli na celkové koncepci a na tom, jaká bude v budoucnu cesta socialismu.²⁷²

²⁶⁹ Tamtéž, s. 83-86.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 87-88.

²⁷¹ Tamtéž, s. 88-89.

²⁷² LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 906-912.

Po roce 1989 došlo k velkému úbytku členů a KMK ztratila svou pozici, což v jejím případě znamenalo takřka zánik. V 90. letech se stala KMK pouze poradním orgánem Ekumenické rady církví a spolupracovala také se SRC²⁷³ až do svého zániku, který byl oficiálně vyhlášen 21. prosince 2000 kvůli ekonomickým problémům.²⁷⁴

²⁷³ Tamtéž, s. 924.

²⁷⁴ *Informationsbulletin der CFK*. 2000, č. 497. Lindemann i Wittenberger se v závěrečném hodnocení KMK shodují, že její hlavní vina nebyla v tom, že podporovala mírovou politiku socialistických zemí. Ale v tom, že se nevěnovala kritice vnitřních poměrů v jednotlivých zemích státního socialismu a neproblematizovala období stalinismu a jeho obdob v zemích východního bloku. Viz: LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 918-923. Též: WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen...* s. 20-21.

6. Východoněmecký regionální výbor KMK

Od počátku 60. let vznikaly v jednotlivých zemích i regionech ve světě tzv. *Regionalaussschüsse* Křesťanské mírové konference. Nejprve tomu tak bylo v Evropě, později v Japonsku, Indii či USA.²⁷⁵ Jejich účelem byla lepší koordinace celé organizace, prohloubení její nejen teologické práce a přenášení myšlenek KMK na domácí prostředí.

Němečtí teologové od počátku KMK hráli spolu se svými československými protějšky klíčové role. Jak již bylo nastíněno v úvodních kapitolách, díky jejich vzájemným vztahům a návštěvám bylo umožněno organizaci vzniknout, a také se od začátku němečtí teologové chopili jedné z vedoucích rolí i v náplni obsahu. Na prvním setkání KMK v roce 1958 sice bylo z celkového počtu 45 účastníků²⁷⁶ 15 teologů či laiků z Československa, tedy jedna třetina, ale také 11 z obou německých států, z toho 7 z NDR²⁷⁷ a 4 ze SRN,²⁷⁸ což dává takřka druhou třetinu a je to nejvíce ze zahraničních účastníků.

Svůj regionální výbor založili východoněmečtí účastníci KMK v roce 1961 a do jeho čela se postavil Werner Schmauch. Po jeho smrti v roce 1964 jeho místo převzal Albrecht Schönherr a od roku 1966 se stal předsedou Karl-Heinz Bernhardt. Posledním hlavním představitelem se roku 1985 stal Heinrich Fink. Setkání se uskutečňovalo přibližně jednou za rok a v době největšího rozkvětu koordinovala tato regionální komise až 500 teologů a laiků ve prospěch práce Křesťanské mírové konference, celkově pak asi okolo 1000. Jejich hlavním společným mottem se pak

²⁷⁵ Kvůli zvýšení počtu členů KMK z tzv. Třetího světa bylo nutné založit i větší regionální uskupení. Proto v 70. letech vznikly postupně kontinentální sdružení – v lednu 1975 v Kottayam v Kerale pro Asii, v prosinci 1977 ve Freetown v Sierra Leone pro Afriku, v dubnu 1978 v Panama-City pro Latinskou Ameriku. ORDNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag...* s. 10-12.

²⁷⁶ ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis...* s. 90-92.

²⁷⁷ Z NDR se účastnili: Erich Hertzsch, Erhard Peschke, Werner Schmauch, Hans Urner, Heinrich Vogel, Günter Wirth a Emil Fuchs. Není bez zajímavosti, že Emil Fuchs (1874-1971) byl otcem Klause Fuchse (1911-1988), německého teoretického fyzika, který se podílel na americkém projektu *Manhattan* a vývoji první atomové bomby. Následně ale předal plány Sovětům, za což po přiznání šel do vězení. Po propuštění působil převážně v NDR.

²⁷⁸ Ze SRN se účastnili: Hans A. de Boer, Kurt Essen, Hans-Joachim Iwand a Hanfried Krüger.

stalo „*Erziehung zum Frieden*“.²⁷⁹ Založení německého regionálního výboru bylo z hlediska organizace velmi významné, nejen z pohledu množství lidí, jež se tímto způsobem podíleli na naplňování cílů KMK. S výjimkou Polska totiž nebyly do té doby v zemích socialistického bloku žádné regionální komise. Bylo to způsobené tím, že jednotlivé církve byly v SRC a byly tak napojené na světové ekumenické hnutí, takže necítily potřebu se více angažovat.²⁸⁰

Jak již bylo naznačeno, regionální komise fungovala na dvou bázích – regionální konferenci, tedy každoročním setkání všech zainteresovaných zájemců o práci KMK, a regionálním pracovním výboru, který fungoval na takřka každodenní bázi a připravoval regionální konferenci.²⁸¹ Regionální konference měla za úkol především informovat všechny zúčastněné o probíhajících akcích a práci KMK. Dále nabízela možnost diskuze o úkolech a cílech KMK v NDR a vyzývala společenské aktéry, ať už politiky či jednotlivé sbory, k mírové práci. Také vysílala ze svého středu delegaci na setkání celé KMK v Praze, volila své představené a regionální výbor.²⁸² Regionální výbor se skládal z dvaceti členů, kteří pak spolupracovali s velkým množstvím dalších pracovníků. Jejich hlavním úkolem bylo zpracovávat, studovat a následně informovat o mezinárodních problémech,²⁸³ a také připravovat regionální konferenci. Nejdůležitější prací regionálního výboru však bylo zprostředkovávání myšlenek KMK křesťanům v NDR.²⁸⁴

²⁷⁹ ORDUNUNG, Carl. Die Christliche Friedenskonferenz in der Deutschen Demokratischen Republik. In: BASSARAK, Gerhard (edd.). *Die Christliche Friedenskonferenz. Eine kurze Information und Dokumentation*. Berlin: Christliche Friedenskonferenz, Regionalausschuß in der DDR, 1981, s. 16-18.

²⁸⁰ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis... s. 694.

²⁸¹ Jelikož tyto dvě části spolu velmi úzce spolupracovaly a tvořily jeden celek, budou v textu používány pro obě tyto části termíny *regionální komise* nebo *regionální výbor*. V jiných případech to bude explicitně zdůrazněno.

²⁸² Mitteilung des Regionalausschusses der CFK in der DDR. Januar 1966. In: *Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 102, kar. 210, s. 5.

²⁸³ Jednalo se o klasické problémy, kterým se věnovala celá KMK, tedy o sociální problémy ve Třetím světě, pacifismus, problematiku jaderného zbrojení a odzbrojení či později ekologii a další. Viz: ORDUNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag...* s. 18. Popř. ORDUNUNG, Carl. *Die Christliche Friedenskonferenz...* s. 17.

²⁸⁴ Mitteilung des Regionalausschusses der CFK in der DDR. Januar 1966.... s. 6.

Regionální výbor NDR byl do velké míry „prodlouženou rukou“ celé KMK do východního Německa. Zastával tedy velmi podobné názory jako ty, které byly prezentovány při konferencích. Kromě periodicity shromáždění však lze oproti setkání konference v Praze v regionálním výboru NDR vidět určité rozdíly. Důležité je si uvědomit, že se zde setkávali prakticky výhradně východoněmečtí křesťané a teologové. Zahraniční účastníci, kteří se účastnili především pouze regionálních konferencí, byli pozváni jako hosté a byli ve výrazné menšině.²⁸⁵ Zadržet je třeba zdůraznit, že regionální výbor NDR úzce spolupracoval a komunikoval s regionálním výborem SRN. Do roku 1969 také mnozí z pracovníků pocházeli z jedné církve, z EKD. A navíc se západoněmeckými teology sdíleli jeden kulturní (a jazykový) prostor, ve kterém byly privilegované stejné otázky. Nelze také přehlédnout, že toto menší uskupení, kterým byl regionální výbor, mohl jednodušeji kontrolovat a případně koordinovat komunistický aparát, v tomto případě především SED.

Vlivu SED na regionální komisi KMK ve východním Německu analyzoval historik Gerhard Besier. Ve svém textu tvrdí, že výsledky regionální komise a německé otázky, jež se na jejích schůzích řešila, byla plně v souladu s politikou komunistické strany východního Německa.²⁸⁶ Ale jak autor později sám poznamenal, moc SED v BEK nebyla absolutní, takže někteří faráři odmítali účast v KMK, i když k tomu byli východoněmeckou komunistickou stranou nuceni.²⁸⁷

Obsahově regionální výbor NDR řešil velmi podobná témata jako ta, která byla řešena při setkáních KMK v Praze,²⁸⁸ ale samozřejmě nikoliv se stejnými emocemi. Zvláště palčivou pak pro něj byla německá otázka, jež se bytostně dotýkala všech zúčastněných. Není proto překvapivé, že když se v 60. letech mezi II. a III. VSM zostřoval diskurz proti SRN²⁸⁹ a postupně se prosazovala pouze politika východního

²⁸⁵ Hosty byli mimo jiné také členové regionálního výboru SRN. Viz např. Delegation des Regionalausschusses der CFK in der BDR besuchte die DDR. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1972, č. 96, s. 1-2.

²⁸⁶ BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche...* s. 441-490.

²⁸⁷ BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche 1969-1990. Die Vision vom ‚Dritten Weg‘*. Berlin, Frankfurt am Main: Propyläen, 1995, s. 189.

²⁸⁸ Například kritika války ve Vietnamu. Viz: Stellungnahme der Regionalausschusses in der DDR. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1965, č. 23.

²⁸⁹ „Die Regierung der Bundesrepublik versucht, durch Förderung und Ausnutzung antikommunistischer Ressentiments unter allen Umständen Verfügungsgewalt über Atomwaffen zu bekommen. Damit

bloku. Regionální výbor NDR požadoval uznání neporušitelnosti hranice na Odře a Nise, uznání samostatného NDR, zaručení mezinárodního mírového uspořádání a vznik zóny bez atomových zbraní.²⁹⁰ Mezi teology z obou států vznikaly ostré osobní hádky, jako například mezi Heinzem Kloppenburgem a Karlem Barthem.²⁹¹ Brzy po invazi do Československa a definitivní změně kurzu celé KMK regionální komise NDR otevřeně hovořila o imperiálních snahách SRN, jež nechce uznat své východní hranice,²⁹² a také kritizovala z jejího pohledu antikomunismus EKD a západoněmeckých teologů, který ztěžoval vzájemnou kooperaci.²⁹³

Důležitým zlomem pro práci KMK v NDR byl počátek 70. let, kdy regionální komise dokázala navázat užší kooperaci s jednotlivými evangelickými sbory.²⁹⁴ To výrazně změnilo dosavadní působení, protože se hlavní náplní staly četné akce v těchto společenstvích, jako například informační týdny, semináře, přednášky různých expertů a podobně.²⁹⁵ Takto pak působil a pokračoval v oficiální politice organizace regionální výbor NDR²⁹⁶ až do června roku 1990, kdy se naposledy sešel

gefährdet sie alle Bemühungen um Entspannung und Sicherung des Friedens in Europa. Die BRD ist das einzige Land in Europa, das offen territoriale Ansprüche stellt.“ Viz: Mitteilungen des Regionalausschusses der Christlichen Friedenskonferenz in der DDR, Januar 1966. Über die Regionalkonferenz in Dezember 1965. In: *Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 102, kar. 210, s. 4.

²⁹⁰ Mitteilungen des Regionalausschusses der Christlichen Friedenskonferenz in der DDR, Mai 1967. In: *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. BMW, inv. č. 1, kar. 9077, s. 209. Poté prosazoval vznik systému evropské kolektivní bezpečnosti, který navrhovaly socialistické státy, viz: Regionalkonferenz der CFK in der DDR, Oktober 1970. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1970, č. 69, s. 8.

²⁹¹ LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis...“ s. 750.

²⁹² Erklärung der Regionalkonferenz der CFK in der DDR. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1969, č. 48, s. 5-6.

²⁹³ Eine notwendige Ergänzung zum Wort des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland zum 25. Jahrestag der Kapitulation am 8. Mai. In: *Informationsbulletin der CFK*. 1970, č. 59, s. 4.

²⁹⁴ Například v Oderbergu, Lipsku, Jeně, Karl-Marx-Stadtu, Magdeburgu, Dessau, Frankfurtu nad Odrou či Berlíně – Marzahn. Viz: ORDNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag...* s. 18-19.

²⁹⁵ O těchto akcích pak důsledně informovali v informačním zpravodaji KMK, viz např. *Informationsbulletin der CFK*. 1973, č. 144, s. 3. *Informationsbulletin der CFK*. 1974, č. 154, s. 6. *Informationsbulletin der CFK*. 1974, č. 158, s. 5. atp.

²⁹⁶ Celkové shrnutí práce regionálního výboru NDR viz ORDNUNG, Carl. CFK-Arbeit in der DDR. In: *Christliche Friedenskonferenz*. 1974, č. 44, s. 26-27.

ve svém původním složení z doby státního socialismu před transformací do poradního orgánu SRC, sjednocení Německa a postupného zániku KMK.²⁹⁷

²⁹⁷ WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen...* s. 24.

7. Závěr

V napjaté atmosféře politických událostí 50. let 20. století se zdálo, že studená válka se promění v reálný konflikt armád, které se nebudou ostýchat použít svůj jaderný arsenál. Není proto divu, že se mezi intelektuály i běžnými lidmi mísily pocity optimismu se strachem z překotného vědecko-technického rozvoje. Jedním z hlavních bojišť potencionálního střetu se měla stát Evropa, především pak území na hranici obou mocenských bloků – rozdělené Německo. Oba nově vzniklé státy pak měly stanout na opačných stranách barikády a pustit se do bratrovražedného boje. S touto velmi nebezpečnou situací se proto mnoho jedinců i institucí snažilo různými způsoby vypořádat, mezi nimi byla i mezinárodní ekumenická organizace Křesťanská mírová konference, která se snažila poukázat na ničivý potenciál nově vyvíjených zbraní.

Křesťanská mírová konference byla založena v roce 1958 teology a laiky především z Československa a obou německých států, aby teologickou reflexí evangelia a dalších biblických textů dopomohla ke světovému mírovému uspořádání. Z hlediska organizace významné a v církevním prostředí ojedinělé na KMK bylo, že vznikla z popudu určitých skupin křesťanů, jež žili ve východním mocenském bloku. To mělo u křesťanů ze západního světa především dvojí ohlas. U většiny zmíněných převládl pohled plný nedůvěry a otázka: „jestliže tato organizace mohla vzniknout, jakou politiku bude prosazovat?“ se zdála být legitimní. Později, především po roce 1968, kdy se KMK přiklonila otevřeně k sovětské zahraniční politice, se tato prvotní skepse mohla potvrdit. Samotná organizace se pak prezentovala tak, že nedochází k přejímání externích politických názorů, ale že se k těmto myšlenkám dostala sama skrze reflexi evangelia a mírového apelu Bible. Zmíněnou nedůvěru KMK vysvětlovala jako zažitý antikomunismus západních intelektuálů, kteří nechtějí brát intelektuály z východu a priori vážně jen kvůli jejich původu. Tento problém, jak lze z dochovaných materiálů vyčíst, řešila KMK již od samotného počátku svého fungování a stal se jednou z hlavních překážek v navazování kontaktu, případně v rozšiřování svého vlivu do zemí, které patřily do západního mocenského bloku. Právě zjišťování reálného vlivu Křesťanské mírové konference na křesťany v jednotlivých zemích, například skrze diskurzivní analýzy nebo ohlas v církevních médiích, by mohlo být dalším polem pro bádání o KMK.

Druhou skupinu pak tvořili sympatizanti či účastníci konferencí. Ze Spolkové republiky Německo však nepřicházeli jako pověřeni zástupci institucí, ale jako

soukromé osoby, které se tak snažily svým vlastním příkladem ukázat jejich domovským organizacím další možná pole působnosti. Mezi takovými byl například zmíněný zakladatel KMK Hans-Joachim Lwand a další. Tito přivítali možnost spojení se s východními křesťany a snažili se vytvořit společnou *komunitu* s bohatou sítí kontaktů z různých zemí světa, ve které mohli sdílet své ideje o mírovém soužití, mohli se scházet a vydávat společně veřejná stanoviska k určitým společenským tématům. Oceňovali tedy to, že se církev, respektive církevní organizace stala zprostředkovatelem tolik potřebného (mírového) dialogu mezi zneprátenými stranami či národy. Pro další badatele se pak nabízí otázka, k jakým výměnám docházelo mezi účastníky z obou mocenských bloků. V předložené práci je dáván důraz na dialog či ideje, proto se jako další možné pole působení při výzkumu dějin Křesťanské mírové konference nabízí například zkoumání materiální směny účastníků skrze metodologii tzv. *New Cold War History*.

Pro historiky a čtenáře také zůstává z větší části stále nezodpovězená otázka, zda KMK vznikla z teologických, či politických důvodů, nebo zda se v tomto ohledu unikátně protly společné ideje a autonomní požadavky. Z pramenů lze na jedné straně lze vyčíst, že vznik KMK byl reakcí na historické události, které jí předcházely a lze najít delší ideové kontinuity v československém i německém prostředí, které byly i načrtnuty v tomto textu – ať už u Hromádky, nebo u jeho partnerů z obou německých států. Proto také lze, alespoň do přelomu let 1968-1969, nadále diskutovat o míře autonomního vývoje a fungování. Na druhé straně nelze přehlédnout politickou podporu závěrů KMK ze strany východních států od počátku fungování organizace a přijetí některých jejích členů u čelních představitelů československé politické moci. O určité formě vyjednávání mezi členy KMK a státními složkami také hovoří témata, o kterých se diskutovalo při konferencích. Probíhala jednání o událostech ve světě, avšak nikoliv o situaci na domácí politické scéně, případně o porušování lidských práv v Evropě.

Již od prvních setkání KMK se mezi hlavní témata prosazovala kromě jaderného odzbrojování tzv. německá otázka, tedy soubor problémů, které se vázaly k tomu, že Německo bylo rozděleno mezi dva soupeřící bloky a v době vzniku organizace bylo toto místo potencionálně jedním z nejpravděpodobnějších míst válečného konfliktu. Účastníci konference především vyzývali ve svých memorandech soupeřící strany, aby obnovily vzájemné kontakty a spory řešily pouze skrze dialog, nikoliv zbraněmi. Pro prosazování této politiky založila KMK v roce 1961 pracovní skupinu *Friede*

und das Deutschlandproblem, jež se snažila vydobýt rovnoprávné postavení NDR vůči SRN i na mezinárodním poli. V tomto bodě v rámci *komunity*, avšak především mezi aktéry z obou německých států, nastal ostrý konflikt, zda zmíněná rovnoprávnost má být skutečněna skrze uznání NDR jako samostatného státu a jejích hranic na Odře a Nise, či nikoliv. Znesvářené strany ale nakonec došly po vyhoceném jednání ke konsenzu, že díky uznání NDR vznikne ve střední Evropě „most“, jež bude spojovat mocenské bloky a který půjde třetí cestou mezi kapitalismem a socialismem. Tento požadavek odpovídal dlouhodobým zahraničněpolitickým cílům, kterými se prezentovala NDR do roku 1972.

V polovině 60. let 20. století došlo ke změně hlavního tématu Křesťanské mírové konference. I když byla německá otázka stále důležitým tématem, nejdůležitější problematikou se stala postupně válka ve Vietnamu, do které právě výraznějším způsobem vstoupila vojska USA. Spolu s tím se do zorného pole organizace dostal celý Třetí svět, tedy státy nejen Asie, ale i Afriky či Latinské Ameriky. Je nutné dodat, že tato změna optiky nenastala jen pouze kvůli událostem ve světové politice, ale i kvůli velkému nárůstu členů KMK z těchto zemí. V těchto ohledech, a také ve smířlivém nahlížení na sovětskou zahraniční politiku, je možné najít v KMK paralely s dalšími organizacemi východního bloku, které dokázaly přilákat i členy ze západních zemí, jako například Mezinárodní demokratická federace žen. Zvýšení počtu účastníků také znamenalo, že se setkání KMK v roce 1968 svou velikostí mohlo takřka rovnat setkání největší ekumenické organizace – Světové rady církví, což dodávalo KMK na mezinárodním významu.

Rok 1968 a invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československé socialistické republiky byl důležitým mezníkem i v dějinách Křesťanské mírové konference. Uvnitř organizace totiž nastal rozkol, zda zmíněnou invazi podpořit jako akt boje za udržení socialismu, či nikoliv. Mezi kritiky vpádu zmíněných ozbrojených sil do Československa patřili mimo jiné i zakladatel a prezident KMK Josef L. Hromádka nebo generální sekretář Jaroslav N. Ondra. Následně poté, co v KMK převládl názor o podpoře invaze, Ondra na svou funkci rezignoval. Stejně tak z organizace vystoupilo velké množství podobně smýšlejících účastníků a v Křesťanské mírové konferenci definitivně převládli podporovatelé sovětské zahraniční politiky. Vzhledem ke změnám ve vnitřní i zahraniční politice států východního bloku v letech 1968-1971 došlo i ke změně ve vztahu k politickým uskupením, které se jich nějakým způsobem dotýkaly. Zmíněné

státy chtěly mít tyto organizace více pod kontrolou a nechtěly dopustit veřejnou kritiku, jak tomu bylo například v 60. letech.

I přes značnou personální obměnu lze nalézt v oficiálních a publikovaných názorech KMK kontinuity z doby před invazí. Například nejpozději od III. Všekřesťanského mírového shromáždění, jež se konalo v březnu 1968, prosazovala KMK systém kolektivní bezpečnosti v Evropě, jež by zaručila mírové soužití na kontinentu. Touto myšlenkou se však prezentoval již dříve Sovětský svaz, aby zabránil SRN vstupu do západních bezpečnostních struktur. V době pozdních 60. let pak stejným požadavkem chtěl dosáhnout statusu quo a nepřerozdělení sil v Evropě. V předložené práci bylo nalezeno více korelací mezi stanovisky KMK a zahraniční politikou východního bloku či socialistických států. Pro další badatele o KMK se proto nabízí otázka, do jaké míry ovlivňovali pouze političtí představitelé z jednotlivých zemí prohlášení přijatá na setkáních KMK a nakolik se jednalo o nařízení ze strany zástupců Sovětského svazu, případně o společně koordinovaný postup.

Velmi pozitivně hodnotila KMK východní politiku západoněmeckého kancléře Willyho Brandta a vyzývala zainteresované státy, aby vzájemné smlouvy podepsaly. Tímto způsobem totiž podle mínění organizace bylo možné opět navázat dialog mezi znepřátelenými národy, který by mohl vést k mírové koexistenci. Z hlediska této práce je také důležité, že smlouva mezi Spolkovou republikou Německo a Německou demokratickou republikou, jež byla podepsaná 21. prosince 1972 a vešla v platnost 21. června 1973, prakticky uzavřela pro KMK německou otázku a nadále prosazovala již jen systém kolektivní bezpečnosti pro Evropu. Zmíněná dohoda totiž zaručovala mimo jiné neporušitelnost hranic, nezávislost obou států a suverenitu v zahraniční politice, tedy to, co navrhovala Křesťanská mírová konference od poloviny 60. let jako řešení problému rozděleného Německa. Optimismus KMK pro spolupráci mezi znepřátelenými mocenskými bloky vygradoval v období během a po Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, jejíž závěrečný akt byl podepsán 1. srpna 1975 v Helsinkách. V něm byla totiž garantována svrchovaná rovnost států, mírové řešení konfliktů či respektování lidských práv a základních svobod, včetně například svobody v oblasti náboženství.

Výše popsany optimismus KMK však brzy vyprchal. Jeho definitivní konec přišel po vstupu armád Sovětského svazu do Afghánistánu v roce 1979, kdy se opět rozhořel konflikt mezi Východem a Západem. Pozornost účastníků KMK se však již neupřela na evropskou bezpečnost, která se stala upozaděným tématem a problematika

rozdělených německých států není zmíněna dokonce vůbec. Změnu ve vyjadřování i stylu práce referentů KMK, která nastala mezi prvním a posledním setkáním celé organizace, lze nalézt i v prostém srovnání referátů. Příklad Hanse-Joachima Iwanda z roku 1958 a metropolity z Dillí Gregoria z roku 1985 dokazuje zřejmý posun od teologické reflexe k politickým prohlášením. Tato myšlenková a politická linie byla zachována až do přelomu let 1989 a 1990, kdy došlo kvůli zhroucení bipolárního světa k výraznému úbytku členů KMK, který znamenal její marginalizaci. Reálný zánik Křesťanské mírové konference nastal 21. prosince 2000.

Je důležité zdůraznit, že KMK nefungovala pouze jako organizace, která by svá memoranda zasílala nejdůležitějším státníkům světa. Jednou z jejích hlavních náplní bylo zprostředkovávat informace o sociální nespravedlivosti, válečných konfliktech či přírodních katastrofách ve světě pro řadové křesťany v jednotlivých státech či větších územních celcích. K tomuto účelu byly zřízeny regionální komise KMK, jež organizovaly veřejné přednášky, semináře a případně setkání se zahraničními hosty, kteří mohli v praxi, i jako *komunita*, sdílet snahy křesťanů o mírovou spolupráci napříč národy či mocenské bloky. A takto také mohli zprostředkovávat křesťanům po světě nejdůležitější poselství Křesťanské mírové konference, že hlavní překážku ke vzniku mírového dialogu mezi zneprátelenými stranami tvoří jaderné zbraně.

8. Summary

In the tense atmosphere of the 1950s it seemed that Cold War would turn into a “hot” one, a conflict where states would not shy away from using their nuclear arsenals. Correspondingly, feelings of optimism and fear from the rapid technological advances went hand in hand among both intellectuals and general public. Among the key battlefields of the potential conflict was supposed to be Europe and especially the area bordering both power blocs –a divided Germany. Many individuals and institutions tried to grapple with this dangerous situation including the international ecumenical Christian Peace Conference (CPC) which was highlighting the destructive potential of a newly discovered technology.

CPC was founded in 1958 by theologians and laymen to help advance the cause of world peaceful coexistence through theological reflection of the Gospel and biblical texts. The organization was unique because its founding was initiated by groups of Christians living in the Eastern bloc. Western Christians approached the organization with two different attitudes.

First and larger group was composed of people who were expressing distrust towards the organization. CPC understood it as a manifestation of anticommunism among Western intellectuals who were a priori skeptical of their Eastern counterparts because of the place they were coming from. As the extant materials show, CPC was dealing with this attitude from the very beginning of its functioning and it became one of the major obstacles in establishing contacts and building itself a reputation in the countries belonging to the Western bloc.

The second group was consisting of sympathizers or conference participants. They welcomed an opportunity to connect with eastern Christians and tried to create a community and rich network of contacts from all over the world whose members could meet, share their ideas of peaceful coexistence and together issue public statements concerning certain social topics. They were appreciative of the fact that church became a broker of much needed (peace) dialogue between feuding sides and nations.

A separate chapter of the issue which went unaddressed in this thesis is a question of the founding of the organization. On the one hand, sources suggest that foundation of CPC was a (theological) reaction to preceding historical events. There are other examples of ideational continuity in the Czechoslovak and German

environment which were outlined in this text – from Hromádka or his partners from both German states. Therefore, we can discuss (at least until 1968/1969) the level of autonomous development and functioning. On the other hand, we cannot overlook the political support of the CPC's findings on the side of the eastern states and welcoming of some of the organization's members by the prominent representatives of the political power in the Czechoslovakia.

Already at the very first meetings an issue of the so called German question was coming to the forefront of debates (understood as a set of problems linked to the fact that Germany was divided by the two competing blocs and at the time of the CPC' founding this space belonged to the most probable place of potential conflict between two blocs). Precisely this question became the key area of focus of this diploma thesis.

Conference participants were encouraging members of both power blocs to re-establish contact and address conflicts only through dialogue and not violent means. To promote these policies, CPC established a working group *Friede und das Deutschlandproblem* that strived for equality of both German states also on the international level. This issue became a point of contention within the community but mostly between the actors from both German states. They quarreled with each other about whether this equality should be achieved by recognition of the German Democratic Republic and its Oder-Neisse borders or not. After intense debates, both sides came to an agreement that by recognition of the GDR would lead to an establishment of a "bridge" in the Central Europe which would connect both power blocs and could embark on building a "third way" between socialism and capitalism. This demand corresponded with long-term foreign policy goals of GDR which guided its foreign policy until 1972.

Year 1968 and Warsaw Pact invasion to Czechoslovakia represented an important milestone also in the history of CPC. Its members disagreed whether to support the invasion as a part of a struggle for preserving socialism or not. Among critics of the invasion there were founder and president of the organization Josef L. Hromádka and secretary general Jaroslav N. Ondra. After the opinion supporting the invasion had prevailed within the organization, Ondra resigned from his position. Similarly, many other like-minded members left the organization and supporters of Soviet foreign policy definitively prevailed in the CPC.

After successful "Ostpolitik" of Chancellor Willy Brandt and the series of agreements signed in the 1970s (particularly the one between Federal Republic of

Germany and German Democratic Republic) the “German question” became marginal for CPC and focus of the organization shifted towards European level. Here, the organization pushed for a system of collective security which was thought to prevent conflicts between individual states through mutual cooperation. Enthusiasm of CPC for cooperation peaked in the period before and after Conference on Security and Cooperation in Europe whose final accord was signed on August 1, 1975 in Helsinki. The agreement guaranteed sovereignty of states, peaceful resolution of conflicts or respecting the basic human rights and freedoms, including the freedom of religion.

The optimism of CPC was short-lived, however. The final nail in the coffin came with the Soviet invasion to Afghanistan on 1979 which sparked next round of the conflict between East and West. Attention of CPC members, however, did not shift to European security which remained sidelined and the question of divided Germany was not addressed at all. This approach was followed until the years 1989 and 1990 and the collapse of bipolar world which caused a dramatic reduction in the number of CPC’s members and its marginalization. Officially, CPC ceased to exist on December 21, 2000.

It is important to emphasize that CPC did not function merely as an organization petitioning world leaders. One of its key tasks was to spread information about social injustices, war conflicts or natural disasters and make this information accessible to ordinary Christians in different states and state units. For this purpose, CPC established regional commissions organizing public lectures, seminars and occasionally even meetings with foreign guests who could in real life and as a community share an effort to foster peaceful cooperation across nations and power blocs. They could also get the most important message of CPC – that nuclear arms are the key obstacle to peaceful dialogue between feuding sides – across to Christians all over the world.

9. Seznam použitých zkratk

A SR ČCE – Archiv synodní rady Českobratrské církve evangelické

BEK – Bund der Evangelischen Kirchen in der DDR

BKEK – Berliner Konferenz der Europäischer Katholiken – Berlínská konference (evropských) katolíků

ELAB – Evangelisches Landeskirchliches Archiv in Berlin

BMW – Berliner Missionswerk

BRD – viz SRN

ČCE – Českobratrská církev evangelická

CFK – viz KMK

ČSR – Československá republika

ČSSR – Československá socialistická republika

DDR – viz NDR

DEK – Deutsche Evangelische Kirche

EKD – Evangelische Kirche in Deutschland

EZA – Evangelisches Zentralarchiv in Berlin

KEBF – Komenského evangelická bohoslovecká fakulta

KMK – Křesťanská mírová konference

NDR – Německá demokratická republika

PTP – Pomocný technický prapor

SDI – Strategic Defense Initiative

SED – Sozialistische Einheitspartei Deutschland – Sjednocená socialistická strana Německa

SRC – Světová rada církví

SRN – Spolková republika Německo

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

ÚCN – Ústřední církevní nakladatelství

VMS – Všekřesťanské mírové shromáždění

WIDF – Women's International Democratic Federation – Mezinárodní demokratická federace žen

YMCA – Young Men's Christian Association

10. Seznam použité literatury

10.1. Archivní materiály

- *Christliche Friedensbewegung*. EZA, inv. č. 763, kar. 218.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. BMW, inv. č. 1, kar. 9077.
- *Christliche Friedenskonferenz*. ELAB, inv. č. 1, kar. 2264.
- *Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 102, kar. 210.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 670, kar. 385.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8599.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8600.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8601.
- *Christliche Friedenskonferenz (CFK)*. EZA, inv. č. 686, kar. 8602.
- *KMK 1. A SR ČCE*. Neoznačeno.
- *KMK. Pracovní zasedání komisí. A SR ČCE*, inv. č. XXVII, kar. D3.
- *KMK. Všekřest. Mír. Shrom. A SR ČCE*, inv. č. XXVII, kar. D4.
- *Prager Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 87, kar. 1082.
- *Prager Christliche Friedenskonferenz*. EZA, inv. č. 609, kar. 168.

10.2. Periodika

- *Christliche Friedenskonferenz*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1962-1989.
- *Informationsbulletin der CFK*. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1961-2000.
- *Kostnické jiskry*. Praha: Kostnická jednota, 1914-.
- *Křesťanská revue. Měsíčník pro odpovědný dialog*. Praha: Oikumené – Akademická YMCA, 1927-.
- *Theologická příloha Křesťanské revue*. Praha: KEBF – ÚCN – Kostnická jednota, 1952-1968.

10.3. Primární literatura

- *... und Friede auf Erden. Dokumente der 1. Allchristlichen Friedensversammlung. Praha, 13.-18. Juni 1961*. Praha: Sekretariat der CFK, 1961.

- BASSARAK, Gerhard (edd.). *Die Christliche Friedenskonferenz. Eine kurze Information und Dokumentation.* Berlin: Christliche Friedenskonferenz, Regionalausschuß in der DDR, 1981.
- CASALIS, Georges, DE GRAAF, Hannes, JACOBY, Irene, KLOPPENBURG, Heinz, DE SANTA ANA, Julio, SCHWARZ, Martin a TOLEN, Aron (edd.) *Christliche Friedenskonferenz 1968-1971. Dokumente und Berichte.* Wuppertal: Jugenddienst, 1971.
- CFK (edd.). *Die Stimme der Christen für den Frieden. Aus der Arbeit der Christlichen Friedenskonferenz zwischen den IV. Allchristlichen Friedensversammlung 1971 und der V. Allchristlichen Friedensversammlung 1978.* Praha, 1978.
- CFK (edd.). *Gott ruft: Wählt das Leben! Die Stunde eilt! Christen in Widerstand gegen die Mächte des Todes. Auf dem Wege zu Frieden und Gerechtigkeit für alle. Sechste Allchristliche Friedensversammlung, Prag, 2.-9. Juli 1985.* Praha, 1985.
- CFK. *Protokoll der Christlichen Friedenskonferenz in Prag 1.6.-4.6.1958.* Praha, 1958.
- *Dokumenty V. Všekřest'anského mírového shromáždění. Praha 22.-27. 6. 1978.* Praha: SPVC MK ČSR, 1979.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Komunismus a křesťanství. O nápravu věcí lidských.* Hradec Králové: Evangelické dílo, 1946.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Mezi Východem a Západem.* Praha: Kalich, 1946.
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *O nové Československo.* Praha: YMCA, 1946.
- HUDAK, Adalbert. *Die Deutschlandfrage in der Sicht der Prager Allchristlichen Friedenskonferenz.* Grenzland: Wolfenbüttel, 1967.
- INFORMATIONENABTEILUNG DER CFK (edd.). *Stimmen für Abrüstung. 25 Jahre Christliche Friedenskonferenz. Dokumente, Reden, Erklärungen.* Praha: KMK, 1983.
- INTERNATIONAL SECRETARIAT OF CFK. *My Covenant is Life and Peace. Documents and Informations from the Second All-Christian Peace Assembly in Prague. June 28-July 3, 1964.* Praha, 1964.
- INTERNATIONALES SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Gottes ruf zur Solidarität. Christen für Frieden, Gerechtigkeit und Befreiung. Dokumente der V. Allchristlichen Friedensversammlung. Prag, 22. bis 27. Juni 1978.* Praha: KMK, 1978.
- KALTENBORN, Carl-Jürgen. „... wenn diese schweigen, werden die Steine schreien“. *Von der christlichen Verantwortung für die Abrüstung.* Berlin: Union, 1978.

- KALTENBORN, Carl-Jürgen. Alternative zur Macht des Todes. In: *Neue Stimme. Ökumenische Monatsschrift zu Fragen in Kirche, Gesellschaft und Politik*. 1985, č. 1, s. 15-17.
- *Naše společná odpovědnost za lepší svět. Čtvrté Všekřesťanské mírové shromáždění, Praha, 30. září–3. října 1971*. Praha: KMK, 1972.
- ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Aufgabe und Zeugnis. Christliche Friedenskonferenz, Prag 1.-4.6.1958*. Praha, 1958.
- ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). *Elige vitam. Zweite Tagung der Christlichen Friedenskonferenz. Prag 16.-19. April 1959*. Praha, 1959.
- ORDNUNG, Carl. *Friede – Verheißung und Auftrag. Zum 30. Jahrestag der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1988.
- ORDNUNG, Carl. *Christen im Ringen um eine bessere Welt. Zum selbverständnis der Christlichen Friedenskonferenz*. Berlin: Union, 1971.
- ROER, Ingo. *Křesťanská mírová konference*. Praha: KMK, 1978.
- SEKRETARIAT DER CFK (edd.). *Einzigste Zukunft. Dokumente der Dritten Tagung der Christlichen Friedenskonferenz*. Praha, 1960.
- *Suche den Frieden. Texte der Prager Friedenskonferenz vom März 1968*. Zürich: EVZ, 1969.
- *Teologická motivace ve dvacetileté práci Křesťanské mírové konference. Symposium bohosloveckých fakult v ČSSR, Praha, 1979*. Praha: HČEFB, 1979.
- TÓTH, Károly. *Living as a christian in today's world*. Praha: Christian Peace Conference, 1981.
- *Unsere gemeinsame Verantwortung für eine bessere Welt. Dokumente von der Vierten Allchristlichen Versammlung, Prag, 30. September – 3. Oktober 1971*. Praha, 1972.

10.4. Sekundární literatura

- ANDERSON, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.
- ASH, Timothy G. *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*. London: Vintage, 1994.

- BERGEN, Doris. Die „Deutschen Christen“ 1933-1945. Ganz normale Gläubige und eifrige Komplizen? In: *Geschichte und Gesellschaft*. 2003, roč. 29, č. 4, s. 542-574.
- BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche. Der Weg in die Anpassung*. München: C. Bertelsmann, 1993.
- BESIER, Gerhard. *Der SED-Staat und die Kirche 1969-1990. Die Vision vom ‚Dritten Weg‘*. Berlin, Frankfurt am Main: Propyläen, 1995.
- BESIER, Gerhard a WOLF, Stephan (edd.). *Pfarrer, Christen und Katholiken. Das Ministerium für Staatssicherheit der ehemaligen DDR und die Kirchen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, 1991.
- BIERLING, Stephan. *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Normen, Akteure, Entscheidungen*. München: Oldenbourg, 2005.
- BJORK, Rebecca S. *The Strategic Defense Initiative. Symbolic Containment of the Nuclear Threat*. Albany: State University of New York Press, 1992.
- BRENNER, Christiane. *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945-1948*. Praha: Argo, 2015.
- COUPERUS, Stefan a KAAL, Harm (edd.). *(Re)Constructing Communities in Europe, 1918-1968. Senses of Belonging Below, Beyond and Within the Nation-State*. New York: Routledge, 2017.
- CONWAY, John. Der deutsche Kirchenkampf. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. 1969, roč. 17, č. 4, s. 423-449.
- DÄHN, Horst (edd.). *Die Rolle der Kirchen in der DDR. Eine erste Bilanz*. München: Olzog, 1993.
- DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody. Intelektuálové v čase zkoušek*. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2008.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm. *Die deutsche Frage und das europäische Staatensystem 1815-1871*. München: R. Oldenbourg, 1993.
- ENGELS, Martin a LEPPER-BINNEWERG, Antoinette (edd.). *Gelebte Reformation. Barmer Theologische Erklärung*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 2016.
- FALCKE, Heino. Die Kirche im Sozialismus. In: HEYDEMANN, Günther a KETTENACKER, Lothar. *Kirchen in der Diktatur*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, s. 259-281.
- FANGMEIER, Jürgen a STOEVESANDT, Hinrich. *Karl Barth. Briefe 1961-1968*. Zürich: Theologischer Verlag, 1979.
- FILIPI, Pavel. *Do nejhlubších hlubin: Život, setkávání, teologie*. Praha: Kalich, 1990.

- FISCHER, Alexander. *Sowjetische Außenpolitik seit 1945*. Stuttgart: Klett, 1985.
- FITSCHEN, Klaus. Aktuelle Methodendebatten in der protestantischen Kirchengeschichtsschreibung. In: KINZIG, Wolfram, LEPPIN, Volker a WARTENBERG, Günter (edd.). *Historiographie und Theologie. Kirchen- und Theologiegeschichte im Spannungsfeld von geschichtswissenschaftlicher Methode und theologischem Anspruch*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2004, s. 39-53.
- GRESCHAT, Martin. *Protestantismus im Kalten Krieg. Kirche, Politik und Gesellschaft im geteilten Deutschland 1945-1963*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2010.
- GUSKE, Hubertus, HIEKISCH, Karl, SCHMIDTCHEN, Heinz a SCHEIBER, Harald (edd.). *20 Jahre Berliner Konferenz Europäischer Katholiken 1964-1984*. Berlin: Sekretariat der BKEK, 1984.
- HAAS, Peter. Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. In: *International Organization*, roč. 46, č. 1, 1992, s. 1-35.
- HARTWEG, Frédéric (edd.). *SED und Kirche. Eine Dokumentation ihrer Beziehungen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag des Erziehungsvereins, sv. 1 a 2, 1995.
- CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide. In: *Acta Universitatis Carolinae: Studia Territorialia*. 2017, roč. 17, č. 1, s. 35-60.
- ILIC, Melanie. Soviet women, cultural exchange and the Women's International Democratic Federation. In: AUTIO-SARASMO, Sari a MIKLÓSSY, Katalin (edd.). *Reassessing Cold War Europe*. New York: Routledge, 2011, s. 157-174.
- LEPP, Claudia. *Tabu der Einheit? Die Ost-West-Gemeinschaft der evangelischen Christen und die deutsche Teilung (1945-1969)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
- LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). *Evangelische Kirche im geteilten Deutschland (1945-1989/90)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.
- LINDEMANN, Gerhard. „Sauerteig im Kreis der gesamtchristlichen Ökumene“. Das Verhältnis zwischen der Christlichen Friedenskonferenz und dem Ökumenischen Rat der Kirchen. In: BESIER, Gerhard, BOYENS, Armin a LINDEMANN, Gerhard.

Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg (1945-1990). Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 653-932.

- MARTIN, Mathias. *Sowjetische Sicherheitspolitik und Kollektive Sicherheit 1917-1990*. Hamburg: Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik, 1990.

- MASER, Peter. *Niemals voll in das Regime integriert. Kirchen in der DDR*. Erfurt: Landeszentrale für politische Bildung Thüringen, 2013.

- MATĚJKA, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít.“ Čeští evangelíci a komunistický režim 1948–1956. In: *Soudobé dějiny*. 2007, č. 2-3, s. 305-340.

- MEISSNER, Borus a EISFELD, Alfred (edd.). *50 Jahre sowjetische und russische Deutschlandpolitik sowie ihre Auswirkungen auf das gegenseitige Verhältnis*. Berlin: Duncker und Humblot, 1999.

- MIŘEJOVSKÝ, Lubomír. *Dopisy z XX. století*. Praha: Nuga, 2004.

- MITTMANN, Thomas. *Kirchliche Akademien in der Bundesrepublik. Gesellschaftliche, politische und religiöse Selbstverortungen*. Göttinge: Wallstein Verlag, 2011.

- MOINE, Caroline. Eine DDR zwischen Provinzialismus und internationaler Öffnung. Das Leipziger Dokumentarfilmfestival als Ort der Begegnung und des kulturellen Austauschs. In: KOTT, Sandrine a DROIT, Emmanuel (edd.). *Die ostdeutsche Gesellschaft. Eine transnationale Perspektive*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2006, s. 147-163.

- MORÉE, Peter a PIŠKULA, Jiří. „Nejpokrokovější církevní pracovník“. *Protestantské církve a Josef Lukl Hromádka v letech 1945-1969*. Benešov: EMAN, 2015.

- MUTH, Ingrid. *Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972. Inhalte, Strukturen, Mechanismen*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2000.

- NIEDHARD, Gottfried. East-West Conflict. Short Cold War and Long Détente. An Essay on Terminology and Periodization. In: BANGE, Oliver a VILLAUME, Poul (edd.). *The Long Détente. Changing Concepts of Security and Cooperation in Europe, 1950s-1980s*. Budapešť, New York: Central European University Press, 2017, s. 19-30.

- NOLTE, Ernst. *Deutschland und der Kalte Krieg*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1985.

- PALM, Dirk. „Wir sind doch Brüder!“ *Der evangelische Kirchentag und die deutsche Frage 1949-1961*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2002.

- PIŠKULA, Jiří. The Conception of the Christian Peace Conference and the Totalitarian Regime in Czechoslovakia. In: *Communio viatorum*. 2010, roč. 52, č. 3, s. 254-269.
- PLŠKOVÁ, Jaroslava. Ostpolitik SRN za Erharda a Kiesingera. In: *Mezinárodní vztahy*. 1996, roč. 31, č. 4, s. 59-70.
- RANDERIA, Shalini. Entangled Histories of Uneven Modernities: Civil Society, Caste Councils, and Legal Pluralism in Postcolonial India. In: HAUPT, Heinz-Gerhard a KOCKA, Jürgen (edd.). *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Oxford: Berghahn Books, 2012, s. 77-104.
- RITTBERGER-KLAS, Karoline. *Kirchenpartnerschaften im geteilten Deutschland. Am Beispiel der Landeskirchen Württemberg und Thüringen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
- ROHRKRÄMER, Martin. Kirchliche Ost-West-Begegnungen zwischen 1952 und 1959. In: BRANDT, Willy, GOLLWITZER, Helmut a HENSCHERL, Johann Friedrich (edd.). *Ein Richter, ein Bürger, ein Christ. Festschrift für Helmut Simon*. Baden-Baden: Nomos, 1987, s. 929-950.
- ROTHSCHILD, Emma. Arcs of Ideas. International History and Intellectual History. In: BUDDE, Gunilla, CONRAD, Sebastian a JANZ, Oliver (edd.). *Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 217-226.
- SCHÄFER, Bernd. State and Catholic Church in Eastern Germany. In: *German Studies Review*. 1999, roč. 22, č. 3, s. 447-461.
- SCHERFFIG, Wolfgang. *Junge Theologen im „Dritten Reich“. Dokumente, Briefe, Erfahrungen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1989-1994.
- SAUER, Thomas (edd.). *Katholiken und Protestanten in den Aufbaujahren der Bundesrepublik*. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer, 2000.
- SAUNIER, Pierre-Yves. *Transnational History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- SILOMON, Anke. *Anspruch und Wirklichkeit der „besonderen Gemeinschaft“. Der Ost-West-Dialog der deutschen evangelischen Kirchen 1969-1991*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.
- SILOMON, Anke. *„Schwerter zu Pflugscharen“ und die DDR. Die Friedensarbeit der evangelischen Kirchen in der DDR im Rahmen der Friedensdekaden 1980-1982*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.

- SMETANA, Vít. Žhavé ohnisko studené války. Úvodem k bloku příspěvků o německé otázce v letech 1945-1990. In: *Soudobé dějiny*. 2012, roč. 19, č. 3-4, s. 405-407.
- SMOLÍK, Josef. Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz zur „Deutschen Frage“ Ende der 50er Jahre. In: *Kirchliche Zeitgeschichte*. 1990, roč. 3, č. 2, s. 380-385.
- SMOLÍK, Josef. *Josef L. Hromádka: Život a dílo*. Praha: Ekumenická rada, 1989.
- SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické moderny na severu Čech*. Praha: Karolinum, 2016.
- ŠTAIF, Jiří. Sociální dějiny 19. století a jejich interpretační možnosti na prahu 21. století. In: ČECHUROVÁ, Jana a ŠTAIF, Jiří (edd.). *K novověkým sociálním dějinám českých zemí VI. Sociální dějiny dnes*. Praha: Karolinum, 2004, s. 13-32.
- THER, Phillip. Comparison, Cultural Transfers, and the Study of Networks. Toward a Transnational History of Europe. In: HAUPT, Heinz-Gerhard a KOCKA, Jürgen (edd.). *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*. Oxford: Berghahn Books, 2012, s. 204-225.
- THER, Philipp. The Transnational Paradigm of Historiography and its Potential for Ukrainian History. In: KASIANOV, Georgiy a THER, Philipp (edd.). *A Laboratory of Transnational History. Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*. Budapešť: CEU Press, 2009, s. 81-114.
- TROJAN, Jakub S. *Rozhovory s pamětí I. a II.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2010-2011.
- WEHLER, Hans-Ulrich. Transnationale Geschichte – der neue Königsweg historischer Forschung? In: BUDDE, Gunilla, CONRAD, Sebastian a JANZ, Oliver (edd.). *Transnationale Geschichte. Themen, Tendenzen und Theorien*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 161-174.
- WETTIG, Gerhard (edd.). *Chruschtschows Westpolitik 1955-1964. Gespräche, Aufzeichnungen und Stellungnahmen. Band 3: Kulmination der Berlin-Krise (Herbst 1960 bis Herbst 1962)*. München: Oldenbourg, 2011.
- WITTENBERGER, Werner. *Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz im Kontext von Weltpolitik. Ein unzeitgemäßer Beitrag zur Aufarbeitung der Vergangenheit*. Norderstedt: Books on Demand, 2012.
- WOLFRUM, Edgar. *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Barrister & Principal, 2008.

10.5. Studentské práce

- BENEŠ, Ladislav. *Hledání identity sboru Českobratrské církve evangelické (1945-1962). Celostátní a lokální perspektiva*. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Vedoucí práce doc. Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

10.6. Online zdroje

- *Die Barmer Theologische Erklärung*. EKD [online]. [cit. 2018-06-09]. Dostupné z: https://www.ekd.de/ekd_de/ds_doc/handzettel_barmer_theologische_erklaerung.pdf
- *Jaroslav N. Ondra*. ETF [online]. [cit. 2019-05-04]. Dostupné z: <http://www.etf.cuni.cz/sbornik-75-let/ondra.html>
- PATEL, Kiran Klaus. Transnationale Geschichte – Ein neues Paradigma? In: *Connections. A Journal for Historians and Area Specialists* [online]. [cit. 2018-04-21]. Dostupné z: <https://www.connections.clio-online.net/article/id/artikel-573>.
- RAZDORSKY, A. I. Nikodim (Rotov) (1929-1978), Metropolitan of Leningrad and Novgorod 1963-1978. *Saint Petersburg Encyclopaedia* [online]. [cit. 2019-04-25]. Dostupné z: <http://www.encspb.ru/object/2804009460?lc=en>.
- *Stuttgarter Schuldbekentnis: Der Wortlaut der Stuttgarter Schulderklärung*. Evangelische Landeskirche in Württemberg [online]. [cit. 2018-06-09]. Dostupné z: https://www.elk-wue.de/fileadmin/Downloads/Glauben/Geistliches/Bekenntnisse/Der_Wortlaut_der_Stuttgarter_Schulderklaerung.pdf.

11. Závěrečné teze magisterské práce NMTS

Závěrečné teze student odevzdává ke konci Diplomního semináře III jako součást magisterské práce a tyto teze jsou spolu s odevzdáním magisterské práce do SIS předpokladem udělení zápočtu za tento seminář.

Jméno:

Ladislav Beneš

E-mail:

lada.benes@gmail.com

Specializace (uved'te zkratkou)*:

NRS

Semestr a školní rok zahájení práce:

zimní semestr 2016/2017

Semestr a školní rok ukončení práce:

letní semestr 2019

Vedoucí diplomového semináře:

PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Vedoucí práce:

PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Název práce:

Křesťanská mírová konference a rozdělené Německo v době bipolárního světa

Charakteristika tématu práce (max 10 řádek):

Hlavním tématem diplomové práce je vývoj návrhu řešení německé otázky v době po druhé světové válce, který rozpracovala jedna z nejvlivnějších ekumenických organizací poválečné doby - Křesťanská mírová konference. Prezentované ideje KMK jsou následně srovnávány s vývojem mezinárodních vztahů. Na tomto konkrétním příkladě chce autor ukázat povahu organizace, která vznikla z popudu teologů a aktivních křesťanů z východního bloku ve spolupráci se svými protějšky ze Západu. Zároveň lze na této problematice ukázat proměnu jednání, především evropských aktérů, na mezinárodním poli po roce 1968. Okrajovým tématem práce je pak otázka, jak mohla obdobná organizace fungovat v prostředí socialistického státu - NDR.

Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Původně se měla diplomová práce věnovat vlivu Křesťanské mírové konference na různé ideové a sociální skupiny v SRN a NDR, protože v rámci konference byl umožněn do určité míry dialog marxismu a křesťanství. Především pak na rozvoj konceptu "Kirche im Sozialismus". Dosaženo toho mělo být studiem dialogu a referátů organizace. Toto studium však ukázalo, že nosnějším tématem bude zaměření se pouze na jeden aspekt - německou otázku. Tím došlo ale i k částečnému zodpovězení jedné z původních otázek - jakou roli hrála KMK ve světové politice tehdejší doby, respektive jaký postoj k mezinárodním otázkám tehdejší doby tato organizace zaujímala.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

1. Úvod
2. Metodologický úvod - transnacionální dějiny, komunita, německá otázka
3. Církevní situace v SRN a NDR po roce 1945 do vzniku KMK
4. Vznik KMK a německá otázka
5. KMK po roce 1968
6. Východoněmecký regionální výbor KMK
7. Závěr

Hlavní výsledky práce (max. 10 řádek):

Německá otázka, i když byla při vzniku KMK v roce 1958 vnímána jako jedna z nejdůležitějších a jako potencionální ohnisko konfliktu studené války, stála ve středu pozornosti pouze do počátku 60. let. Poté se postupně vytrácí, až do podepsání smlouvy mezi SRN a NDR v roce 1972. Následně se pozornost KMK přenesla na celoevropskou úroveň. Dalším výsledkem práce je zproblematizování vzniku organizace. Nelze říci, že vznikla pouze z popudu státu, protože lze nalézt u jejích aktérů dlouhou myšlenkovou kontinuitu, která sahá až do meziválečného období. Třetím výsledkem je, že je třeba rozdělovat dějiny KMK na období před 1968 a po něm, a to především kvůli velké personální diskontinuitě. Před 1968 se KMK účastnilo i velké množství západních levicově smýšlejících křesťanů, kteří z ní ale odešli po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR a oficiální reakci KMK na tuto událost.

Prameny a literatura (výběr nejpodstatnějších):

- Křesťanská mírová konference - Archiv synodní rady ČCE
- Christliche Friedenskonferenz - Evangelisches Zentralarchiv in Berlin
- Christliche Friedenskonferenz. Praha: Internationales Sekretariat der CFK, 1962-1989.

- Křesťanská revue. Měsíčník pro odpovědný dialog. Praha: Oikumené – Akademická YMCA, 1927-.

- CHRISTIAN, Michel, KOTT, Sandrine a MATĚJKA, Ondřej. International Organizations in the Cold War: The Circulation of Experts Beyond the East-West Divide. In: Acta Universitatis Carolinae: Studia Territoria. 2017, roč. 17, č. 1, s. 35-60.

- LEPP, Claudia a NOWAK, Kurt (edd.). Evangelische Kirche im geteilten Deutschland (1945-1989/90). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001.

- LINDEMANN, Gerhard. "Sauerteig im Kreis der gesamtchristlichen Ökumene": Das Verhältnis zwischen der Christlichen Friedenskonferenz und dem Ökumenischen Rat der Kirchen. In: BESIER, Gerhard, BOYENS, Armin a LINDEMANN, Gerhard. Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung. Kirchliches Handeln im Kalten Krieg (1945-1990). Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 653-932.

- ÖKUMENISCHES INSTITUT DER COMENIUS FAKULTÄT IN PRAG FÜR DIE CFK (edd.). Aufgabe und Zeugnis. Christliche Friedenskonferenz, Prag 1.-4.6.1958. Praha, 1958.

- SMOLÍK, Josef. Die Haltung der Christlichen Friedenskonferenz zur „Deutschen Frage“ Ende der 50er Jahre. In: Kirchliche Zeitgeschichte. 1990, roč. 3, č. 2, s. 380-385.

- WITTENBERGER, Werner. Die Entstehung der Christlichen Friedenskonferenz im Kontext von Weltpolitik. Ein unzeitgemäßer Beitrag zur Aufarbeitung der Vergangenheit. Norderstedt: Books on Demand, 2012.

Etika výzkumu:**

Jazyk práce:

český

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí diplomového semináře

Vedoucí specializace

Garant programu

* BAS – Balkánská a středoevropská studia; ES – Evropská studia; NRS – Německá a rakouská studia; RES – Ruská a eurasijská studia; SAS – Severoamerická studia; ZES – Západoevropská studia.

** Pokud je to relevantní, tj. vyžaduje to charakter výzkumu (nebo jeho zadavatel), data, s nimiž pracujete, nebo osobní bezpečnost vaše či dalších účastníků výzkumu, vysvětlete, jak zajistíte dodržení, resp. splnění těchto etických aspektů výzkumu: 1) informovaný souhlas s účastí na výzkumu, 2) dobrovolná účast na výzkumu, 3) důvěrnost a anonymita zdrojů, 4) bezpečný výzkum (nikomu nevznikne újma).